2000LALA

tweemaandelijks stripinformatieblad

december 1999 / januari 2000

109

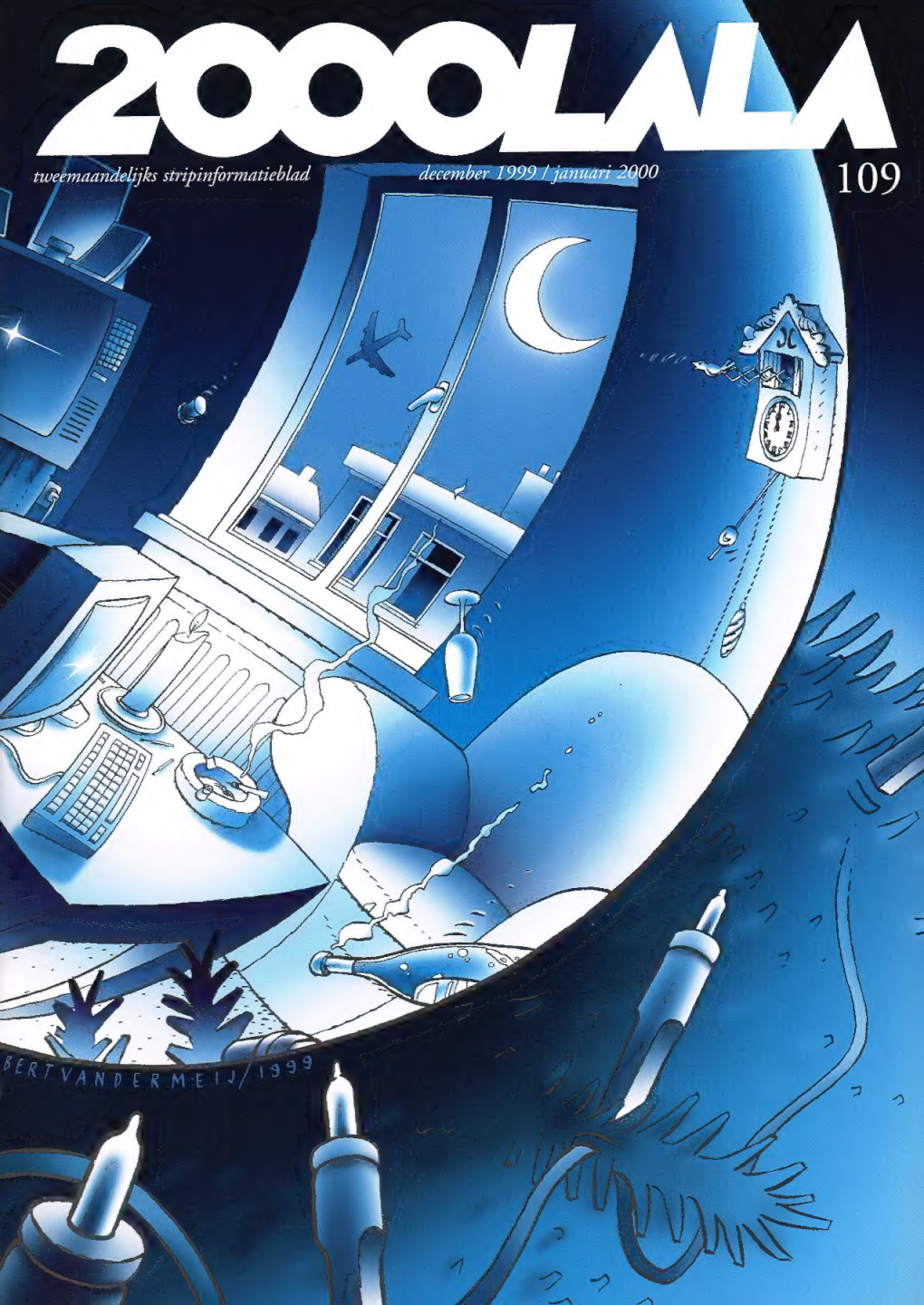

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat tweemaandelijks verschijnt. ZozoLala is gratis voor de klanten van onderstaande stripwinkels. Verantwoordelijke uitgever: Stichting Zet.El

ALKMAAR
Rataplan
Grote Markt 195
1315 JE / 036 - 534 39 95

ALMERE
BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP / 072 - 512 19 16

AMSTERDAM
KRASSER
Tussenmeer 329
1069 DR /020 - 6191858

LAMBIEK
Kerkstraat 78
1017 GN / 020 - 626 75 43

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 HX / 020 - 684 29 23

NOU MOE !?!
Krugerplein 17
1092 KA / 020 - 693 63 45

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC / 020 - 668 47 64

ALKMAAR
BEQ
Hopland 15
2000 / 03 - 233 25 36

BUDDY'S
Meir 125 (1e verd.)
2000 / 03 - 232 16 31

MEKANIK STRIPSt.
Jacobsmarkt 73
2000 / 03 - 234 23 47

APELDOORN
DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK / 055 - 542 72 02

ASSEN
PLOK, STRIPS EN EH...
Stationstraat 1 DINGES!
9401 KV / 0592 - 31 32 92

ARNHEM
DE NOORMAN
Koningstraat 43
6811 DH / 026 - 442 09 09

BERGEN OP ZOOM
GILLES DE GEUS
Bosstraat 4 (passage)
4611 NC / 0164 - 24 74 62

BREDA
FRANKA
Torenstraat 9 (passage)
4811 XV / 076 - 521 41 53

BRUGGE
DE STRIEP C.V.
Katelijnestraat 42
8000 / 050 - 33 71 12

BRUSSEL
HET B-GEVAAR
Greepstraat 15
1000 / 02 - 513 14 86

DELFT
BUL SUPER
Breestraat 18 - 22
2611 RG / 015 - 212 60 97

DEN BOSCH
SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS / 073 - 614 55 30

DEN HAAG
HAAGSE STRIPSHOP
Wagenstraat 133
2512 AT / 070 - 363 41 15

PANDA
Frederikstraat 955 - 959
2514 LJ / 070 - 363 59 50

MIEKE'S STRIPTIEK
Chassestraat 71
2518 RW / 070 - 365 07 39

DEN HAAG
WALK IN
Herengracht 13
2511 EG / 070 - 364 63 36

DEN HELDER
BOEKIE
Reigerstraat 24
1781 VH / 02230 - 61 23 77

DORDRECHT
SJORS
Scheffersplein 1
3311 EJ / 078 - 614 20 12

EINDHOVEN

ENSCHEDE
DE STRIP-AAP
Javastraat 22
7512 ZJ / 053 - 430 52 61

GEEL
ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 / 014 - 58 43 80

GENT
PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 / 09 - 227 70 86

GOES
HET PAARD VAN TROJE
Langevorststraat 2
4461 JP / 0113 - 21 46 91

GRONINGEN
MODERN PAPIER
Pelsterstraat 20
9711 KL / 050 - 313 25 21

HAARLEM
STRIPWINKEL BEEDEE
Anegang 42
2011 HS / 023 - 531 01 68

HALLE
DE STRIPOMAAN
Kardinaal Cardijnstraat 3
1500 / 02 - 356 15 89

HASSELT
WONDERLAND
Paardsdemerstraat 17
3500 / 011 - 22 82 00

HELMOND
DE BOEKENWURM
Heistraat 60
5701 HP / 0492 - 59 08 83

HOORN
HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR / 0229 - 21 86 23

KAMPEN
DE FANTAST
Burgwallstraat 7
8261 HJ / 038 - 332 03 25

LEEUWARDEN
DE BALLOON EXPRESS
Korfmakersstraat 1
8911 LA / 058 - 213 21 46

DE RAT
Voorstraek 83
8911 JL / 058 - 215 16 00

LEIDEN
DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC / 071 - 512 64 04

LEIDSE STRIPSHOP
Aalmarkt 4
2311 EC / 071 - 512 18 02

LEUVEN
HET BESLOTEN LAND
Parijsstraat 16
3000 / 016 - 22 58 40

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 / 016 - 23 55 86

MECHELEN
DE STRIPKEVER
p/a Leermarkt 50,b.024
2800 / 015 - 21 76 05

COMIC STRIP
Hoogstraat 26
2800 / 051 - 42 06 50

MIDDELBURG
HET PERRON
Sint Janstraat 13
4331 KA / 0118 - 63 47 47

NIJMEGEN
STRIPWINKEL DE NOORMAN
Van Welterenstraat 45*
6511 MC / 024 - 32 26 146

OOSTENDE
DE STRIEP
Paulusstraat 36
8400 / 059 - 51 54 60

ROESELARE
WILLI'S WERELD
H. Horriestraat 20
8800 / 051 - 24 64 15

ROTTERDAM
YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL / 010 - 433 17 10

DONNER BOEKEN
Lijnbaan 150
3012 ER / 010 - 413 20 70

NOORD
Zaagmolendrift 33
3036 HC / 010 - 466 43 68

DICK BOS
Junolaan 2
3054 PW / 010 - 461 31 47

SINT TRUIDEN
DE GALLIER
Beekstraat 58
3800 / 011 - 67 17 39

SCHIEDAM
't CENTRUM
Korte Singelstraat 20a
3112 GB / 010 - 426 25 84

TILBURG
TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN / 013 - 535 83 19

TORHOUT
't STRIPJE
Oostendestraat 32
8820 / 050 - 21 71 82

TURNHOUT
TISTJEN DOP
Paterstraat 96
2300 / 014 - 42 86 29

UTRECHT
PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR / 030 - 231 84 72

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR / 030 - 233 43 57

VEENENDAAL
THE DROWNING MAN
Scheepjeshof 8
3901 CV / 0318 - 561 093

VENLO
BOLSTER
Grote Kerkstraat 14
5911 CH / 077 - 354 40 69

WAREGEM
BLITZ
Stormstraat 147
8790 / 056 - 610 158

ZWOLLE
DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH / 038 - 422 10 77

Millennium-hype

De redactieleden van *ZozoLala* behoren niet tot de taalpuristen die beweren dat de 21ste eeuw pas begint in het jaar 2001. Als de hele wereld besloten heeft nu een feestje te bouwen voor de millenniumwisseling, dan sluiten wij ons daar graag bij aan. En als de rest van de wereld besluit de laatste maanden van 1999 aan te grijpen om tot vervelens toe terug te blikken op de laatste honderd jaar, dan wil *ZozoLala* evenmin achterwege blijven. We zijn tenslotte geen party-poopers.
In deze LAATSTE ZOZOLALA VAN DE EEUW vinden jullie dan ook een terugblik op de populairste strips van de laatste tien decennia. Dankzij de vele (daar ging onze nachtrust) inzendingen hebben we een Strip Top 100 kunnen samenstellen van de door jullie meest geliefde albums. Kijk en vergelijk de smaak van de gemiddelde *ZozoLala*-lezer met die van jezelf.
Daarnaast staan we stil bij de millenniumovergang middels een artikel over het project *Comix 2000*. Ook hebben we voor de gelegenheid enkele nooit eerder in Nederland gepubliceerde strips voor jullie op de kop getikt. Een van twee inmiddels al weer oude rotten in het vak: François Schuiten en Benoir Peeters, een van de nieuwste sterren aan het stripfirmament Dupuy en Berbérian en een van aanstormend supertalent David B. Ook horen er aan de drempel van een nieuw tijdperk wensen en voornemens voor de toekomst te worden uitgesproken. Ook hierbij wil *ZozoLala* niet achterblijven en wij wensen dan ook voor het jaar 2000: dat de stripboekenweek beter van tevoren wordt aangekondigd.
Een op zich lovenswaardige actieweek die juist bedoeld is als promotie van het beeldverhaal, heeft alleen nut bij publiciteit. Het is dan ook wat raar dat wij volledig verrast werden toen we begin oktober nietsvermoedend onze lokale stripwinkelier bezochten.
Tot slot nemen we ons voor om Peter de Wit die vanaf dit nummer iedere twee maanden onze kolommen komt opvrolijken, dood te knuffelen zodat we nog lang van zijn stripje kunnen genieten. **De redactie**

moet peter 't originele nog terughebben?
nee,daar blijven wij van genieten
waarom denkje dan dat we 'm dood.ge knuffeld hebben?!
ZL

Redaktieadres ZozoLala: Postbus 344, 3720 AH, Bilthoven, Nederland
e-mail: hysoest@gpd.nl

REDAKTIE: Paul van Gremberghen, Jef Nieuwenhuis, Hans van Soest, Toon Dohmen, Karin van Wylick & Gerard Zeegers.

LAY-OUT: Xander Elink Schuurman & Isabel Verboven.

VASTE MEDEWERKERS: Erich-Jan Wiechert, Marq van Broekhoven, Anton Damen, Maaike Hartjes, VLRQ, Mike Marsfelder, Peter de Wit Bart Meppelink, Pieter van Oudheusden & Fons van Erp.

OOK WERKTEN MEE: Tonio van Vugt, Ferry, Stanislas Argé van Nieuwenhuisen, Hans Pols en Frits Jonker.

DRUK & AFWERKING: Drukkerij Wilco (Amersfoort).

BIJ DE VOORPLAAT: Originele tekening van Bart van der Meij

ABONNEMENTEN ZIJN MOGELIJK voor één jaar (ƒ 20,00 / BF 370) of voor twee jaar (ƒ 33,00 / BF 600). Belgische CJP-houders betalen per jaar BF 320, of per twee jaar BF 500.

ABONNEMENTEN GAAN IN na storting van het totaalbedrag op Postbank giro 3253937 (NL) of Postgirorekening 000 - 1648840584 (B) t.n.v. Stichting Zet.EL te Bilthoven o.v.v. je eigen adres en evt. je CJP-nummer.

COPYRIGHT 1999 bij Stichting Zet.EL. Overname van artikelen, strips, of illustraties enkel in overleg met de uitgever.

OPLAGE: 8.000 exemplaren

ISSN: 1382 - 5630

Grafisch rumoer

aan het einde van de eeuw

Dik tweeduizend pagina's zestigsgramspapier; veel meer kan een boekband niet hebben. Maar Comix 2000 is meer dan alleen het dikste stripboek aller tijden. De overtreffende trap geldt minstens zo sterk voor de inhoud van de bundel: een unieke mondiale ontdekkingsreis door de auteurstrip in al zijn diversiteit.

Het begon allemaal als een grap. Een jaar of twee geleden lanceerde Anne Baraou, medewerkster van de Franse cult-uitgeverij L'Association, het idee voor een reeks tekstloze strips. Haar idee werd niet haalbaar gevonden, dus sloeg Baraou aan het overdrijven: "Nou, dan proppen we die hele reeks toch gewoon in één groot boek." "Dat vonden we met zijn allen een uitstékend plan," herinnert *Comix 2000*-coördinator Jean-Cristophe Menu zich. "Niet serieus te nemen, natuurlijk." De andere aanwezigen grinniken. De afgelopen twaalf maanden hebben de L'Association-medewerkers zich een breuk gewerkt om dat ene niet serieus te nemen idee voor december te kunnen realiseren.

Kwaliteit

Afgelopen voorjaar ontvingen zo'n twaalfhonderd stripmakers over de hele wereld een briefje met de vraag of ze een tekstloze strip wilden maken voor *Comix 2000*. Niet iedereen was uitverkoren. Menu: "We hebben alleen stripmakers benaderd die ons interesseerden, geen mainstream-auteurs." In principe konden conventionele stripmakers als Vance of Francq wel meedoen, ze werden er alleen niet speciaal voor gevraagd. Een effectief selectiemechanisme, zo blijkt: Andreas en Chris Ware zijn nu ongeveer de bekendste namen in het boek. Menu: "Waarom mensen als Bilal, Tardi of Spiegelman ontbreken, moet je aan hen zelf vragen. Ze zijn wel benaderd, maar hadden waarschijnlijk geen tijd of geen zin om mee te doen. Van sommige andere bekende stripmakers vonden we de bijdrage gewoon niet goed genoeg. Uiteindelijk heeft de kwaliteit steeds de doorslag gegeven."

Mazan (Frankrijk)

Lawine

De respons op de grootste mailing uit de stripgeschiedenis was overweldigend. Veel stripmakers hadden de brief aan anderen doorgegeven. De brievenbus van L'Association kreeg een lawine van internationale enveloppen en pakketjes te verwerken. Tussen de zes- en zevenduizend strippagina's belandden op de tafel van de selectiecommissie. Tweederde daarvan moest afvallen. De afgewezen auteurs kregen een fraai vormgegeven kaartje thuis met daarop een kruisje voor een sip kijkend mannetje met de voorbedrukte tekst dat hun strip de eindstreep helaas niet had gehaald. Op het kaartje verder overtuigende foto's van stapels, stapels en nog eens stapels met inzendingen. Een papierberg waar Menu niet in zijn eentje doorheen hoefde te ploegen. De selectie deed hij in overleg met David B., Killoffer en Placid. De eerste twee stonden samen met Menu – en Stanislas, Mattt Konture en Lewis Trondheim – in 1990 aan de basis van L'Association; Placid was goed op de hoogte van de kunstwereld. Af en toe deden de andere drie oprichters van L'Association ook mee. Welke criteria gaven bij de selectie de doorslag? Menu: "De bijdragen moesten persoonlijk zijn, verrassend en niet stereotiep. Onze kwaliteitscriteria waren dezelfde als altijd. Dat het om tekstloze strips gaat, maakte wat dat betreft niets uit. Veel bijdragen vielen af, omdat ze de twintigste eeuw steeds maar weer op dezelfde chronologische manier benaderden. Het was veel te vaak: het jaar 1900, de oorlog van 1914-1918, de atoombom en de apocalyps tot slot. Een voorbeeld van een wel geslaagde bijdrage? Die van de Zuid-Afrikaan Joe Dog: zijn strip gaat over de Apartheid en is helemaal in de stijl van Hergé ten tijde van *Kuifje in Afrika* getekend. Dat vind ik erg krachtig: een veroordeling van de Apartheid in de koloniale stijl van *Kuifje in Afrika* als *statement* over de twintigste eeuw. Dat is echt iets heel anders dan dat eeuwige rijtje met het begin van de eeuw, enzovoort. Overigens schat ik dat hooguit driekwart van de bijdragen direct over de twintigste eeuw gaat. De rest is meer tijdloos." Wat hebben de stripauteurs te melden over de afgelopen honderd jaar? Menu: "Grosso modo is het een vergaande en duistere veroordeling van de twintigste eeuw. Erg pessimistisch. Het is veel: 'wat een afschuwelijke eeuw' en 'we kunnen alleen maar hopen dat

In *Comix 2000* vind je onder meer werk van de volgende in Nederland en België bekende stripmakers:

Andreas
David B.
Edmond Baudoin
Olof Berg
Stéphane Blanquet
Florence Cestac
Etienne Davodeau
Stefan van Dinther
Julie Doucet
Guido van Driel
Emmanuel Guibert
Maaike Hartjes
Dylan Horrocks
Milan Hulsing
Erik Kriek
Max
Thomas Ott
Marcel Ruijters
Tobias Schalken
Bart Schoofs
Joann Sfar
Stanislas
Lewis Trondheim
Typex
Berend J. Vonk
Benno Vranken
Chris Ware
Willem

het beter zal gaan.'" Stanislas valt zijn collega bij: "Er spreekt een soort gemeenschappelijk gevoel uit vrij en vredig te willen leven. Zonder daarbij lastiggevallen te worden door oorlogen, dictators van allerlei slag en andere menselijke stommiteiten."

Spanningsveld

Met zijn omvang van 2.048 pagina's doet *Comix 2000* nog het meest denken aan een encyclopedie of een woordenboek. Het boek is ook opgebouwd als een naslagwerk. De verschillende bijdragen volgen elkaar alfabetisch op op auteursnaam. Dat heeft hier en daar duizelingwekkende tegenstellingen tot gevolg, die doen denken aan de onbevangen aanpak van de small-pressbloemlezing *Formaline* uit 1995. Net als *Formaline* zit *Comix 2000* middenin het spanningsveld tussen stripverhaal en vrije grafiek. Menu: "Door de alfabetische indeling maak je soms inderdaad sprongen tussen enorm verschillende dingen. *Comix 2000* biedt een enorme rijkdom aan stijlen. Sommige bijdragen zijn klarelijnstrips; andere bevatten extreem doorgevoerde grafiek, heel avant-garde, ontregelend. Iemand als Jean Bourguignon zit bijvoorbeeld echt tegen de grens van het verhalende aan. Bij zijn collages gaat het niet zozeer om het vertellen van een verhaal, maar meer om het teweeg brengen van grafisch rumoer." Op het eerste gezicht zou je denken dat zo'n bundel tekstloze strips door iedereen moeiteloos te lezen is. Eindelijk eens een boek dat daadwerkelijk zes miljard mensen iets te zeggen heeft – inclusief de analfabeten. Een stripbundel die slaagt waar de onbegrepen gebleven eenheidstaal Esperanto faalde. Maar de beeldtaal van de tekstloze strips in *Comix 2000* is niet zo universeel als hij lijkt, vindt Menu. En dat heeft minder te maken met culturele verschillen – grootogige manga-personages die in westerse ogen belachelijk emotioneel op elkaar reageren; westerse stripfiguren die in Japanse ogen onbegrijpelijk koel met elkaar omspringen – dan met een zekere mate van visueel alfabetisme. "Niet iedereen reageert even gemakkelijk op die wirwar van stijlen. Het grote publiek zal zeker moeite hebben om sommige strips te begrijpen. Mijn eigen strip, bijvoorbeeld, bevat veel grafische niveaus, veel tekeningen in ballonnen, flashbacks in kaders, enzovoort. Lang niet iedereen beschikt over voldoende kennis van de stripconventies om dat allemaal direct goed te kunnen volgen."

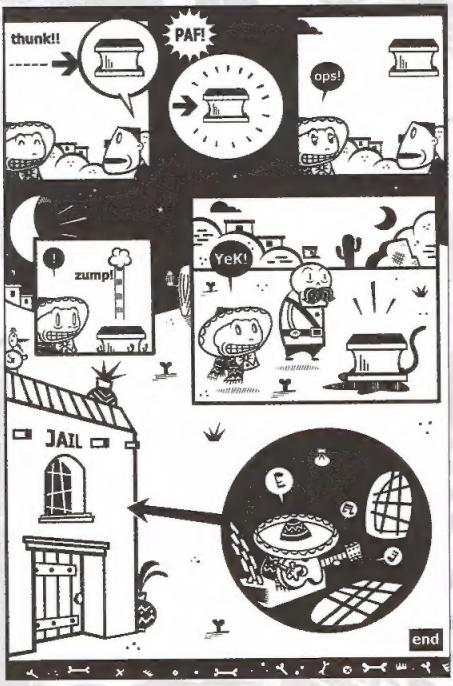

Dario Adanti (Spanje)

Internationale impuls

Voor mensen die soepel overweg kunnen met stripconventies, die net zo makkelijk een boek van Marc Sleen als van Marcel Ruijters of Andreas openslaan, biedt *Comix 2000* echter volop visueel avontuur. Wat dat betreft ziet Menu een steeds sterkere internationale impuls in de auteurstrip, of zoals hij zegt *la bande dessinée de création*. "*Comix 2000* bewijst dat de strip als persoonlijk expressiemiddel inmiddels internationaal geworden is. Heel anders dan de commerciële strips. Die zijn nog steeds duidelijk aan lokale markten gebonden. De Franco-Belgische school van *Kuifje* en *Robbedoes* – gekartonneerde albums in kleur – is nog steeds amper te vergelijken met de superheiden-comics in de Verenigde Staten, die op hun beurt weer totaal verschillen van de commerciële manga in Japan. Bij deze commerciële strips gaat

Benno Vranken

Draagt bij aan Comix 2000: Een strip van acht pagina's over een soort kuststreek waar een offer wordt gebracht. Er wordt iemand gedood met een televisie. Vervolgens wordt een soort graftombe gemaakt met een monument met twee XX-en erop. Een symbolische afsluiting van de twintigste eeuw.

Vindt van tekstloze strips: Je kunt je zuiver op het beeld richten, doordat je niet hoeft te worstelen met een scenario, dialogen, en dergelijke. De plaatjes krijgen een soort meerwaarde. Je kunt er je eigen teksten op projecteren en denken: oh, hij zou ook wel dit kunnen zeggen, of dat zou ook wel de bedoeling kunnen zijn. Je kan er wat meer zelf bij verzinnen. Ik vind het dus zeker geen beperking om zonder tekst te werken, integendeel.

Heeft als favoriete tekstloze strip: *Trogladytes* van Marcel Ruijters. Dat heeft een heel goede sfeer, er blijft een soort mysterie hangen. Het heeft wel een plot, maar die vat je niet meteen als je de strip de eerste keer leest. De betekenis blijft een beetje in de lucht hangen, heel intrigerend.

Verwacht van Comix 2000: Dat het een mooi boek wordt voor de koude winteravonden, waarin je lekker kunt bladeren en dingetjes kan opzoeken. En misschien dat er door *Comix 2000* in Frankrijk wat meer belangstelling voor Nederlandse strips zal ontstaan.

het om cultuurgebonden regels, genres, waarvan niet veel afgeweken wordt. De auteurstrip is echter een persoonlijk expressiemiddel. Iedereen volgt daar meer zijn eigen regels. Dat is voor mij een van de interessantste aspecten van *Comix 2000*. Het biedt een mondiaal panorama van de auteurstrip. Bij al die culturele verscheidenheid is het opmerkelijk dat er zoveel overeenkomsten zijn. Al die stripmakers over de hele wereld lijken op dezelfde manier te denken."

Vreemde landkaart

Het klinkt fantastisch, zo'n wereldwijd overzicht van de auteurstrip. Maar is het eigenlijk niet een beetje vreemde landkaart, eentje waarbij Europa en de V.S. enorme continenten zijn en Afrika en Azië amper miezerige stipjes? Menu geeft het grif toe. "Dat zie je inderdaad af aan het panorama van *Comix 2000:* er zijn landen afwezig, terwijl andere landen wel weer erg goed vertegenwoordigd zijn. Zo komen de meeste bijdragen uit Frankrijk, want daar is de informatie het beste rondgegaan. Ook landen als de Verenigde Staten, Zwitserland, België, Nederland en Spanje zijn goed vertegenwoordigd. Japan, Duitsland, Argentinië, Scandinavië scoren redelijk. Maar verder hebben we bijvoorbeeld maar drie Chinezen – en die komen ook nog alledrie uit Hong Kong. Er staat maar één Brit in; wel vier Nieuw-Zeelanders, maar weer geen enkele Australiër. Sommige landen hebben gewoon niet zo'n stripcultuur. Bijna overal ter wereld worden wel strips gemaakt. Maar die zijn lang niet allemaal naar onze smaak, zoals die spreekt uit de auteurstrips van L'Association. Wat dat betreft is er geen twijfel mogelijk: als een andere uitgeverij dit had georganiseerd, was *Comix 2000* een heel ander boek geworden."

Toon Dohmen

Esteban Tolj (Argentinië)

Comix 2000 in cijfers:
- 2.048 pagina's
- ruim 300 deelnemers uit 28 landen
- strips van tussen de 2 en 27 pagina's
- oplage: 12.000 stuks
- prijs: FF 365 (ong. *f* 125,00/BF 2500)
- ISBN: 2-84414-022-X

Milan Hulsing

Draagt bij aan Comix 2000: Een vrij persoonlijke strip over extreme eenzaamheid. Het gaat over iemand die verkeerd is opgegegroeid en daar achterkomt. De hoofdpersoon komt te vroeg in aanraking met pornografie en gaat daardoor al heel vroeg de verkeerde kant uit. Als gevolg daarvan leidt hij als volwassene een super-zenuwachtig leven.

Vindt van tekstloze strips: Het is heel erg leuk om mee te experimenteren. Door alleen te werken met beelden, bereik je vaak wat poëtischer effecten dan wanneer je ze met tekst verduidelijkt. Het dwingt je om helderder te vertellen, meer verhaal in je tekeningen te stoppen. Normaal gesproken schrijf ik eerst de teksten en kijk ik dan pas hoe ik het verhaal in plaatjes kan vertellen. Bij een tekstloze strip heb je meer een zoekende manier van werken, kun je veel meer op je eigen schetsen en tekeningen reageren. Het is minder analytisch dan het werken met een scenario.

Heeft als favoriete tekstloze strip: De strips van Blanquet in *Zero Zero* en *Zone 5300*. Blanquet tekent van die enge aardappelhoofden. Zijn werk is heel macaber, heeft een soort nachtmerrie-logica. Hoewel hij soms behoorlijk moeilijke dingen vertelt, blijft het toch toegankelijk.

Verwacht van Comix 2000: Dat het een soort referentieboek gaat worden. Het jaar 2000 is natuurlijk toch een ijkpunt. Bovendien vind ik het te gek dat mijn werk nu dankzij *Comix 2000* samen met dat van Tobias Schalken in het nieuwe nummer van het Franse tijdschrift *Lapin* staat.

Maaike Hartjes

Draagt bij aan Comix 2000: Een soort symbolische weergave van het begin van een relatie. Je ziet een Maaike-poppetje en een Mark-poppetje elk in hun eigen kasteeltje zitten. Heel voorzichtig kruipen ze uit hun torentje om elkaar te ontmoeten.

Vindt van tekstloze strips: Het is een uitdaging. Je moet goed zoeken naar een verhaaltje dat je zonder tekst kunt vertellen. Je moet het doen zonder van die handige tekstblokjes als 'de volgende dag.' Dan is het lastig om niet op vergezochte oplossingen uit te komen. Maar als het lukt, komen sommige verhalen als tekstloze strip beter tot hun recht dan met tekst.

Heeft als favoritetekstloze strip: *ACME Novelty Library* van Chris Ware, vooral de oudere delen. Hoewel zelfs Ware soms uitkomt op gekunstelde oplossingen, weet hij toch veel te vertellen. Zonder het verhaal teveel te versimpelen, slaagt hij erin ingewikkelde dingen verbeelden.

Verwacht van Comix 2000: Ik verwacht er veel van. Eindelijk eens strips die niet met *Bommel* en literatuur vergeleken gaan worden. Het is echt zuiver beeldtaal, toegankelijk voor iedereen.

Het Laatste Oordeel

De avonturen van Hergé
Stanislas, Bocquet & Fromental
Uitg. Oog & Blik/De Harmonie;
64 pl.; kleur; slappe kaft;
f 29,95/BF 550

Over Hergé zijn de spreekwoordelijke boekenkasten ruimschoots volgeschreven. Sommige biografieën, zoals die van Pierre Assouline en Huib van Opstal, liggen zelfs nog redelijk vers in het geheugen. Bij elkaar hebben die publicaties alle feiten over het leven van de schepper van *Kuifje* bijna tot vervelens toe op een rijtje gezet. Hergés jeugdjaren temidden van de oppassende Brusselaars uit een kleinburgerlijk katholiek milieu, zijn periode als hopman Leergierige Vos bij de scouts, zijn eerste succes als stripmaker voor het dagblad *XXe Siècle*, de moeizame latere sessies bij de psychiater; stuk voor stuk zijn het overbekende gegevens. Ook de meer scandaleuze feiten als 's mans overspel en zijn dubieuze contacten met de bezetter tijdens de oorlogsjaren zijn allang oud nieuws. Achter het leven van Hergé paste zo langzamerhand eigenlijk wel een punt.

De overdaad aan biografische publicaties over Hergé maakte het de makers van *De avonturen van Hergé* dan ook niet gemakkelijk. Hoe konden zij voorkomen dat de lezers die Hergés levensverhaal al uit en te na kenden, *De avonturen van Hergé* bij voorbaat al van A tot Z zouden kunnen uittekenen? De valkuil van de voorspelbaarheid gaapte levensgroot voor hen. De oplossing vonden zij in het herlezen van alle *Kuifjes*. Daaruit putte het trio klassieke scènes om de bekende feiten van Hergés levensloop in een verrassende visuele context mee te plaatsen. Zo geven zij Hergés naoorlogse verblijf in Zwitserland extra weerklank door het te koppelen aan de fameuze nachtelijke bootscène uit *De zaak Zonnebloem*. Alleen ligt in *De avonturen van Hergé* niet professor Zonnebloem onderin de boot, maar een lading smokkelwaar. Bij de psychoanalyticus op de divan krijgt Hergé flarden van een nachtmerrie over de yeti uit *Kuifje in Tibet* voor ogen en het slot van *De avonturen van Hergé* is een heel treffende parafrase van de griezeligste aller *Kuifje*-scènes. Het is deze mengeling van fictie en werkelijkheid, die *De avonturen van Hergé* tot een geslaagde stripbiografie maakt. Een mengeling die bovendien heel natuurlijk oogt in de oogstrelende, fijnzinnige tekenstijl van tekenaar Stanislas. Aan zijn toegankelijke beelden is overduidelijk de invloed van Hergés klare lijn af te lezen, zonder dat hij als veel andere klare lijn-tekenaars vervalt tot epigonisme.

Stanislas, Bocquet en Fromental hebben, kortom, een geraffineerde strip gemaakt, die qua sfeer en belevingswereld geenszins onderdoet voor de boeken van Hergé zelf. Een feest van herkenning voor de *Kuifje*-liefhebber. *(Toon)*

Meccano 3: Schlager Kolk
Uitg. De Harmonie; 48 pl.;
kleur; harde kaft; *f* 29,95

Vijf jaar geleden verscheen het tweede en voorlopig laatste deel van Hanco Kolks successerie *Meccano*. Jubel en prijzenregens vielen zijn serie over het decadente vorstendom ten deel. Het derde verhaal *(Duende)* over een VN-soldaat in een door burgeroorlog verscheurd Meccano, werd voorgepubliceerd in het *Algemeen Dagblad*. Een nieuwe redactionele formule van de krant maakte een voortijdig einde aan de strip. Ontevredenheid van Kolk over de kwaliteit van het verhaal, zorgde er vervolgens voor dat het derde deel nooit fatsoenlijk werd afgemaakt. Wel verscheen het vorig jaar in de verzamelbundel *Kolk en De Wit betraden hun archief en vonden dit, deel 2*.

Sinds het *Algemeen Dagblad*-experiment is Kolk bezig met herschrijven en hertekenen. Begrijpelijkerwijs legde het succes van de eerste twee albums een zware druk op zijn schouders. Eigenlijk kon het derde deel door de hooggespannen verwachtingen alleen maar tegenvallen. Kolk besloot dan ook helemaal opnieuw te beginnen.

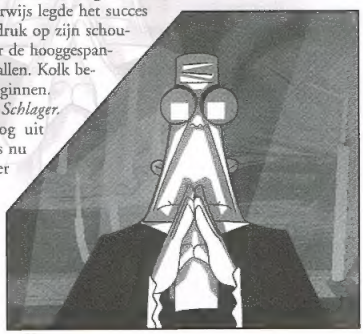

Het resultaat ligt nu in de winkels: *Schlager*. Het centrale thema van burgeroorlog uit *Duende* is behouden. Hoofdpersoon is nu echter de aan lager wal geraakte zanger Johnny Paul die naar Meccano wordt gezonden om de bevolking een hart onder de riem te steken. De inwoners van Meccano zijn door hun decadente levenswijze apathisch geworden voor amusement. Zo erg, dat iedere vorm van vermaak verboden is. Artiesten moeten er rennen voor hun leven. Een detail dat de autoriteiten die Paul hebben uitgezonden, hem gemakshalve niet hebben verteld.

Kolk is met *Schlager* een ietwat andere weg in geslagen. Grafisch is hij gedetailleerder gaan werken, maar het grootste verschil zit hem in de manier van vertellen. Het verhaal staat centraal en dient niet langer alleen als kapstok voor de grappenwaterval die Kolk in de vorige delen over de lezer uitstortte. Waar hij in *Beauregard* en *Gilette* als een angry young man te keer ging tegen de beau monde, daar heeft hij voor *Schlager* een universeler thema gekozen: het dunne laagje beschaving van de mens dat afbrokkelt zodra het aankomt op overleven. Waar in de vorige delen de tijdgeest op de hak werd genomen, heeft Kolk nu een aanklacht vormgegeven tegen de natuur van de mens zelf.

Schlager is dan ook grimmiger dan de vorige delen in de serie. De humor is hier en daar zo cynisch, dat het pijn doet in je maag. Met name de seksscènes snijden door merg en been. De vele sterke scènes maken *Schlager* tot een goede strip. Kolk laat het verhaal nergens uit de bocht vliegen en verzandt nergens in goedkoop sentiment door op de juiste momenten over te schakelen op een wat lichtere verteltoon.

De lange voorbereidingstijd van het album is niet voor niets geweest. *Schlager* is een indringend en beklemmend boek geworden dat een nieuw publiek zal kunnen bekoren. Want hoewel anders van toon dan de vorige delen, heeft Kolk de hooggespannen verwachtingen waargemaakt. *(Hans)*

Zeke vertelt. . .
Cosey
Uitg. Dupuis; 83 pl.; kleur; harde kaft; *f* 26,50/BF 485

Het is lang geleden dat Cosey de stripwereld verblufte met zijn prachtige *Jonathan*-albums. De serie viel op door de manier waarop de auteur volkomen geloofwaardige personages opvoerde. Zijn stripfiguren leken mensen van vlees en bloed door de knappe manier waarop Cosey karakters in zijn tekeningen wist vast te leggen.

Maar de Zwitser wilde meer; hij wilde pretentieuze strips maken. De afgelopen vijftien jaar werkte hij aan 'strips voor volwassenen' als *Op zoek naar Peter Pan*, *Reis naar Italië* en *Vrolijk Kerstfeest, May!*. Strips die allemaal opvielen door hun originele onderwerpkeuze. Cosey vertelde verhalen over mensen die een ontwikkeling doormaakten. Het waren gedurfde strips. Het waren echter ook stuk voor stuk verhalen, die na een sterk begin steevast verzandden in goedkope romantiek en bakvisjes-sentiment. Daardoor werden de personages op slag ongeloofwaardig en stelden Coseys albums na lezing altijd weer teleur. Zijn nieuwste strip *Zeke vertelt...* is helaas geen uitzondering op deze regel.

Hoofdpersoon Zeke is al twintig jaar verdwenen. Eind jaren zestig was hij een gevierd popzanger, die omging met de groten der aarde. Hij verkoos plotsklaps een leven van afzondering en liet nooit meer iets van zich horen. Ook Zeke's moeder heeft al twintig jaar niets meer van hem vernomen, totdat ze een ansichtkaart van hem krijgt uit Birma. Samen met de jonge uitgeefster van Zeke's gedichtenbundels, gaat ze naar hem op zoek. In de jungle blijkt hij zijn kostje te verdienen met het vertellen van verhalen en het tonen van dia's. Cosey begint voortvarend aan het verhaal. Pagina's lang tekent hij alleen dia's en geeft hij de woorden van Zeke weer. Het zijn steeds de zelfde dia's, maar door de combinatie met de verhalen die de hoofdpersoon erbij verzint, geeft Cosey beetje bij beetje het karakter van Zeke bloot. Hoewel hier en daar wat langdradig, is de aanpak die Cosey in *Zeke vertelt...* heeft gekozen redelijk geslaagd. Het is in ieder geval een gewaagde en spannende manier om het innerlijk van de hoofdpersoon weer te geven.

Maar net nadat Cosey de indruk heeft gewekt eindelijk weer iets vernieuwends te doen met zijn strips, valt hij weer terug naar het niveau van een keukenmeidenroman. Cosey strooit wat met citaten van Shakespeare, tovert een verloren gewaande geliefde van zijn moeder uit de hoge hoed en laat Zeke de vrucht van zijn eigen oude liefde terugvinden. Nergens, maar dan ook nergens in het album weten de karakters van de hoofdpersonen te overtuigen. Cosey heeft het weer eens voor elkaar gekregen: een verhaal dat sterk begint op knullige wijze om zeep helpen. *(Hans)*

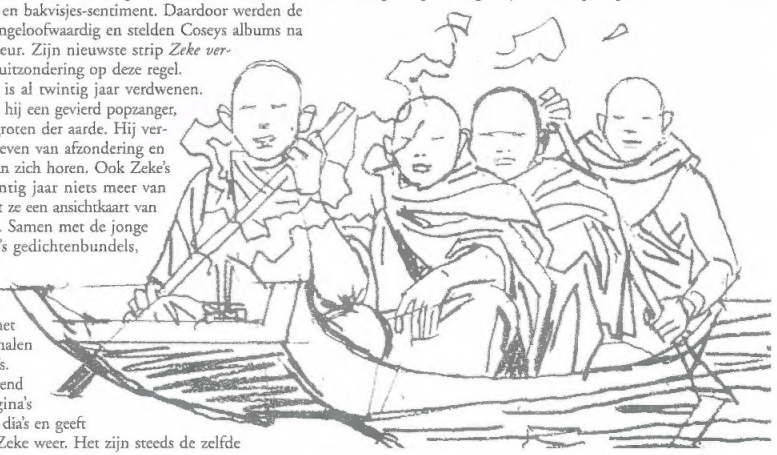

Hong Kong Love Story
Hendriks
Uitg. Oog & Blik/De Harmonie; 124 pl.; slappe kaft; *f* 29,50/BF 550

In de tijd dat Mark Hendriks zich met zijn stripwerk begon te roeren in bladen als *Incognito*, vertoonde zijn tekenwerk grote overeenkomst met de stijl van Hugo Pratt. In de loop der jaren heeft hij meer en meer zijn eigen vorm gevonden, maar in één opzicht is hij nog steeds verwant aan de Italiaanse meester: het gebruik van leegte in zijn vertelling. In stilzwijgen staren Hendriks' strippersonages plaatjes lang in de verte en kale achtergronden laten alle ruimte voor een trage voortgang.

In *Hong Kong love story*, het nieuwste stripboek van Hendriks, is de hoofdpersoon Tomoyo gecontracteerd voor deelname aan een B-film die in Hong Kong wordt gedraaid. Een album lang beleeft ze aldaar haar landerige avonturen.

Het sterke van de 'lege' vertelwijze van Mark Hendriks is dat het zo fraai de pointeloosheid van zijn verhalen versterkt. Het boek is opgedeeld in fragmenten die zomaar ergens lijken te beginnen en even onverhoeds eindigen. Tomoyo, die reeds in veel verhalen van Mark Hendriks wanhopig de zin van haar bestaan heeft proberen te doorgronden, begint al enigszins de haar zo kenmerkende strijdbaarheid te verliezen. Slechts in de episode waarin ze het kamermeisje van het hotel waar ze verblijft afrost, komt haar kribbige strijdlust weer ouderwets naar boven. Het knappe van Hendriks is dat hij de figuur Tomoyo bijna onopgemerkt laat evolueren en meeveranderen met de omstandigheden. Waar ze eerder nog zichzelf vervloekte als ze zich weer eens had laten verleiden tot een kortstondige affaire, is ze nu bijna wanhopig op zoek naar de geborgenheid van een langdurige relatie.

Het klinkt allemaal wat Bouquetreeksachtig, maar Tomoyo is allesbehalve een eendimensionaal pulppersonage. Dit is vooral te danken aan haar ongebroken cynisme en het gevoel voor humor van haar schepper. Tomoyo's lege bestaan dat de auteur de lezer zo schrijnend voorzet door middel van evenzo lege en trage stripverhalen, wordt op passende momenten onderbroken door bruuske grappen, absurde situaties en waanzinnige dialogen. Op die manier weet de stripmaker de aandacht vast te houden zonder de intentie van zijn vertelling te kort te doen. *Hong Kong love story* is een sterk album van een van de beste stripmakers uit ons taalgebied. *(Jef)*

Sherpa select
Diverse auteurs
Uitg. Sherpa; 64 pl.; zwart-wit; slappe kaft; *f* 25,00 / BF 460

En opeens zijn er weer tien jaar voorbij, besef je als je *Sherpa select*, een jubileumuitgave ter viering van het tienjarig bestaan van de uitgeverij, onder ogen krijgt. In die tien jaar heeft Sherpa haar gidsfunctie in stripland waargemaakt met stapels prachtige stripboeken van veelal onbekende buitenlandse auteurs. Sherpa zorgt er voor dat het werk van stripkunstenaars als Edmond Baudoin, José Muñoz of Lorenzo Mattotti in het relatief kleine taalgebied Nederland verkrijgbaar is. In *Sherpa select* zijn een aantal korte zwart-witstrips van de belangrijkste Sherpa-auteurs gebundeld. De reeds bovengenoemde namen zijn van de partij, maar ook een klassieke auteur als Bernie Krigstein en de Nederlander Bert van der Meij. Van de laatste zijn slechts twee teleurstellende oude gags uit 1984 geplaatst en jammer genoeg geen langer, recent verhaal. Baudoin vertelt op zijn karakteristieke, poëtische wijze een erotisch verhaal. Alack Sinner graaft op een landerige zondag een deprimerende, maar fantastisch getekende herinnering op als hij zijn dikke ex-vrouw tegen het lijf loopt. Zij won ooit de titel 'Miss Ass' omdat ze de mooiste billen van Amerika bezat. Van Bernie Krigstein zijn twee korte griezelverhalen uit 1954 vertaald die, zoals bijna altijd het geval is bij Krigstein, beide met een moralistische pointe eindigen en virtuoos getekend zijn. Klapstuk van de bundel is het korte verhaal *De heilige krokodil* van Lorenzo Mattotti en Jerry Kramsky. In paginabrede kaders vertellen zij in houtskooltekeningen het verhaal van een jachtopziener die jacht maakt op een krokodil (volgens de inleiding 'het belangrijkste dier dat van de wolken afstamt').
De verschillende strips geven goed weer wat de mogelijkheden zijn van de aparte kunstvorm zwart-wit strips. Sfeervolle houtskooltekeningen, klassiek Amerikaans werk met veel gebruik van rasters of expressionistische avonturen van een cynische privédetective staan gebroederlijk naast elkaar in een vakkundig en luxe uitgegeven bundel. Sherpa heeft een prima bloemlezing gemaakt met werk van belangrijke auteurs uit het fonds (behalve dan Andreas, die schittert door afwezigheid). Als je de lijst tekenaars bekijkt vraag je je wel af of er in de toekomst nog nieuwe namen zullen worden toegevoegd aan het fonds, dat al geruime tijd niet meer is uitgebreid met nieuw talent. *Sherpa select* is voor liefhebbers interessant omdat het terugblikt en nog nooit vertaalde, korte verhalen bevat. Tegelijkertijd kan het voor mensen die nog nooit iets van bovengenoemde auteurs hebben gelezen een goede kennismaking zijn. *(Gerard)*

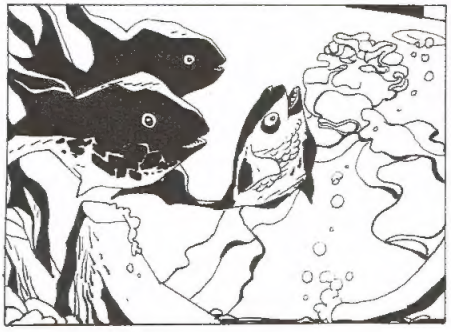

Wyoming doll
Franz
uitg. Dargaud; 64 pl.; kleur; slappe kaft; *f* 16,25

Franz Drappier staat bekend als een groot paardenliefhebber. Het is dan ook opmerkelijk, dat ondanks zijn hoge stripproduktie *Wyoming doll* zijn eerste echte westernstrip is (*Bronco Texas* tellen we maar even niet mee). *Wyoming doll* vertelt het verhaal van Llogan Jubal junior, als hij echt zo heet tenminste. Het hoofdpersonage wisselt van naam als dat hem uitkomt, wat in het ongereglementeerde Wilde Westen toch onopgemerkt blijft. Llogan is nauwelijks achttien en alleen op de wereld, als hij als gids met een kleine karavaan van twee immigrantengezinnen richting *frontier* trekt. Niet dat hij daar eerder is geweest, maar hij moet toch iets om aan de kost te komen. Zoals zoveel blanke landverhuizers komen ze terecht in een voor hen volstrekt vreemde en vijandige wereld. Het duurt niet lang, of de groep wordt overvallen en uitgemoord door een aantal bloedbeluste Crow-indianen. Llogan ontkomt door stom toeval aan het bloedbad, waarbij alleen twee kleine meisjes het leven wordt gespaard om door de indianen te worden meegevoerd. Llogan neemt zich voor de beide meisjes terug te vinden. Hij wordt daarbij gehinderd door Twee Kraaien, een jonge Sioux-indiaan die zijn eigen redenen heeft om de blanke meisjes uit handen van de Crows te houden. Het duurt echter niet lang of de twee jongemannen zetten zich over hun culturele barrières heen en sluiten vriendschap. Daarmee vertoont *Wyoming doll* enkele opvallende overeenkomsten met de film *Dances with wolves*, waarin soortgelijke verhaalelementen de rode draad vormen. Nu kan daar tegen worden ingebracht, dat dit voor veel meer verhalen in het western-genre geldt, dat nu eenmaal niet bekend staat om z'n vele originele stijlkenmerken. Storender is echter, dat Franz vele losse eindjes laat liggen. Het blijft een raadsel, waarom Llogan van de speurtocht naar de meisjes en het waken over hun welzijn z'n levenswerk maakt. Heeft hij een schuldcomplex omdat hij hen niet heeft kunnen beschermen en hun ouders door zijn onmacht zijn omgekomen? Daar zou een interessant verhaal over verteld kunnen worden, maar Franz laat dit onbesproken. Over de drijfveren van de Sioux-indiaan tast de lezer eveneens in het duister. Als het hem er alleen om te doen is met de bevrijding van de meisjes de Crows, traditionele Sioux-vijanden, dwars te zitten, zou hij na zijn eerste succesvolle bevrijding de zaak kunnen laten rusten. Als hij geboeid is door de bijzondere gaven van een van de meisjes, wat door Franz wordt gesuggereerd, is het merkwaardig dat hij daar verder niets mee wil doen. Twee Kraaien en Llogan getroosten zich zonder nadere uitleg veel moeite om een geschikt pleeggezinnetje te vinden en van tijd tot tijd nog eens een kijkje te komen nemen. Alleen het slot van het verhaal maakt het weer een beetje goed. Llogan en Twee Kraaien komen tot het inzicht dat hun missie maar half geslaagd is en zien hun lot en hun verbondenheid onder ogen in een fraai uitgewerkte scène, waarin Llogan erop staat Twee Kraaien te volgen in een naar indiaanse inzichten eervolle zelfmoordaanval op een afgelegen fort. Daarmee blijft de lezer tenminste niet helemaal met een onbevredigd gevoel achter, al blijft het jammer dat Franz niet meer van *Wyoming doll* heeft gemaakt. *(Paul)*

Troglodytes
Marcel Ruijters
Uitg. Oog & Blik; 66 pl.; zwart-wit; slappe kaft; *f*14,95/BF275

Al geruime tijd bivakkeert Marcel Ruijters in de onderaardse krochten van de Nederlandse stripwereld. Het meest obscure werk dat hij produceerde waren gekopieerde bundels met de naam *Mandragoora*. Bijna abstracte tekeningen van gedeconstrueerde wezens met uitstekende botten en rare lichaamsdelen volgden elkaar in hoog tempo op, zonder dat er ooit sprake was van een verhaal. Ruijters zegt over zichzelf dat hij al vanaf zijn derde jaar tekeningen van draken en geraamtes maakt en dat dat voorlopig zo zal blijven. Het meest toegankelijke werk van hem is tot nu toe de serie *Dr. Molotov*. Daarin probeert een opportunistische plastisch chirurg zich staande te houden in een soort post-apocalyptische wereld.

De bundel *Troglodytes* (Troglodyte is een soort ondergrondse woestijn-woning die vroeger in Noord-Afrika werd gebruikt) zit ergens tussen de twee in. In zeven verhalen met veelzeggende titels als *Deus ex machina* of *Lux in tenebris* maken we kennis met de homo troglodytes. Dit is een van de homo sapiens afstammende soort, die zich in tegenstelling tot de mens ondergronds heeft teruggetrokken. In de ondergrondse wereld van de troglodytes draait alles om voortplanting en macht. De lichamen zijn daar volledig op toegerust. De vrouwtjes hebben reusachtige achterwerken, waarvan je je afvraagt hoe het mogelijk is dat zulke vleesbergen de zwaartekracht weten te trotseren. Omdat de borsten bijna even groot zijn, weten ze hun evenwicht te bewaren. Zij zijn gebouwd om zoveel mogelijk kroost te werpen. De mannetjes-troglodytes zien eruit als magere body-builders en hebben naast het verwekken van nageslacht nog een andere bezigheid: vechten.

Zoals de titels van de verhalen al suggereren, zijn de verhalen niet conventioneel. Zonder tekst is het lastig te bepalen wat er nu precies gebeurt, of waarom de troglodytes bepaalde emoties proberen te communiceren. Het vergt bovendien veel doorzettingsvermogen om de logica van de ondergrondse troglodytes-wereld te doorgronden. Die combinatie maakt het lezen van *Troglodytes* een unieke ervaring. Je bekijkt de plaatjes en ziet dat er iets gebeurt. Op de volgende pagina gebeurt er weer iets, dat daar waarschijnlijk mee te maken heeft, maar helemaal duidelijk worden de relaties zelden. Als een vrouwtjes-troglodyte een soort hallucinerende paddestoelensoep eet, wordt het nog een stuk moeilijker.

Met *Troglodytes* balanceert Ruijters op het randje van wat nog een stripverhaal kan worden genoemd. Het is een boek vol opeenvolgende platen, die een betekenisvolle relatie suggereren. Door het vermijden van tekst en de ontoegankelijkheid van de exotische fantasie-wereld wordt het leesproces gesaboteerd. Toch lees je verder omdat de tekeningen prachtig zijn en een duistere sfeer oproepen. Het jarenlang tekenen van geraamtes en draken heeft zijn vruchten afgeworpen, blijkt uit *Troglodytes*, een van de vreemdste boeken van de afgelopen tijd. *(Gerard)*

De Snelheidsbegrenzer
Blain
Uitg. Dupuis; 80 pl.; kleur; harde kaft; *f* 26,50/BF 485

De machinerie van een groot schip is niet gemaakt om snel en nerveus te varen maar om een groot gewicht te verslepen, en dat gaat traag. Een snelheidsreductor of -breker is een apparaat dat via tandwieloverbrenging het grote aantal toeren van de motor omzet in kracht. De raderen van dit soort mechanische monsters, vaak meerdere meters hoog, worden met een nauwkeurigheid van microns gemaakt.

In *De Snelheidsbegrenzer* keert Blain terug naar de plek waar hij zijn eigen diensttijd doorbracht: de marine. Blain vertelt dat hij zich heeft laten inspireren door films uit de jaren veertig en vijftig. Aangenomen moet worden dat *De Snelheidsbegrenzer* net voor de Tweede Wereldoorlog speelt. De pantserkruiser *De Strijdlust* is op zoek naar een vijandelijke duikboot. Om zich niet zo misselijk te voelen, dalen drie net aangemonsterde en zeezieke matrozen af naar de iets stabielere machineruimte. Daar krijgen ze het voor elkaar om een storing in de snelheidsbegrenzer te veroorzaken. Het drietal probeert zich daarna schuil te houden voor de rest van de bemanning, omdat het schip hierdoor vrijwel sloopprijp gemaakt is.

Blain wilde in dit boek naar eigen zeggen een fantasy-verhaal vertellen. Geen fantasy met tovenaars, ridders et cetera, maar een verhaal waarin – in de fantasie van hoofdpersoon Georges – de ruimte waarin ze zitten een eigen leven gaat leiden. De chronische zeeziekte van de hoofdpersoon doet daar nog een schepje bovenop. Tijdens een zeeziekte-aanval zien de leidingen en machines er vreemd en verwrongen uit.

De stijl die Blain daarbij hanteert, lijkt op die van Fred in de inmiddels legendarische absurdistische serie *Philémon*. Hij gebruikt veel vette lijnen en beperkt de details tot de meest noodzakelijke. Toch zijn er verschillen. Blain drijft zijn fantasie niet zover dat hij de typische, uit het kader brekende, lay-outgrapjes van Fred gebruikt. Wel overdrijft hij de grootte van sommige voorwerpen tot monsterachtige proporties. Het kleurgebruik van Fred is uitbundig en soms wat al te wild. Het kleurenpalet in *De Snelheidsbegrenzer* hangt af van de situatie waarin de hoofdpersonen zich bevinden. In het normale leven voeren grijstinten en aardkleuren de boventoon. Zodra de situatie kritiek wordt, verandert de inkleuring en wordt meer gebruik gemaakt van zwart, geel en rood.

De Snelheidsbegrenzer is een mooi getekend boek met een aardig en persoonlijk verhaal. Het enige minpuntje is dat hoofdpersoon Georges, die Blain heeft gemodelleerd naar zijn broer, iets meer persoonlijkheid zou mogen hebben. Nu is het teveel een vat om indrukken in te verwerken. Dan maakt het lastig om er een band mee te ontwikkelen en met het verhaal mee te leven. Desondanks is *De Snelheidsbegrenzer* een prachtig boek van een inventief stripmaker. *(Argé)*

De Strip top 100 van de eeuw

1. **De Chninkel**
Rosinski/Van Hamme 748
2. **De gezellen van de schemering; De laatste zang van de Malaterres**
Bourgeon 696
3. **Blake en Mortimer; Het gele teken**
Jacobs 685
4. **Maus**
Spiegelman 634
5. **Samber; Minder is meer**
Yslaire/Balac 531
6. **Loopgravenoorlog**
Tardi 517
7. **De dorpsgek van Schoonvergeten**
Comès 500
8. **Horizon**
Ong 473
9. **De Jacht**
Bilal/Christin 462
10. **De ballade van de zilte zee**
Pratt 305
11. **De Toren**
Schuiten/Peeters 290
12. **De kermis der onsterfelijken**
Bilal 277
13. **Thorgal; De boogschutters**
Rosinski/Van Hamme 276
14. **XIII; Zwarte Vrijdag**
Vance/Van Hamme 274
15. **Thorgal; De schaduwen voorbij**
Rosinski/Van Hamme 265
16. **Largo Winch; De erfgenaam**
Francq/Van Hamme 258
17. **Op zoek naar Peter Pan 1**
Cosey 232
18. **De falangisten van de zwarte orde**
Bilal/Christin 221
19. **De kinderen van de wind; Ebbehout**
Bourgeon 217
20. **Franka; De tanden van de draak**
Kuijpers 215
21. **Dodelijke spelletjes**
Tardi/Veran 212
22. **Zoo 1**
Frank/Bonifay 204
23. **Watchmen**
Gibbons/Moore 203
24. **Het besloten land**
Tardi/Forest 201
25. **Cyclus van Cyann; De Bron en de Sonde**
Bourgeon/Lacroix 200
26. **Zwartkijken**
Franquin 188
27. **De eeuwige oorlog 1**
Marvano/Haldeman 185
28. **Peter Pan; Londen**
Loisel 182
29. **Max Fridman; Hongaarse rapsodie**
Giardino 177
30. **Op zoek naar de tijdvogel; De jager**
Loisel/Le Tendre 176
31. **Een contract met God**
Eisner 175
32. **Klaagzang van de verloren gewesten; Sioban**
Rosinski/Dufaux 156
33. **Cromwell Stone**
Andreas 151
34. **Kuifje in Tibet**
Hergé 148
35. **Corto Maltese in Siberië**
Pratt 145
36. **Krijtlijn**
Prado 143
37. **Kuifje en de blauwe lotus**
Hergé 133
38. **De slaap van het monster**
Bilal 131
39. **Sasmira; Oproep uit het verleden**
Victome 130
40. **Thorgal; De meester van de bergen**
Rosinski/Van Hamme 128
41. **Agent 327; De gesel van Rotterdam**
Lodewijk 127
42. **De reis**
Baudoin 124
43 **Meccano; Beauregard**
Kolk 123
44. **Blueberry; Angel face**
Giraud/Charlier 121
45. **Gilles de Geus; De revue**
Kolk/De Wit 120
46. **Meccano; Gilette**
Kolk 118
– **Avontuur zonder helden**
Dany/Van Hamme 118
48 **Asterix; De Britten**
Uderzo/Goscinny 117
49 **Rampokan; Java**
Van Dongen 116
50 **Piero**
Baudoin 114
– **Largo Winch; Groep W**
Francq/Van Hamme 114
52 **Duivelsmond**
Boucq/Charyn 112
53. **De kinderen van de wind; Handelspost Juda**
Bourgeon 111
54. **De torens van Schemerwoude; Babette**
Hermann 110
55. **Vuren**
Mattotti 108
56. **De prins van de nacht; De jager**
Swolfs 106
57. **Op zoek naar de tijdvogel; Het ei van de duisternis**
Loisel/Le Tendre 104
58. **Blake en Mortimer; De valstrik**
Jacobs 103
59. **Mijnheer Johan; Mijn innig geliefde conciërge**
Dupuy/Berbérian 102
– **Franka; De ondergang van de donderdraak**
Kuijpers 102
61. **De onnoembaren; Gele geschiedenis**
Conrad/Yann 101
– **Calvin and Hobbes; Attack of the deranged mutant killer monster snow goons**
Watterson 101
63. **Brieven uit de bar**
Stassen/Lapière 100
– **Blindemannetje**
Cabanes 100
65. **Het scheve kind**
Schuiten/Peeters 99
– **kinderen van de wind; Het uur van de slang**
Bourgeon 99
– **John Difool; De incal van het duister**
Moebius/Jodorowski 99
68 **Zoo 2**
Frank/Bonifay 98
69 **De koorts van Urbicande**
Schuiten/Peeters 97
– **De kinderen van de wind; Het meisje in het want**
Bourgeon 97
71 **Blueberry; Ballade voor een doodskist**
Giraud/Charlier 96
72 **Cyclus van Cyann; Zes seizoenen op Ilo**
Bourgeon/Lacroix 94
73 **Sluiers over de Pont de Tolbiac**
Tardi/Malet 93
– **Spoorloos: De poppenverzamelaar**
Kraehn 93
75. **Jeremiah; De winter van een clown**
Hermann 91
76. **Comanche; De hemel is rood boven Laramie**
Hermann/Greg 90
77. **Caatinga**
Hermann 89
78. **De vrouw van de tovenaar**
Boucq/Charyn 88
– **Frommeltje en Viola; De ijskoningin**
Hislaire 88
80 **Guust; Van flaters gesproken**
Franquin 87
– **Samber; Revolutie, revolutie**
Yslaire 87
82. **Eric de Noorman; De geschiedenis van Bor Khan**
Kresse 86
83. **Isabelle Avondrood en het monster**
Tardi 85
– **Robbedoes; QRN op Bretzelburg**
Franquin/Greg 85
– **Ragebol; De beeldhouwers van het licht**
Frank/Bom 85
86 **Franka; Moordende concurrentie**
Kuijpers 84
87 **Sarajevo tango**
Hermann 84
88 **Asterix en het eerste legioen**
Uderzo/Goscinny 84
89 **De ijstrein**
Lob/Rochette 83
90 **The complete Little Nemo in Slumberland, vol. 1**
McCay 82
91 **Verhalen uit Joe's Bar; Mr. Conrad & Mr. Wilcox**
Muñoz/Sampayo 81
92 **De holle aarde**
Schuiten/Schuiten 80
93 **De tanden van de haai**
Boucq 79
– **In de val Jeanette en and're verhalen**
Vonk 79
– **Cyrrus**
Andreas 79
96 **XIII; Alle tranen van de hel**
Vance/Van Hamme 77
97 **Cages**
McKean 76
– **The Komplete Kolor Krazy Kat vol. 1**
Herriman 76
99. **Batman; The dark knight returns**
Miller 75
– **HP en Guiseppe Bergman**
Manara 75
– **Philémon; De drenkeling van de A**
Fred 75
– **De gezellen van de schemering; De betovering van het nevelwoud**
Bourgeon 75
– **Mijnheer Johan; Vrouwen en kinderen eerst**
Dupuy/Berbérian 75

Voilà, ziehier de honderd door jullie meest geliefde albums van de afgelopen eeuw. Hoewel, die laatste toevoeging lijkt wat overdreven, want de nadruk in jullie keuze ligt voornamelijk op de afgelopen twintig jaar. Tachtig procent van de in de lijst opgenomen albums is van na 1980. Net zoals de winnaar: *De Chninkel* van Rosinsi en Van Hamme uit 1988. Publieksslieveling Van Hamme domineerde überhaupt jullie inzendingen. Behalve de negen albums van zijn hand die er uiteindelijk in de eindlijst terecht zijn gekomen, zijn er nog zo'n vijftien andere titels uit de series *Largo Winch, XIII* en *Thorgal* genomineerd door diverse lezers.

Wat heeft uiteindelijk bepaald of een album in de lijst terecht kwam? Simpel, het aantal keren dat een album werd genoemd, samen met de rangorde van jullie lijstjes.
Voor iedere vermelding kreeg een album sowieso een punt. Daarnaast kreeg de nummer 1 van een lijst 20 punten, de nummer 2 kreeg er 19 enzovoorts tot en met 1 punt voor de nummer 20. Uiteindelijk resulteerde dat in een lijst die niet 100 maar 103 titels telt, omdat er meerdere albums een zelfde aantal punten behaalden.
Het tellen bleek een hels karwei, omdat jullie in veel grotere getale dan bij voorgaande edities van de Strip Top Zoveel gehoor gaven aan onze oproep om een lijstje in te sturen of door te mailen. Wellicht hadden de zeefdrukken van Henk Kuijpers die wij in het vooruitzicht stelden hier iets mee te maken. Meer dan 225 lijstjes kregen we binnen (228 om precies te zijn) en dan rekenen we de aantal dubbele inzendingen nog niet mee. Dubbele inzendingen? Ja, want enkele slimmeriken onder jullie hadden (of om meer kans te maken bij de verloting van de zeefdruk, of omdat ze per se hun lievelingsstrip in de Strip Top 100 vermeld wilden zien) meerdere lijstjes ingestuurd. We hebben er streng op gelet of er geen lijstjes tussen zaten die in het zelfde handschrift geschreven waren, die de zelfde afzender hadden of die verdacht leken op de lijstjes van 'andere' inzenders. Het bontst maakte het ene Troy, Francky, Theo, Geerie, Rachel, Patton, G.D.J. Pruyt of R.J. van Oostrum. Maar liefst acht identieke lijstjes stuurde deze grote onbekende ons op opeenvolgende dagen toe. Alle acht in het zelfde handschrift, alle acht op het zelfde briefpapier en (hoe doorzichtig) alle acht met het album *De koene ridder: De wolven van Rastigne* op de eerste plaats. We hebben even overwogen om een zeefdruk in achten te scheuren en alle acht de personen een stukje van de prijs te doen toekomen, maar uiteindelijk hebben we gewoon besloten de inzender te diskwalificeren.
Als uiteindelijke winnaars van de Kuijpers-zeefdruk zijn met gesloten ogen uit de inzendingen getrokken: Micheline Permanne uit Zwijnaarde-Gent (België), Wallie Hakkens uit Breda en Peter de Jonge uit Leeuwarden. Gefeliciteerd allen, jullie krijgen de prijs zo snel mogelijk thuis gestuurd.

De eindlijst

De Strip Top 100 zoals hij hier nu gepubliceerd is, is een afspiegeling van de smaak van de gemiddelde *ZozoLala*-lezer. Het valt op dat jullie naast Van Hamme ook wild zijn van de strips van Hermann, Bourgeon en Tardi, waarvan meerdere albums in de eindlijst voorkomen en waarvan meerdere albums net niet genoeg punten haalden om tot de 'beste' 100 te komen. In het geval van Hermann en Bourgeon ging het onder andere om *Missié Vandesande* en *De vale ogen van de moerasstad* uit de reeks *De gezellen van de schemering* en bij Tardi ging het om vier boeken die op een of twee punten na net buiten de boot vielen: *120, rue de la gare* (beide delen), *Het ware verhaal van de onbekende soldaat* en *De laatste der laatsten.*
Voor de chauvinisten onder jullie melden we nog even dat slechts tien procent van de albums valt onder het kopje 'oorspronkelijk Nederlands'. Maar dat daar voor de volledigheid bij moet worden gezegd dat een flink aantal Nederlandse albums (net als bij Tardi) vaak werd genomineerd, maar net niet genoeg punten haalde: *Barbaraal tot op het bot* van Stok, *Stuifmeel* van Ong, *Libertair intermezzo* van Teng en *Dirkjan 1* van Retera.
De Vlaamse auteurs komen er een stuk bekaaider vanaf. Geen klassiekers van Willy Vandersteen of Marc Sleen in de eindlijst. Wel waren er veel verschillende nominaties (zo'n vijftig) voor de *Suske en Wiskes* uit de blauwe reeks en voor de oude *Nero*-albums. Slechts weinigen werden echter vaker dan een keer genoemd. En dat brengt ons meteen bij een veel gehoorde klacht onder de inzenders: er mochten alleen afzonderlijke albums worden voorgedragen en geen hele series. Dit heeft blijkbaar tot nogal wat misverstanden geleid. Het stond iedereen natuurlijk vrij om meerdere albums uit een zelfde serie te nomineren, maar wat wij wilden voorkomen waren lijstjes als: 1. Asterix, 2. Kuifje en 3. Blueberry. Wij zijn nou juist zo geïnteresseerd in de vraag welke albums jullie uit die reeks zo goed vinden. Zo werd bijvoorbeeld duidelijk dat jullie in het geval van *Blueberry* vooral gecharmeerd zijn van de albums uit de zogenoemde *Vogelvrij*-saga (zie *ZozoLala 108)* en dat jullie bij *XIII* en *Largo Winch* vooral de oudere verhalen leuk vinden. Dit zegt meer dan louter de titel van een reeks.
Toch werd er veel geklaagd, door fans die vonden dat hun favoriete serie door onze registratiemethode werd benadeeld ten opzichte van one shots. „En dat terwijl het moeilijker is een goede reeks te maken dan een enkel goed album", schreef een van jullie. Gezien de uiteindelijke lijst wagen we het echter te betwijfelen of series inderdaad zijn benadeeld. Meer dan de helft van de Top 100 bestaat uit delen van series. Bij twee strips deed zich het probleem niet voor. Zowel bij *Maus* als bij *Brieven uit de bar* werd bijna alleen de integrale versie genomineerd.
Tot slot nog even iets over de waarde van een Strip Top 100 van de Eeuw. Op zich zegt een lijstje met albumtitels weinig. Heeft *De Chninkel* nu gewonnen omdat jullie zo van de tekeningen van Rosinski houden, heeft het verhaal jullie gegrepen of is het een combinatie? Gelukkig hebben veel inzenders hun lijstje vergezeld doen gaan van een motivatie. Daarin gaven zij tekst en uitleg over het waarom van hun keuze. Het voert te ver om al die afzonderlijke reacties hier te vermelden, of om een rode lijn te formuleren in het waarom van jullie liefde voor bijvoorbeeld *Blake en Mortimer.* Voor dat laatste liggen de smaken van onze lezers te ver uiteen. Toch vinden ook wij van de redactie dat er eigenlijk iets meer moet gebeuren dan alleen het simpelweg noemen van de populairste strips van de eeuw. Vandaar dat ieder redactielid zijn of haar favoriete strip er uitligt en uitlegt wat dat album nu zo bijzonder maakt. Veel plezier met het vergelijken van jouw smaak met die van anderen.

Hans van Soest

Little Nemo in Slumberland
McCay
Fantagraphics Books

In 1905 begon Winsor McCay zijn legendarische strip *Little Nemo in Slumberland* in de krant *New York Herald*. Iedere zondag verzorgde hij een kleurenpagina waarin hij verhaalde van het jongetje Nemo dat in zijn dromen de meest fantastische avonturen beleefde. Steevast eindigde de pagina met een plaatje waarin Nemo wakker schrok of uit zijn bed was gevallen. McCay hield de serie vol tot en met 1911, waarna hij het concept voortzette in een nieuwe reeks: *Little Nemo in the land of Wonderful Dreams*.
De eerste afleveringen van de strip waren nog vrij conventioneel. De gebeurtenissen op de plaatjes werden ook nog eens in een tekstblok onder de tekeningen geduid. Al snel begon McCay de verhalende kracht van de strip zelf (dus de achtereenvolgende

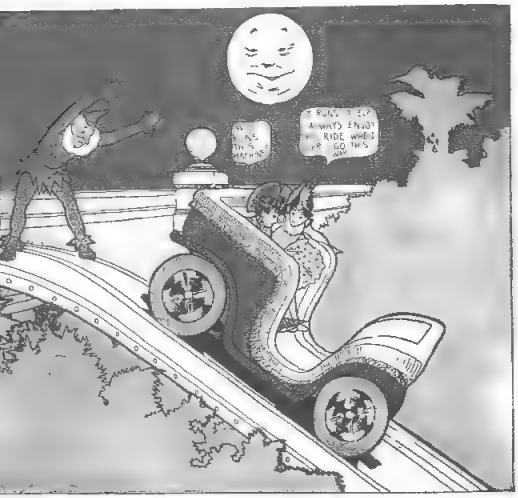

plaatjes) te onderkennen. Hij zette alle conventies overboord en de overbodige tekstblokken verdwenen.
McCay was een pionier op stripgebied. Zijn werk is een inspiratiebron geweest voor vrijwel alle generaties stripmakers na hem. Dit komt onder andere door zijn prachtige tekenwerk, dat een art nouveau-achtige sprookjessfeer oproept. Zijn tekeningen zijn verzorgd en kleurrijk en ogen stuk voor stuk aantrekkelijk.
Het komt ook door de onderwerpkeuze. McCay maakte nu eens niet een kinderstrip over ondeugende belhamels die de boel op stelten zetten, zoals bij alle strips uit de beginperiode wel het geval was. Nemo was juist een vrij kleurloos figuurtje. De serie draaide om de elfen, clowns, prinsessen, mythische monsters en wilde dieren die de pagina's bevolkten. McCays fantasie werd een standaard voor vele fantasy-strips en -films na hem. Latere makers van kinderstrips hebben rijkelijk uit zijn oeuvre geciteerd.
Maar bovenal was McCay zo belangrijk voor de ontwikkeling van het beeldverhaal, door zijn pionierswerk bij de pagina-indeling. McCay was de eerste die speelde met kaders van wisselende grootte, die vierkante kaders afwisselde met ronde, om beweging op zijn pagina te suggereren. Hierdoor leek het soms of het bed van Nemo echt van de pagina af groeide, of leek de aanstormende olifant die het kader uitbarstte echt op de lezer af te komen. Dit soort grafische trucs lijken nu allemaal de gewoonste zaak van de wereld, in de beginperiode van de strip waren de ingevingen van McCay echter briljant en vernieuwend.
Zijn pagina's waren stuk voor stuk kunstwerkjes. Door het spelen met de pagina-indeling wist McCay in zijn strip de illusie van film op te roepen. Niet zo vreemd, als je bedenkt dat hij aan het begin van de twintigste eeuw ook een van de pioniers was van de tekenfilm.
Zonder *Little Nemo* had de strip als medium zich op een heel andere manier ontwikkeld. McCay behoort tot de meest invloedrijke stripmakers die er zijn geweest. *(Hans)*

Horizon
Ong
Uitg. Griffioen Grafiek

Een mysterieuze ziekte dwingt een boerenvolk voortdurend rond te trekken. Van boeren naar nomaden is een zware overgang en menig personage verlangt terug naar huis en haard. De jongeren die zich het voorvaderlijk dorp niet kunnen herinneren hechten zich aan de verhalen van de mensen om hen heen. In *Horizon* van Lian Ong zijn de hoofdpersonen op zoek naar een betere toekomst. De immense vlakte zit vol kleurschakeringen en wordt vanuit verschillende invalshoeken bekeken. Dit vormt letterlijk een natuurlijk toneel voor de personages. Het sobere decor geeft de figuren alle ruimte het verhaal definitief te vormen. Het is de auteur wonderwel gelukt het evenwicht tussen achtergrond en personages in balans te houden, al ligt de nadruk bij de personen. De geschiedenis van de oude man Sesam en de belevenissen van het meisje Kefir zijn twee voorbeelden van het zich kunnen vereenzelvigen met de hoofdrolspelers. De liefde en het voortbestaan van de familie, het voortdurend onderweg zijn en de kringloop van hun levens, vormen de basis van dit symbolische verhaal. Niet elke auteur beschikt over de gave om geloofwaardigheid van het scenario te koppelen aan de beelden. Haar grafische stijl biedt Lian Ong de mogelijkheid alle emoties te tonen maar geeft evenzeer ruimte aan de lezer tot eigen interpretaties. De beelden vullen de fantasie van de lezer aan. Het lukt de auteur om na het lezen van het verhaal de lezer voort te laten fantaseren over de verdere belevenissen van de hoofdrolspelers. Er zijn maar weinig albums die de lezer zo intensief betrekken bij het verhaal. Inmiddels zijn er zoveel recensies en meningen over dit album gepubliceerd, dat het gevaar bestaat dat deze geschiedenis onbereikbaar de hemel in wordt geschreven. Twee jaar na het verschij-

nen van *Horizon* blijkt echter dat dit album een blijvende indruk heeft gemaakt. Een stripalbum behoort gelezen te worden en enkelen zijn het herlezen meer dan waard. *(Karin)*

Cages
McKean
Uitg. Kitchen Sink Press

Een verbluffende visuele ervaring. Wat mag je meer van een strip verwachten? In zijn vijfhonderd pagina's dikke meesterwerk *Cages* weet Dave McKean subtiel, indringend en onvergetelijk het netvlies van de lezer te betoveren. *Cages* gaat tot het uiterste van wat strips - en visuele media in het algemeen - te bieden hebben. Het biedt een nieuwe blik op de werkelijkheid, verandert je manier van kijken. Genoeg superlatieven. Wat brengt McKean mee om ze waar te maken?
Verrassend weinig eigenlijk: een huurkazerne, een schrijver, een kat, een recept voor ratatouille. Hele alledaagse zaken waarmee de jonge schilder Leo Sabarski te maken krijgt nadat hij zijn intrek heeft genomen in een nieuw appartement. Langzaam maar zeker maakt Sabarski kennis met zijn nieuwe omgeving, langzaam maar zeker krijgt de lezer met hem oog voor de magie van het alledaagse. Heel behendig weet de tekenvirtuoos McKean hierbij te balanceren tussen leesbaarheid en abstractie, beschrijving en verbeelding.
In veel strips hebben de beelden alleen een verhalende functie. Leesbaarheid en eenduidigheid staan daarbij voorop. Het is een esthetische opvatting die bijvoorbeeld door Will Eisner naar voren wordt gebracht in zijn klassieke boeken over strips als 'sequential art' of door Art Spiegelman die stripplaatjes graag met diagrammen vergelijkt. Volgens deze opvatting van stripmaken wekken strips emoties op door te werken met sjablonen.

Lezers weten in één oogopslag dat de rabbijn in *Een contract met God* boos is, doordat hij zijn armen ten hemel heft. Hangende schouders, het hoofd naar beneden: het personage is bedroefd. Een kringeltje boven het hoofd: verwarring. Tussen de tekens op papier en de verbeelde emotie bestaat in deze visie een één-op-éénrelatie. Wat je ziet is wat je krijgt. Zoniet in *Cages*. McKean wisselt duidelijk leesbare, eenduidige plaatjes af met open, meerduidige beelden. Zo kan in *Cages* een normaal beginnend gesprek in een jazzclub, met herkenbare personages en dialogen, heel natuurlijk overlopen in een fantasierijk vormenspel op papier. Of ziet een aangeschoten Sabarski ondefinieerbare witte vlakken langs de nachtelijke hemel scheren. Het aantrekkelijke van deze benadering van stripmaken is dat McKeans beelden zo open zijn, dat je er keer op keer iets anders in kunt lezen. In plaats van de "lege" schematische plaatjes van Eisner c.s., die hun geheim in één keer prijsgeven, blijven sommige beelden uit *Cages* nog jarenlang door je hoofd spoken. Als de kat op de eerste pagina's van *Cages* sluipen ze door je geheugen, om op de meest onverwachte momenten weer te voorschijn te springen.
Dit vertrouwen in de zeggingskracht van beelden is volgens mij de kern van de aantrekkingskracht van *Cages* - en daarmee de magie van het beeldverhaal in de beste zin van het woord. De plaatjes drukken emoties uit waar woorden amper meer iets zeggen. Wat bij op zichzelf staande beelden als cartoons of schilderijen maar al te vaak leidt tot nietszeggendheid, werkt in de samenhangende beeldenreeks van het stripverhaal juist heel goed. Het einde van *Cages* zegt wat dat betreft alles. McKean sluit zijn prachtboek af met het monochrome schilderij, waarover Sabarski eerder opmerkt: "I think there's one of these black canvases in every museum in the world. They must come with the building. 'Here's the lease, here's the key, and here's the large matt-black painting with the free, incomprehensible title.'" Op zichzelf, in een museum aan de muur, munt zo'n zwart vlak uit in vrijblijvendheid. Aan het slot van *Cages* is de betekenis ervan echter onherroepelijk: een grote, zwarte punt, die alle voorgaande beelden in zich draagt. En dan kan zelfs een zwart vlak prachtig zijn. *(Toon)*

De Ethiopiërs
Pratt
Uitg. Casterman

Waaraan moet een strip voldoen om de titel 'strip van de eeuw' waardig te zijn? Gezien de reacties van de lezers van *ZoZoLala* lijkt vooral de impact bij eerste lezing bepalend. Inderdaad is het een wezenlijk criterium, maar weinig selectief. Het belang van een boodschap wordt immers in hoge mate bepaald door de gemoedsgesteldheid en/of de toegankelijkheid van de ontvanger. Niet voor niets laten juist strips uit onze kinderjaren dikwijls een onuitwisbare indruk achter. Net zo onuitwisbaar als de eerste vrijpartij die in veel gevallen toch een wat onhandig gestuntel is geweest. Behalve de achtergelaten indruk zijn ook de zeggingskracht van de tekeningen, de diepgang van de vertelling, de kwaliteit van het scenario en de toegevoegde waarde voor het medium, belangrijke criteria.
Er zijn deze eeuw talloze goede strips gemaakt, er bestaan veel fantastische strips en er zijn een aantal stripverhalen gemaakt die we tot de wereldstripliteratuur kunnen rekenen. *De Ethiopiërs* van Hugo Pratt is daar een van.
De Ethiopiërs is een verhaal uit de reeks avonturen van Corto Maltese, geschreven en getekend door een man die een deel van zijn jeugd doorbracht in de Noord-Afrikaanse koloniën van Italië (ruwweg het gedeelte waar nu Somalië en Eritrea liggen). Zijn ervaringen op dit continent zijn duidelijk terug te vinden in de benadering van zijn personages, de locaties van de handeling en de keuze van zijn onderwerpen. Nergens zijn echter de wortels van zijn bestaan zo zichtbaar in zijn werk als in *De Ethiopiërs*.
Corto Maltese is in Noord-Afrika belandt en ontmoet daar de kameeldrijver Cush. Die ontmoeting en de gezamenlijke beleve-

nissen van beide mannen maken het verhaal tot een van de hoogtepunten van de stripeeuw. De tegenstellingen tussen de anarchistische wereldburger en de rigide reactionair zijn de tegenstellingen in het karakter van de auteur, een romanticus in een gereglementeerd tijdsgewricht. Juist doordat de hoofdrolspelers in het verhaal een deel van de persoonlijkheid van hun schepper verbeelden, zijn hun karakters genuanceerd en hun handelingen op een logische manier onvoorspelbaar. Ze veroordelen elkaars levenswijze zonder dat het hun bijna onwillige affectie vermindert. In tegenstelling tot het soms mallotige getortel tussen Corto Maltese en zijn vaste tegenspeler Raspoetin, zinderen hun gesprekken van ingehouden emoties. Dit alles wordt verbeeld in strakke lijnen met op de achtergrond slechts de leegte van de woestijn. De hele vormgeving staat in dienst van de confrontatie tussen de twee karakters. Met *De Ethiopiërs* bewijst Pratt dat de strip geen beperkingen kent in het weergeven van wat de mens bezielt en bezig houdt. Alleen al daarom is het verhaal eeuwige eerste. *(Jef)*

Maus: a survivor's tale I: My father bleeds history
Maus: a survivor's tale II: And here my troubles began
Spiegelman
Uitg. Pantheon Books

Waarom *Maus* en niet een van de vele andere strips, die mij dierbaar zijn? Bij mijn keuze voor deze millennium-lijst heb ik me laten leiden door de vraag, welke strip me het meest geboeid en geraakt heeft. Geboeid en geraakt heeft *Maus* mij zeker. Gefascineerd en geschokt ook, om eerlijk te zijn. Bij het enkel doorbladeren van beide boeken is dat misschien moeilijk voor te stellen. *Maus* is een strip in zwart-wit, met een weinig aansprekende pagina-opzet, waarin de plaatjes vaak allemaal even groot zijn. Een strip vol krasserige en simpel ogende tekeningen, waarin knullig uitziende muizen, katten en varkens de mensenrollen spelen. In *Maus* geen *splash pages*, geen spannende beeldregie of gewaagde perspectieven. Wel veel *medium-shots* van pratende figuren en vrij veel tekst voor een strip. Dat alles is buitenkant. Wie gaat lezen, geeft zich gewonnen.

Maus is een grotendeels autobiografisch en complex verhaal, waarin auteur Art Spiegelman in de eerste plaats ingaat op de herinneringen van zijn vader Vladek aan de holocaust. Art doet dat niet zonder reden. Als volwassene kijkt hij terug op een jeugd, waarin hij niet met zijn harde en emotieloze vader overweg kon. Wordt Art na jaren nog gekweld door schuldgevoelens over de zelfmoord van zijn moeder; zijn vader is gewoon hertrouwd. Art wil weten, wat zijn vader heeft gemaakt tot wat hij is geworden en wat zijn moeder ertoe heeft gebracht niet meer te willen leven. Dat levert aandoenlijke scènes op, waarin Art voor het eerst in zijn leven daadwerkelijk toenadering zoekt tot zijn vader, die zijn zoon het liefst op veilige afstand houdt. Het kost moeite om Vladek tot praten te bewegen en als zijn vader eenmaal het jarenlange stilzwijgen doorbreekt, geeft hij met zichtbare pijn en moeite het verhaal prijs van de familiegebeurtenissen in het Polen van voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. *My father bleeds history*; de titel van het eerste boek spreekt voor zich. Art benadert de gesprekken met zijn vader als interviews en neemt ze op. De geluidsbanden liggen aan de basis van *Maus*.

In beide boeken zijn de levensverhalen van vader en zoon Spiegelman in elkaar gevlochten. Art wisselt voortdurend van vertelperspectief. Hij grijpt terug op een gebeurtenis uit zijn jeugd om te verklaren, waarom hij Vladek een bepaalde vraag stelt. Hij wisselt de verslagen van Vladek over het verleden af met zijn reacties bij het vertellen erover. Hij laat zien hoe hij langzamerhand, voor het eerst in zijn leven, enig begrip voor zijn vader kan opbrengen. *Maus* is daarmee veel meer geworden dan een strip over de jodenvervolging, gebaseerd op een verslag uit de eerste hand. Het is evengoed een verhandeling over de moeizame band tussen vader en zoon en over hun getekendheid als eerste en tweede generatie oorlogsslachtoffers.

Tijdens het lezen wordt duidelijk, waarom Art Spiegelman voor een karige en op het eerste gezicht saaie *lay out* heeft gekozen. Het is juist de afwezigheid van elk grafisch effectbejag, dat de beschreven gebeurtenissen zo indringend maakt. De vormgeving

ZELFS TOEN ZE KWAMEN MET HONDEN OM ONS UIT TE SPEUREN - EN ZE WISTEN DAT HET JODEN DAAR WAREN - MAAR TOCH KONDEN ZE ONS NIET VINDEN.

en tekenstijl zijn volledig ondergeschikt gemaakt aan het verhaal dat Spiegelman wil overbrengen; het verhaal van zijn ouders en dat van hemzelf. Het effect wordt verder versterkt door de neutrale toonzetting, waarmee de oorlogsgebeurtenissen door Vladek worden beschreven. Het waarde-oordeel over het optreden van de Poolse bevolking en de Duitse bezetters wordt aan de lezer overgelaten. Dit heeft een veel indringender uitwerking, dan wanneer de auteur de vervolging waaraan zijn familie werd blootgesteld zelf van commentaar zou hebben voorzien.
Het relaas van zijn vader heeft Art Spiegelman dermate aangegrepen dat hij *Maus* niet kon tekenen met mensenfiguren. Om enige afstand te creëren tussen hem en de mensen die hij op papier zette, heeft hij hen voorzien van dierengezichten. Het is opmerkelijk dat dit geen enkele afbreuk doet aan de overtuigingskracht van de vertelling, die Spiegelman met *Maus* wilde overbrengen. De muizen-, katten- en varkenshoofdjes leiden nergens onbedoeld tot een komisch effect.
Spiegelman mag de uiterlijke schijn op het eerste gezicht wellicht tegen zich hebben, maar hij heeft de perfecte vorm gevonden voor een van de beste verhalen die ooit als strip zijn uitgebracht. *(Paul)*

57

De duistere steden: De toren
Schuiten en Peeters
Uitg. Casterman

Het beste stripboek aller tijden? Voor mij is dat een deel uit de beste serie aller tijden: *De Duistere steden*. Deels ook door de manier waarop ik de boeken ontdekte. Een paar jaar geleden, toen ik nog weinig strips las, ontdekte ik tijdens een vakantie in Brussel de leeszaal van het Belgisch Centrum van het Beeldverhaal. Een hele middag bracht ik liggend op de kussens door met het lezen van alle delen van *De Duistere steden,* terwijl buiten de zon uitbundig scheen. Een reis in een reis als het ware, want Schuiten en Peeters vrengen elk deel een soort ontdekking over een andere wereld. In ieder geval was ik meteen verkocht.
Het is vooral de consequente wijze waarmee het kader van de serie wordt volgehouden, die alle delen een geheimzinnige, avontuurlijke en ook ironische laag geeft, waar geen enkele andere fantasy-serie aan kan tippen. Dit geldt voor alle delen, maar niet alle delen zijn als stripboek even geslaagd, al zijn ze allemaal net zo griezelig perfect getekend.
De toren steekt met kop en schouders boven de andere delen uit. Alleen al het idee voor het verhaal is volstrekt origineel. Ooit is men begonnen met de bouw van een toren die tot God in de hemel zou moeten reiken. Omdat dit een langdurig project is, worden er onderhoudsmedewerkers aangesteld, die ieder een bepaald deel van de toren moeten behoeden voor verval. Hoofdpersoon van het verhaal is de corpulente onderhoudsmedewerker Giovanni Batista die, hoewel plichtsgetrouw, op onderzoek uitgaat aangezien hij al jaren niets meer van andere torenbewoners heeft gehoord. Tijdens die reis ontdekt hij de vele geheimen van de toren. Hij ontmoet andere medewerkers die waanzinnig zijn geworden, een verdieping waar een soort stad in de toren is ontstaan en een geliefde. En zichzelf natuurlijk, want tijdens deze ontdekkingstocht leert Giovanni meer dan in al die jaren dat hij eenzaam zijn leven vergooide met metselwerk aan een tot mislukken gedoemd project.
Alleen al de situatie van de onderhoudswerker is intrigerend genoeg om dit boek als beste te kiezen. Hij staat zo ver van ons af, maar het is tegelijkertijd heel makkelijk om je in de situatie van de hoofdpersoon te verplaatsen. Een aantal redenen hiervoor zijn de uitgebreide introductie van zijn personage en de doordachtheid van de situatie waarin hij verkeert, maar ook de herkenbaarheid die alle *Duistere steden*-boeken kenmerkt. Alle objecten, steden, uitvindingen, problemen enz. zijn gebaseerd op onze geschiedenis. De makers van de serie stellen zich voortdurend de vraag: wat als? Over de relaties tussen *De Duistere steden* en onze echte geschiedenis zoals die opgeslagen ligt in miljoenen boeken is waarschijnlijk het laatste woord nog lang niet gezegd.
Maar terug naar *De toren*. Het boek is geheel in prachtige, gearceerde zwart-witplaten getekend, met hier en daar wat kleur. Als Giovanni schilderijen van de 'pioniers' die ooit begonnen met de bouw ontdekt, blijken deze in kleur te zijn. Kleur wordt gedoseerd gebruikt om een ander realiteitsniveau binnen het verhaal weer te geven. Als Giovanni en zijn geliefde uiteindelijk uit de toren weten te ontsnappen, blijkt het leven op de begane grond ook opeens in kleur.
De toren is vooral het beste *Duistere steden* boek door de combinatie van een perfect gecreëerde setting en een goed uitgewerkt personage. Aan het laatste schort het in sommige delen nog wel eens, waardoor enkele boeken eerder prachtige prentenboeken zijn dan buitengewone strips. *(Gerard)*

advertentie

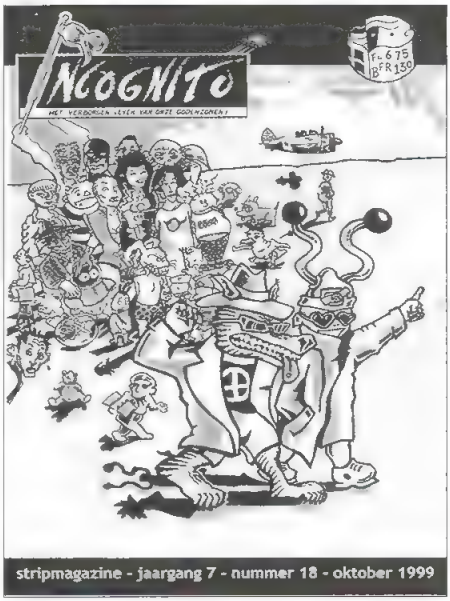

stripmagazine - jaargang 7 - nummer 18 - oktober 1999

DE COLLECTIONEUR

door ANTON DAMEN en MARC VAN BROEKHOVEN

KRAS
KRIEBEL
KRAS KRAS KRAS
KRAS KRAS KRAS
KRAS KRIEB KRAS KRAS
KRAS KRAS KRAS KRAS
DAS NU AL DE ZEVENDE WEEK OP EEN RIJ DAT ER TOT DIEP IN DE NACHT GE-WERKT WORDT IN STUDIO JUTTEMIS
WAT ZOUDEN DIE ANTON EN MARC TOCH AAN HET BEKOKSTOVEN ZIJN ? EEN GROTSE NIEUWE STRIP ? EEN BAAN-BREKEND PROJECT ?
HAT ?
KRAS KRAS KRAS
WAT S DIT ??? MOET JE ZIEN WAT ER OP DE EERSTE PLAATS VAN ONZE TOP HONDERD GEEINDIGD IS !
"DE VERZAMELDE COLLECTIONEUR" MET 7200 STEMMEN .
DAS BIJNA ONZE TOTALE LEZERS-GROEP !?
AJAJJSOR

ZOZOLALA Index 1999

Nummers 104 t/m 109

Artikelen 1999

Enki Bilals sombere toekomstbeeld
(Gerard Zeegers) ZL 104

Don Lawrence, illustrator in stripland
(Jef Nieuwenhuis) ZL 104

Acacialaan: Willem Verburg
(Toon Dohmen) ZL 104

De twintigste eeuw volgens Willem:
oud nieuws (Toon Dohmen) ZL 105

Willem: 'Liever een rechtszaak dan een schouderklopje'
(Pieter van Oudheusden) ZL 105

Het bitterzoete leven volgens Dupuy en Berbérian (Toon Dohmen) ZL 105

Acacialaan: Lamelos
(Jef Nieuwenhuis) ZL 105

Dirk Stallaert, schertsfiguren in een realistisch landschap
(Peter van Oudheusden) ZL 106

Tot zover Striparazzi, het einde
van een tijdperk (Hans van Soest) ZL 106

Gerrit de Jager: 'Er is geen Ajax-jeugd
in stripland (Gerard Zeegers) ZL 106

Acacialaan: Maurice Hof
(Jef Nieuwenhuis) ZL 106

De zoektocht van Fred de Heij
(Jef Nieuwenhuis) ZL 107

Acacialaan: Matthias Handsniphler
(Hans van Soest) ZL 107

Wat zeggen de krantekoppen?
De ongemakkelijke vragen van Joe Sacco
(Toon Dohmen) ZL 107

Fokke en Sukke en het geheim
van de grap (Gerard Zeegers) ZL 108

Herinneringen aan Incognito
(Robin Schouten) ZL 108

Blueberry, een Pietje Bell in het
Wilde Westen (Hans van Soest) ZL 108

Stanislas wil geen klare-lijntekenaar zijn
(Toon Dohmen) ZL 109

Ferry: 'Ik ben geen man van het nu'
(Pieter van Oudheusden) ZL 109

Comix 2000, of grafisch rumoer aan het
einde van de eeuw (Toon Dohmen) ZL 109

Strip Top 100 van de eeuw
(Hans van Soest) ZL 109

Acacialaan: Tonio van Vugt
(Kann van Wyick) ZL 109

Recenties 1999

Ayroles en Masbou: Sabels en galjoenen 1; Het geheim van de Janitsaar (Paul) ZL 108

Blain: De snelheidsbegrenzer (Argé) ZL 109

Briel: Een Palmboom mysterie 3; London Labyrinth (Hans) ZL 108

Buchet en Morvan: Konvooi 1; In vuur en vlam (Paul) ZL 108

Cosey: Zeke vertelt... (Hans) ZL 109

De Jager: Zoek!!! 1; Apporteren is... (Jef) ZL 104

De Wit: Het mooiste vak ter wereld (Jef) ZL 106

Dethorey, Autheman en Bergfelder: Op zoek naar Venus 1 (Karin) ZL 105

Diversen: Sherpa select (Gerard) ZL 109

Diversen: Wind (Hans) ZL 108

Duchateau: Unne en andere vingerkrampen (Hans) ZL 106

Dupuy en Berbérian: Mijnheer Johan deel 1 t/m 4 (Paul) ZL 106

Ersel en Nouwens: Claymore 1; Eillen (Paul) ZL 106

Franz: Wyoming Doll (Paul) ZL 109

Gibelin en Barral: Vleugels van lood, deel 1 en 2 (Jef) ZL 105

Goetzinger en Christin: De dames van De Horizon (Karin) ZL 106

Hendriks: Hong Kong Love Story (Jef) ZL 109

Hermann: Wild Bill is vermoord (Hans) ZL 107

Kolk: Meccano 3; Schlager (Hans) ZL 109

Lepage en Sibran: Een wereld zonder kwaad (Argé) ZL 107

Loisel en Le Guirec: Troebele begeerten (Gerard) ZL 104

Malfin en Pecquer; Golden city 1; Wrakkenpiraten (Gerard) ZL 107

Marcelé en Rodolphe: Gothic 1; Never more (Kann) ZL 107

Mouret en Meddour: Het seizoen van de assen 1; Voor alles (Gerard) ZL 105

Nix: Ief de Chief (Rob) ZL 104

O'Hare: Wie is de baas? (Hans) ZL 106

Rollin en Dufaux: Schimmenspel 1; Scheurbuik (Gerard) ZL 105

Ruijters: Troglodytes (Gerard) ZL 109

Schuiten en Peeters: De schaduw van een man (Gerard) ZL 106

Servais: Fanchon (Gerard) ZL 104

Stanislas: De avonturen van Hergé (Toon) ZL 109

Stassen: Thérèse (Gerard) ZL 106

Stok: Barbaraal tot op het bot (Kann) ZL 104

Tome en Janry: Robbedoes en Kwabbernoot 46; Als in een droom (Hans) ZL 104

Vance en Van Hamme: The XIII mystery, het onderzoek (Jef) ZL 105

Vos: De prins en de paardekop (Jef) ZL 108

Wozniak en Yann:
De sterrenjagers1; Zoia (Kann) ZL 107

Strips 1999

Dupuy en Berbérian: Mijnheer Johan en de takelwagen ZL 105

Van der Meij: De Pinguins ZL 104

Van Broekhoven en Damen:
De collectioneur ZL 104 t/m 109

Oudshoorn: De ora et laborationneur
ZL 105

Retera: Dirkjan ZL 105

Duchateau: Het einde en het verborgen leven van onze godenzonen ZL 108

Schuiten en Peeters: strip ZL 109

Dupuy en Berbérian: strip ZL 109

David B.: strip ZL 109

De Wit: Intussen op de redactie ZL 109

Van Broekhoven en Damen:
De collectioneur-striptop 100 ZL 109

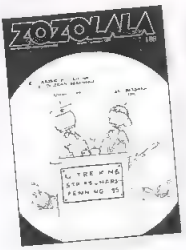

ACACIALAAN

Tonio

Tonio van Vugt is bij het grote publiek bekend als redacteur van Zone 5300. *Weinigen weten dat hij in feite met striptekenen zijn dagelijks brood verdient en dat* Zone *een uit de hand gelopen hobby is. Te Rotterdam is het allemaal begonnen bij de Kunstakademie. Samen met een aantal geestverwanten waaronder de striptekenaar Matthias Giesen, publiceerde Tonio zijn eerste verhalen in het studenten-stripblad* Barwoel. *Inmiddels werkt hij voor een aantal vaste opdrachtgevers. Hij is 32 jaar en probeert al een jaar tweehoog te Rotterdam tijd te vinden om een strip te maken op scenario van Milan Hulsing.*

Na de Kunstakademie, die ik in 1990 beëindigde, arriveerde het grote zwarte gat. Ik moest mijn vervangende dienstplicht nog vervullen en had absoluut geen zin om me te oriënteren op een geschikte arbeidsplaats. In de tussentijd heb ik me bezig gehouden met straattheater en ben ik in een bandje gaan spelen. Dat laatste doe ik trouwens nog steeds. *Barwoel* leverde me wat werk en contacten op, maar het was niet bepaald de meest lollige periode in mijn bestaan. Een echte motivatie was niet aanwezig, zelfs niet na het behalen van mijn diploma. Dit is heel vreemd voor een student die al van kinds af aan striptekenaar wil worden. Mijn vader heeft vele *Donald Ducks* en *Professor Ambrosius* figuren voor mij getekend. Wat dat betreft heb ik nooit hoeven vechten voor mijn keuze, op alle stripfronten ben ik door mijn ouders ruimschoots gestimuleerd.
De vervangende dienstplicht heb ik bij het Maritiem Museum Prins Hendrik doorgebracht. Met een collega dienstweigeraar heb ik me bezig gehouden met het Professor Plons programma. Dit is een speciaal programma om het museumbezoek voor kinderen aantrekkelijker te maken. In deze hel zijn we veelvuldig misbruikt als kinderoppas. Daarbij moet vermeld worden dat we geen enkele didactische ervaring en opleiding hadden. Kinderen hebben dat snel door en reserveren voor zulke naïevelingen speciale behandelingen, zodat de kids ons bij tijd en wijle de neus uitkwamen. In de schoolvakanties kregen we soms op één dag honderden kinderen over ons heen. Zoals zovele instanties had het Museum een personeelstekort en waren ze maar al te blij om ons achter de hand te hebben.
Begin 1993 begonnen de opdrachten binnen te komen. Het lijden in het museum heeft in elk geval mijn eerste opdracht tot gevolg gehad: ik mocht de figuur van Professor Plons restylen. De contacten bij het museum hebben er sowieso voor gezorgd dat er meer opdrachtgevers op mijn pad kwamen. Dankzij de mond tot mondreclame van onder andere de vormgever van het museum en niet te vergeten Robert van der Kroft, heb ik behoorlijk wat werk binnen gehaald. Robert had het zo druk met Claire dat hij me de nodige strip-workshops heeft doorgespeeld.
Mijn huidige positie is benijdenswaardig en tegelijkertijd lastig. Ik kan leven van mijn strips en cartoons die ik in opdracht maak, maar doordat *Zone* alle vrije tijd opslokt blijft er weinig tijd over om aan mijn 'eigen' strips te werken. Er liggen twee geweldige scenario's van Milan Hulsing op me te wachten. Dit roep ik al een jaar, maar het lukt niet om er aan te beginnen. De stok achter de deur is nog steeds zoek. Terwijl Milan volgens mij een van de beste scenaristen van Nederland is.
Een jaar geleden werkte ik aan cartoons voor het buro voor belastingadviezen. Inhoudelijk is er overleg geweest, eenvoudig omdat ik weinig kennis in huis heb over belastingzaken. Veel vrijheid, het betaalde goed en dat was heerlijk, maar een uitzondering. De strip die ik voor de Acacialaan heb gemaakt zegt genoeg over de soms vreemde en hoge eisen van opdrachtgevers.
Een andere prettige opdrachtgever is al vijf jaar het Landelijk Buro tegen Racisme. Ze hebben me de afgelopen jaren de mogelijkheid gegeven om met stijlen te experimenteren.
De stripworkshops waar ik nu aan werk, zijn de laatsten waarmee ik me bezig houd. Na er veel energie in gestoken te hebben, ben ik dit aan het afbouwen. Het levert uiteindelijk niet de voldoening op die ik ervan verwacht. Kinderen vinden het prachtig om *Donald Duck* te leren tekenen, maar echte talenten zitten er niet tussen. Misschien zijn mijn verwachtingen te hoog gespannen. In de tijd dat ik die workshop geef, kan ik ook aan de scenario's van Milan werken. De lessen die ik aan Utrechtse studenten gaf, leverden wat dat betreft meer op. De feedback die ik kreeg gaf me meer voldoening dan de enthousiaste reacties van basisschoolleerlingen.
Het lijkt me een flinke uitdaging om een keer voor een landelijk dagblad te werken. Het is heel zwaar en ongetwijfeld moet ik een aantal andere werkzaamheden laten vallen. Iemand als Djanko, die een eigen stijl heeft en een forse dosis humor in zijn dagelijkse cartoons in het *Rotterdams Dagblad* brengt, bewonder ik. Eigenlijk ambieer ik dat wel. De deadline blijft een dagelijkse achtervolger, maar die druk kan eveneens leiden tot actuele scherpe humor. Humor is zwart-wit. Je vindt het of leuk, of niet. De reactie 'ik vind Monty Python wel aardig,' hoor je nooit. Het is of leuk of je snapt het niet. Je gaat ervoor of niet. Dat zit ook in veel cartoons. Begrijp je *Fokke en Sukke* niet direct dan zul je het waarschijnlijk ook nooit leuk vinden. Een soort compromisloze humor. Maar voordat ik me op de dagelijkse stress van een dagbladstrip stort, ga ik eerst een poging wagen om de scenario's van Milan vorm te geven. Dat is een mooie belofte voor de toekomst.
Karin van Wylick

Intussen op de redactie.....
Gefeliciteerd chef! Hoofdredacteur van Zozolala, dat is niet niks!
Dank je, Frits.
Na Sjoszji en Striparazzi is Zozolala een logische stap.
Wat zijn uw plannen?
Ik ga me eerst inlezen en kennismaken met de medewerkers.
En dan help ik dit blad ook naar de klote!

RIIIING
POP
5:02
Hoi, met Saskia van Bakker Communications! We willen graag een cartoon van je. Een tiental bedrijven gaat fuseren en onder een andere naam verder. Staat je fax aan?
Miaaauw...
Traverso NCC Internamanagement Inc... ADSL Construction Group ...Korenbier & Partners...
Hallo Saskia, ik ga zo een voorstel naar je faxen...
We mogen dan wel een nieuwe naam hebben, de koffie is nog steeds hetzelfde!
RIIIING
Hoe bedoel je... Wel leuk maar... Oh... je bent bang dat de koffiejuffrouw beledigd zal zijn...
(zucht...) Je krijgt een nieuw voorstel van me. Ik doe wel iets met die nieuwe naam...
Stomme koe!
Wel, weet je waar je die cartoon van je kunt steken ?!?
Aah! Je hebt mijn fax ontvangen. Is ook al niet de bedoeling?
Grappig, na al die jaren weten we dan eindelijk wat voor werk we doen.
TRAVERSO BUSINESS CONSULTS
Eigenlijk wil je dus geen cartoon maar gewoon een leuk plaatje. Jullie hebben zelf een nieuw idee?
Hoef ik alleen nog maar uit te voeren ?
Natuurlijk zei ik dat laatste niet, echt ik voerde braaf hun idee uit. Maar ik heb er wel een 'vervelendheidstoeslag van 50% bovenop gedaan. Ha! Dat zal ze leren!

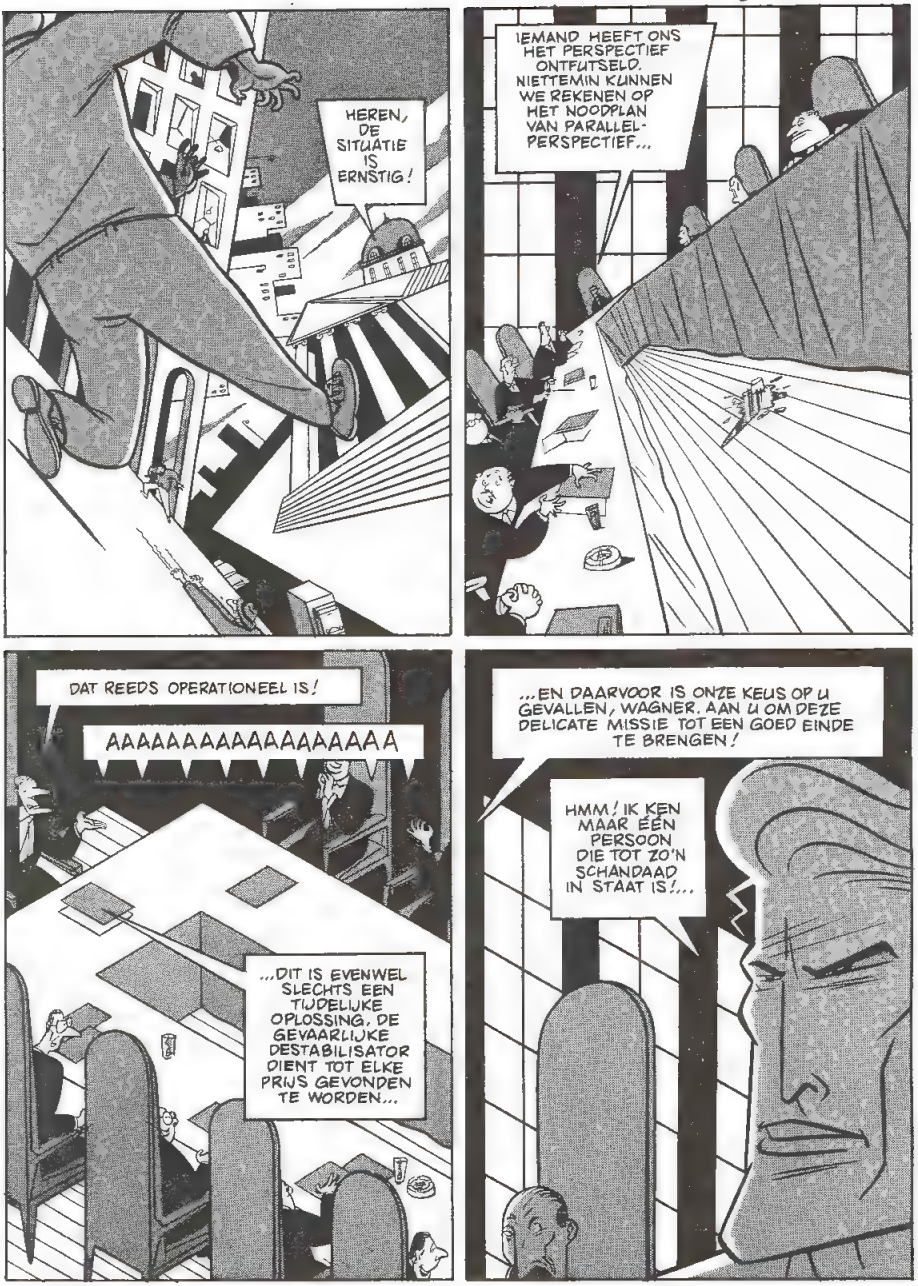
HEREN, DE SITUATIE IS ERNSTIG!
IEMAND HEEFT ONS HET PERSPECTIEF ONTFUTSELD. NIETTEMIN KUNNEN WE REKENEN OP HET NOODPLAN VAN PARALLEL-PERSPECTIEF...
DAT REEDS OPERATIONEEL IS!
AAAAAAAAAAAAAAAAA
...DIT IS EVENWEL SLECHTS EEN TIJDELIJKE OPLOSSING. DE GEVAARLIJKE DESTABILISATOR DIENT TOT ELKE PRIJS GEVONDEN TE WORDEN...
...EN DAARVOOR IS ONZE KEUS OP U GEVALLEN, WAGNER. AAN U OM DEZE DELICATE MISSIE TOT EEN GOED EINDE TE BRENGEN!
HMM! IK KEN MAAR ÉÉN PERSOON DIE TOT ZO'N SCHANDAAD IN STAAT IS!...

Le voleur de perspective

Le Lynx 7, p. 31-34. Copyright Dupuy/Berbérian/Le Lynx, 1986.

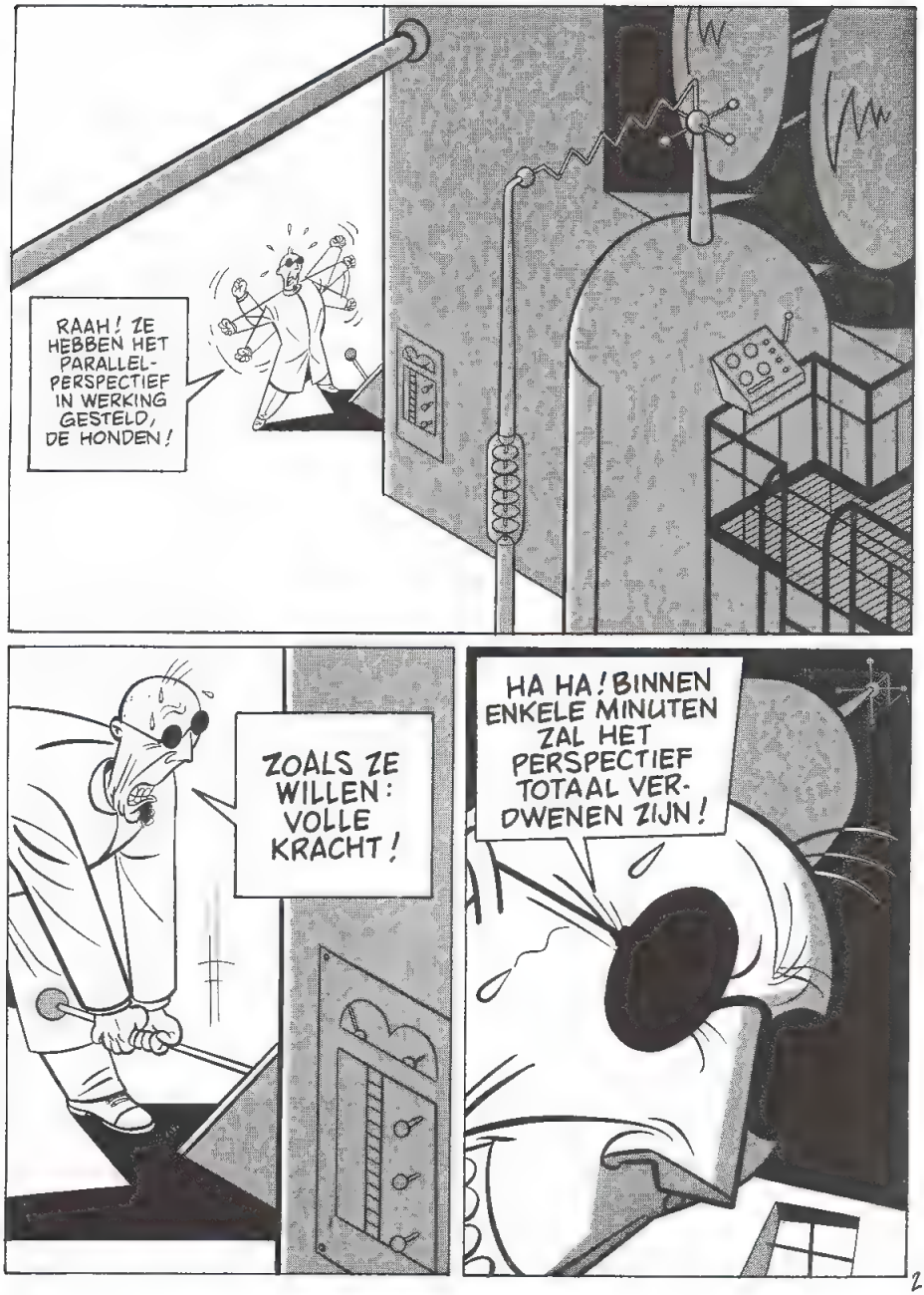
RAAH! ZE HEBBEN HET PARALLEL-PERSPECTIEF IN WERKING GESTELD, DE HONDEN!
ZOALS ZE WILLEN: VOLLE KRACHT!
HA HA! BINNEN ENKELE MINUTEN ZAL HET PERSPECTIEF TOTAAL VER-DWENEN ZIJN!

Het gestolen perspectief *verscheen eerder in het stripblad* Le Lynx *en werd herdrukt in de bloemlezing van het vroege werk van het duo* Les héros ne meurent jamais *(L'Association, 1991). Website: www.chez.com/duberl/indexb.htm.*

Charles Berbérian (1959) en Philippe Dupuy (1960) *werken al sinds halverwege jaren tachtig samen*

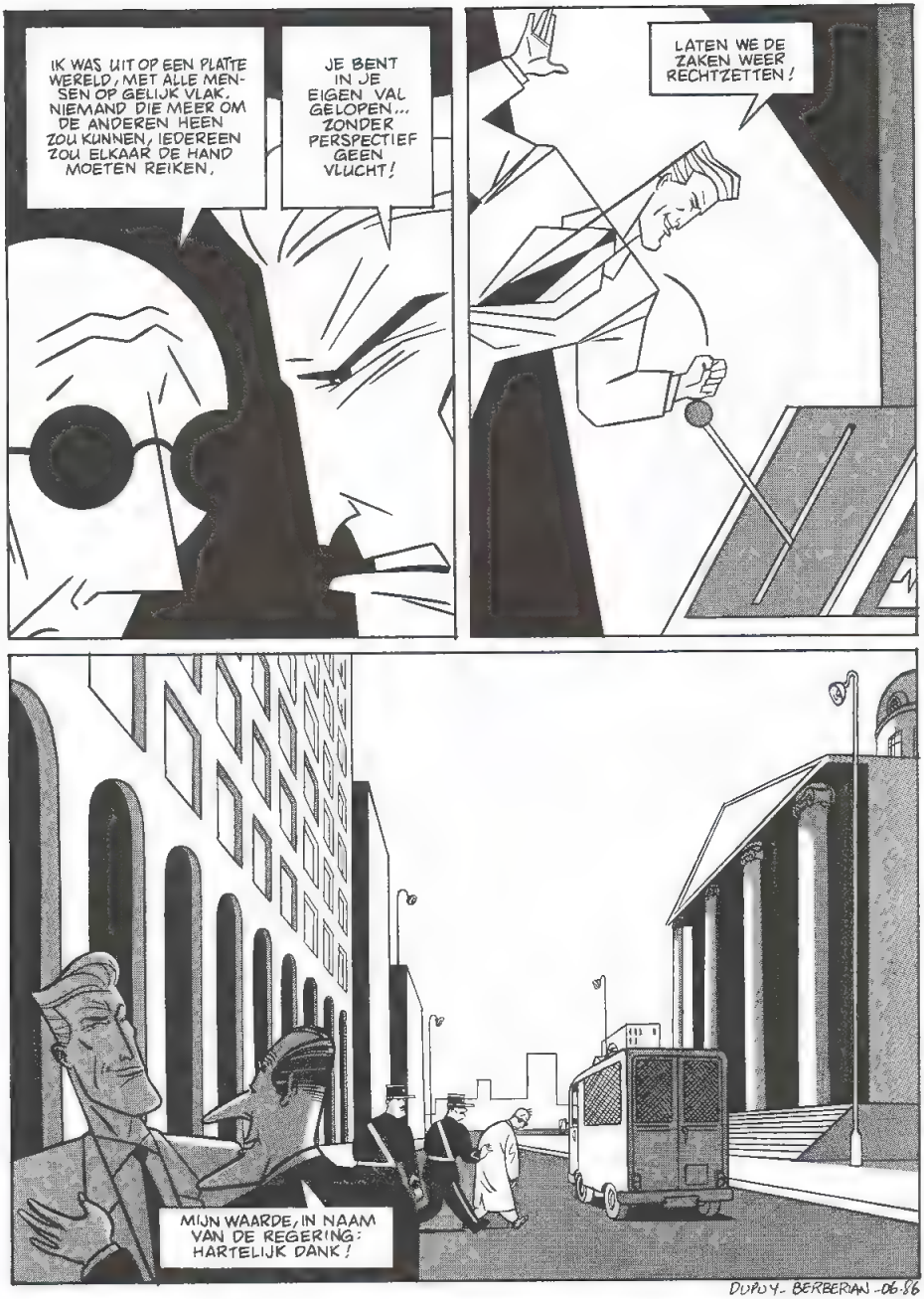
IK WAS UIT OP EEN PLATTE WERELD, MET ALLE MENSEN OP GELIJK VLAK. NIEMAND DIE MEER OM DE ANDEREN HEEN ZOU KUNNEN, IEDEREEN ZOU ELKAAR DE HAND MOETEN REIKEN.
JE BENT IN JE EIGEN VAL GELOPEN... ZONDER PERSPECTIEF GEEN VLUCHT!
LATEN WE DE ZAKEN WEER RECHTZETTEN!
MIJN WAARDE, IN NAAM VAN DE REGERING: HARTELIJK DANK!
DUPUY- BERBERIAN -06.86 4

Hun bekendste strips zijn Le journal d'Henriette
(drie delen bij Fluide Glacial/Les Humanoïdes Associés) en Meneer Johan *(vier delen bij Oog & Blik).*

Ferry

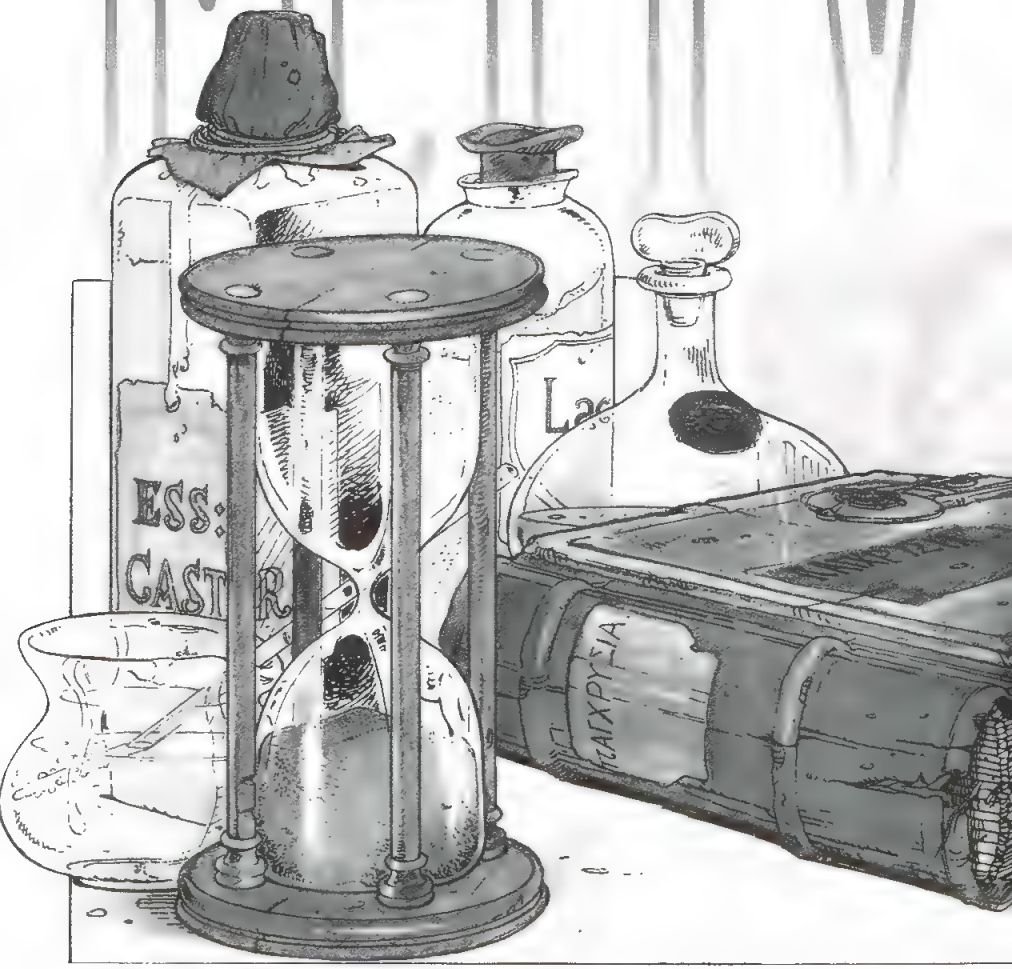

"Ik ben geen man van het nu"

Na Dottore Serpenti *(1992) zette Ferry een punt achter zijn reeks* Ian Kaledine, *waarmee hij bij een groot publiek bekendheid verwierf. Hij nam een jaar vrijaf om na te denken over een nieuwe reeks en verraste zijn lezers in 1994 met* De vlucht, *het eerste deel van een nieuwe, vijfdelige reeks:* De kronieken van Panchrysia. *Het is een verhaal vol avontuurlijke, romantische en geheimzinnige gebeurtenissen, met als rode draad de zoektocht van Eline Black naar haar vader, die niet is teruggekeerd van een expeditie naar de legendarische goudstad Panchrysia. Bij het verschijnen van het laatste deel kijken we met Ferry terug op de cyclus. Gesprek met een auteur die op de drempel van het nieuwe millennium opbiecht dat hij het liefst in de negentiende eeuw had geleefd.*

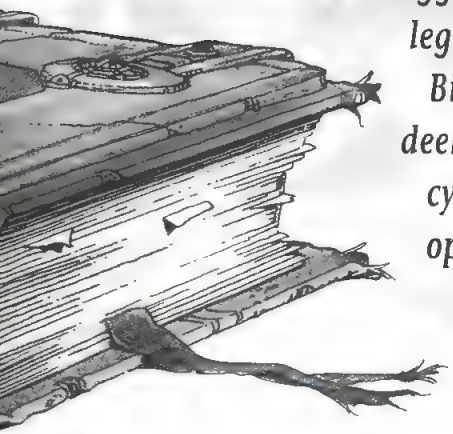

Is Panchrysia *geworden wat je ervan had gehoopt?*
'Laten we zeggen voor vijfenzeventig procent, het gedeelte van de strip dat ik in eigen hand had. De andere vijfentwintig procent is de inbreng van mijn zoon en co-scenarist Nicolas. Hij heeft er elementen in gestopt waar ik zelf nooit opgekomen zou zijn. Ik voel me daar niet ongelukkig over. Integendeel! Natuurlijk is een stripauteur zelden echt tevreden over zijn eigen werk, maar in grote lijnen ben ik gelukkig dat ik de stap gewaagd heb om deze boeken te maken. Ik heb er lering voor de toekomst uit getrokken. Zo heb ik bijvoorbeeld gemerkt dat het moeilijk is een goed scenario te construeren, waarin de lezer niet de draad kwijtraakt. Dat is ons in *Panchrysia* niet altijd even goed gelukt. Ik heb ook geleerd dat ik, als het moet, snel kan werken met behoud van kwaliteit. Dat komt ook de vlotheid van de tekenstijl ten goede, en daardoor de helderheid van het verhaal. Achteraf vind ik wel dat ik bij het tekenen van *Panchrysia* efficiënter had kunnen zijn door meer nutteloze details weg te laten.
Ik heb de neiging om mijn tekeningen te ingewikkeld te maken, hoewel die detaillering natuurlijk een kenmerk van mijn stijl is en ik bij het tekenen veel plezier daaraan beleef. Bij andere gelegenheden heb ik gezegd dat ik weleens een strip in een heel andere stijl zou willen maken, veel losser getekend en met dikke brutale lijnen, maar ik besef nu dat zoiets niet in mijn aard ligt. Dat temperament heb ik niet.'

Toen je werk twee jaar geleden werd bekroond met de Bronzen Adhemar, de belangrijkste Vlaamse stripprijs, werd er een vergelijking getrokken tussen jouw tekenstijl en de Vlaamse traditie van fijnschilders.
'Het is moeilijk zoiets van jezelf te zeggen, maar ik voel me een rechtstreekse afstammeling van de miniaturisten. Twintig jaar geleden zei iemand tegen mij dat je een figuur van een centimeter groot op papier dezelfde monumentaliteit moest kunnen geven als een figuur van twee meter. Ik heb daar jaren mee geworsteld en pas nu, na dertig jaar beroepstekenaar te zijn, heb ik het gevoel dat ik de menselijke figuur onder de knie heb.'

De zeer precieze, realistische tekenstijl versterkt het fantastische karakter van de reeks, dat in de loop van de cyclus meer en meer op de voorgrond treedt. Zou je Panchrysia *beschrijven als magisch-realistisch, zoals bijvoorbeeld de verhalen van Borges?*

'Dat is natuurlijk een flatterende vergelijking... Ikzelf denk eerder aan Jean Ray. Een Gentenaar, net als ikzelf. In mijn jonge jaren was ik een grote fan van zijn werk en ik denk dat ik bijna al zijn boeken in de kast heb staan. Zoiets blijft toch in een hoekje van je geest aanwezig. De specifieke sfeer die hij opbouwde, ook in zijn jeugdverhalen. Ik heb ooit nog met het idee gespeeld iets à la zijn roman *Malpertuis* te maken, met Griekse goden in een hedendaagse wereld, maar ik heb daarvan afgezien omdat ik Jean Ray nooit zou kunnen overtreffen. Maar in sfeer heeft *Panchrysia* zeker met zijn werk te maken, en met dat van andere Belgische schrijvers in het fantastische genre, zoals Frans Hellens en Thomas Owen.'

Een stad in de woestijn

Je zoon Nicolas werkt aan de reeks mee onder het pseudoniem Pombal. Waaruit bestond zijn inbreng precies?
'Er zijn tientallen concrete voorbeelden. Het personage van Isaac Louria bijvoorbeeld, dat ik zelf nooit ontdekt zou hebben. Nicolas is afgestudeerd als filosoof en heeft daardoor een heel andere achtergrond dan ik. Hij zoekt in andere richtingen. Hij kwam ook met het idee voor het tweede deel de Wandelende Jood te gebruiken. Het idee voor Praag, waar het verhaal zich gedeeltelijk afspeelt, kwam weer van mij. Oorspronkelijk speelde ik met de gedacht de Golem te gebruiken, maar Nicolas heeft het verhaal definitief een andere wending gegeven. Ook de plot van het derde verhaal was volledig van hem, daarin heb ik weinig inbreng gehad. Bij het vierde verhaal stond ik erop dat Joseph Black zou terugkomen. Het was een voortdurende uitwisseling van ideeën tussen hem en mij.'

Ik heb de indruk dat jij een hang naar avonturenverhalen hebt, Nicolas eerder een voorkeur voor wijsgerig getinte fabels. Er is een opvallend verschil tussen het eerste album en het tweede, De dromen, *dat plotseling een heel andere kant opging.*
'Dat is zo, en zonder enige afbreuk aan Nicolas' inbreng te willen doen, heb ik daarmee mogelijk een fout begaan. Misschien had ik de reeks in m'n eentje moeten voortzetten om de eenheid te handhaven. Dat is de reden dat ik een nieuwe reeks beslist zelf wil schrijven.'

Uiteindelijk is Panchrysia *een heterogene cyclus geworden: alle vijf de delen zijn verschillend van opzet.*
'Dat is een bewuste keuze. Als scenarist speelt Nicolas spelletjes met de lezer, die zich daarvan misschien niet eens bewust is. Zo is het tweede album onderverdeeld in zeven dagen en zeven nachten, met in elke nacht telkens een droom. Het derde deel is een Griekse tragedie, met een proloog, drie bedrijven en een epiloog. Het vierde verhaal is opgebouwd rond de verhalen die elk van de personages rond het kampvuur vertelt. Het vijfde album, dat in flashback wordt verteld, heeft een minder duidelijke constructie, maar daarin moet dan ook veel worden uitgelegd. Toch zit er een duidelijke, verbindende lijn in de reeks als geheel. Het was mijn opzet dat de hoofdpersonen uiteindelijk in Panchrysia zouden aankomen en ik had van tevoren de reisroute uitgestip

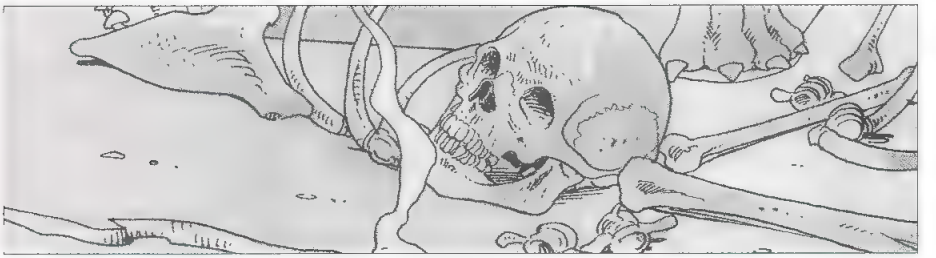

peld. Maar alles wat er onderweg gebeurt, is de inbreng van Nicolas. Het was mijn bedoeling dat de reis in Schotland zou beginnen en eindigen in de Nubische woestijn, een reis van noord naar zuid. Na de keuze voor Praag lagen Griekenland en Egypte min of meer voor de hand, hoewel ik zelf voor het derde deel eerder Italië dan Griekenland zou hebben gekozen. Gewoon omdat ik het beter ken.
Het thema van de reeks is drieledig. Ten eerste het zoeken naar geluk van Sam en Eline, die elkaar steeds beter leren kennen en uiteindelijk een koppel worden. Ten tweede het zoeken naar onsterfelijkheid in de vorm van het flogiston, dat toch een van de peilers van de reeks is. Ten derde het zoeken naar de verloren stad Panchrysia, een vergeten rijk, een soort El Dorado waar misschien een vreemde samenleving is ontstaan – maar dat zal de lezer in dit vijfde deel kunnen ontdekken. Panchrysia heb ik ontdekt doordat ik al jaren, ook toen ik Ian Kaledine maakte, allerhande materiaal verzamelde. In een knipsel uit een medisch tijdschrift wordt in een paar zinnen melding gemaakt van een mythische stad Panchrysia, die na tweeduizend jaar door archeologen is teruggevonden in de Nubische woestijn. Dat was de vonk die mijn verbeelding op gang bracht. De naam alleen al: alles van goud. Ik vond het interessant om daar een reeks op te baseren, met als tweede basisgegeven Joseph Black en zijn flogiston. Ook dat is geen verzinsel van mij: Black was ervan overtuigd dat hij de "essentie van het branden" zou vinden en noemde het flogiston. Die "essentie van het branden" heb ik veranderd in de "essentie van het leven" en zo kwam ik bij de onsterfelijkheid uit. Bij dat uitgangspunt heb ik personages verzonnen.'

Een verdwaalde negentiende-eeuwer

Wat heeft je keuze voor de periode waarin het verhaal speelt, bepaald?
'Joseph Black. Hij is gestorven in 1799 en ik wilde hem een of twee jaar na zijn dood ten tonele voeren. Zo kwam ik automatisch bij het begin van de negentiende eeuw uit. Het is ook een tijd die mij ligt: het begin van de Industriële Revolutie, het ontwaken van het wetenschappelijk denken, de eerste luchtballons. Geschiedenis is een passie van me en ik ben me er altijd terdege van bewust geweest dat ik als striptekenaar een zeer uitgebreide documentatie nodig heb. Ik denk dat ik dat bewust heb overdreven. Ik heb nu veel te veel... en toch heb ik nooit genoeg. Weet je, ik ben geen man van het nu. Het einde van de twintigste eeuw ligt me niet.'

In welke eeuw zou je geleefd willen hebben?
'De negentiende. Ik ben verslingerd aan dichters als Baudelaire, Rimbaud, Verlaine en Henri de Regnier, een schrijver als Pierre Louÿs. Ook zij waren mannen van het einde van een eeuw, van een tijdperk ook. Daarna begint de geschiedenis van de twintigste eeuw, die door de Eerste Wereldoorlog meteen in een stroomversnelling komt, waardoor alles verandert. Sindsdien is het wat mij betreft nooit meer goed gekomen... Het is een diepgewortelde hang naar romantiek in me. Was ik maar in 1844 geboren.'

Hoe zou je dan geleefd hebben?
'Waarschijnlijk zou ik toch ook met tekenen mijn brood hebben verdiend, niet als striptekenaar maar misschien als historieschilder. Een beetje in pompier-stijl. Ik vrees dat ik voor de moderne en hedendaagse kunst niet gevoelig ben. Ergens bij de art nouveau ben ik gestopt. Wat me in het werk van de negentiende-eeuwse kunstenaars aantrekt, is vooral de technische kunde, het realisme van de vorm. Iets heel belangrijks: als tekenaar heb ik dertig jaar lang geworsteld om de vorm te beheersen en nu ik eindelijk zover ben, wil ik me op de inhoud richten. Ik zou een schilder als Sir Lawrence Alma Tadema willen zijn. Zijn vorm is realistisch, maar de inhoud van zijn werk is puur romantisch. Hij vertelt verhalen, maar op een picturaal heel virtuoze manier. Een soort striptekenaar, eigenlijk.'

Elk deel van Panchrysia *begint met een motto van Emile Verhaeren.*
'Ieder album staat voor een van de elementen. Dat komt welis waar in het scenario terug, maar ik wilde het onderstrepen door elk verhaal vooraf te laten gaan door enkele regels van Verhaeren. Hij is een van mijn geliefde dichters is en toen ik aan het eerste deel bezig was, had ik zijn werk net ontdekt. Wat hem zo bijzonder maakt, is zijn taal. Hij schrijft woorden die je rechtstreeks in je ziel raken. Zijn beelden hebben een flamboyante romantiek, die typisch negentiende-eeuws is, ook al publiceerde hij in de twintigste eeuw. Maeterlinck ook, De Ghelderode. Allemaal favoriete schrijvers van me, die in dezelfde sfeer zitten. Laaiende passies, de hel, maar ook prachtige beschrijvingen zoals van een "zieke tuin", die ik bij De Ghelderode las.'

Het zijn, net als de schilders die je noemde, allemaal mensen die min of meer buiten de artistieke canon staan. Buitenbeentjes.
'In die zin heb ik misschien mijn eigen universum opgebouwd, met mensen die inderdaad terzijde van de officiële stromingen staan. Vooral als zo iemand dan ook nog eens, zoals Pierre Louÿs, een groot eroticus is. Ik verzamel zijn werk, en ook dat van Henri de Regnier, Claude Farrer, Félicien Chansort. Schrijvers die nu nagenoeg

compleet vergeten zijn en die niemand nog opslaat. Maar ik wel. Gewoon omdat ze in hun eigen tijd bepaalde taboes doorbraken en dat boeit me. Het kost moeite om hun werk te vinden. Zeker de geschriften van Louÿs, want die werden bij zijn leven onder de toonbank verkocht. De laatste vijftien jaar van zijn leven – hij is niet oud geworden – kwam Louÿs praktisch niet meer buiten. Hij sloot zich op om zijn erotische gedichten en verhalen te schrijven. Niet om ze uit te geven, maar uit een soort erotomane behoefte. Zoals een ander opium schuift, schreef hij vieze dingen. Zéér vieze dingen (lacht). Hij moet een kronkel in zijn hersenen hebben gehad, maar het is fascinerend om te lezen. Zijn werk straalt een volledige vrijheid uit. Hij doorbreekt alle, alle taboes. Verzamelaars betaalden veel geld voor de uitgaven van zijn werk, maar ik denk niet dat hij het daarvoor deed. Hij deed het echt voor zichzelf. Dat bewonder ik in hem. Ik denk dat ik al mijn hele leven lang een grote strijd voer: het zoeken naar artistieke vrijheid. Vandaar ook dat ik gebroken heb met de scenarist van *Ian Kaledine*. Bij de samenwerking met mijn zoon lag het enigszins anders, maar ik wil het nu toch graag helemaal zelf proberen.'

De vloek van de onsterfelijkheid

Vijf jaar geleden zei je dat De kronieken van Panchrysia *een afgeronde cyclus zou worden. Aan het begin van dit vijfde en laatste deel blijkt Eline gestorven te zijn. Sluit je daarmee inderdaad de mogelijkheid van een vervolg uit?*

'Ik was ervan overtuigd dat de reeks na vijf albums zou stoppen, en dat gebeurt eigenlijk ook. Nu ben ik aan het schrijven en het verzamelen voor een nieuwe serie en de verleiding is groot om niet Sam en Eline verder te gaan. Eerst en vooral omdat die twee personages me heel dierbaar zijn geworden. Ik merk dat ik over hen spreek als over mensen van vlees en bloed, met een verleden en een geschiedenis. Ook vrees ik dat, als ik aan een compleet andere reeks zou beginnen, de belangstelling voor *Panchrysia* na twee of drie jaar onherroepelijk zou verminderen. Door opnieuw dezelfde personages te gebruiken, blijft de reeks voortleven. Een commercieel reden, maar daar schaam ik me niet voor.'

Die reden is niet louter commercieel, neem ik aan, maar ook emotioneel. Hoeveel reeksen zijn er die eenmaal afgerond nog altijd de aandacht van het lezerspubliek weten vast te houden? Waarschijnlijk is De kinderen van de wind *van Bourgeon een van de weinige uitzonderingen. Het moet een auteur aan het hart gaan om een reeks waarin hij vijf jaar van zijn leven heeft gestoken, aan de vergetelheid prijs te geven.*

'Dat is zo. Ik vind ook dat we nu een universum gecreëerd hebben, dat nog een massa mogelijkheden openlaat. In het vijfde album worden personages uit de vorige delen toegelicht, Isaac Louria bijvoorbeeld, en er worden allerlei nieuwe mogelijkheden voor verhalen aangereikt, zoals het reizen door de tijd. Ik zou – het is maar een voorbeeld – op zoek kunnen gaan naar het verleden van Sam. Wie waren zijn ouders? Over Elines moeder weten we evenmin iets. Op die manier zijn nog heel veel open vragen, waarvoor ik in een nieuwe, langlopende reeks of in afzonderlijke cycli die daarin zijn opgenomen, een antwoord zou kunnen zoeken. Ik zou daarin de karakters van Sam en Eline psychologisch wat meer kunnen uitdiepen, want nu zijn ze – dat besef ik ook wel – wat bleekjes uitgevallen.'

Dat ligt wellicht ook aan hun leeftijd. Kinderen zijn emotioneel nog weinig gevormd. In Panchrysia *zetten ze hun eerste stappen op weg naar de volwassenheid.*

'Inderdaad, en het is natuurlijk veel dankbaarder om een slechterik uit te beelden. Daarin mag je overdrijven. Maar ik zou Sam graag een paar zwakheden geven. Een schaduwkant, zonder hem meteen ronduit slecht te maken. Ik heb de uitdieping van de karakters grotendeels uit handen gegeven toen ik met Nicolas ging samenwerken, maar ik had de personages van Sam en Eline graag nóg menselijker gemaakt.'

Ik heb de indruk dat jouw aandacht vooral bij de personages lag, bij hem bij het verhaal.

'Dat denk ik ook, maar Nicolas was pas drieëntwintig toen hij aan *Panchrysia* begon. Hij had geen enkele ervaring als scenarist, ook al was schrijven zijn passie.'

Die onbevangenheid is misschien mede de charme van de strip, omdat hij daardoor wendingen bedacht die bij een beroepsscenarist waarschijnlijk niet zouden zijn opgekomen, en hij niet in clichés of standaardoplossingen verviel.

'Ik had dat ook wel gedacht, maar ik was bang dat ik als vader te bevooroordeeld was om de zwakheden te zien. Vanaf het begin heb ik de verantwoordelijkheid voor de tekst volledig aan hem overgedragen en weinig aan de verhalen bijgeschaafd. Tijdens het werken ben ik me er steeds meer van bewust geworden dat zijn gebrek aan ervaring tegelijk een soort kwaliteit was. En, dat mag wel gezegd, hij is enorm belezen en heeft een brede ontwikkeling. Voor het tweede album heeft hij alleen al vijf of zes boeken over de Wandelende Jood gelezen. Natuurlijk vindt de lezer al die informatie niet in het verhaal terug, maar hij voelt wel dat over het verhaal is nagedacht.'

Was je niet beducht voor het vijfde en afsluitende deel, want daarin zou je de verwachtingen die je in de loop van de cyclus had opgebouwd, tegenover de lezer moeten waarmaken?

'Ik was er heel bang voor en ik moet bekennen dat ik na het lezen van het scenario een gevoel van opluchting had. Zelf zou ik twee maanden nodig hebben gehad om die stad alleen al te bedenken, maar Nicolas heeft daar een heel vernuftige, intelligente oplossing voor gevonden. Panchrysia blijkt uiteindelijk geen stad te zijn, maar een eindeloos huis, een labyrint met kelders en allerlei systemen. Zo heeft elke ruimte één venster en eenzelfde aantal deuren. Wat ik in dit deel ook belangrijk vind – en dat is volledig de verdienste van Nicolas – is dat het verhaal een visie op de onsterfelijkheid geeft. Uiteindelijk blijkt het geen paradijs te zijn, maar het tegendeel, een hel.' **Pieter van Oudheusden**

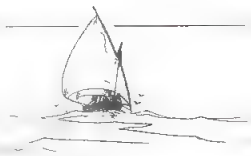

Eugen Robick, sinds uw komst zijn velen getroffen door het profetisch karakter van uw ontwerpen ... of Urbatectuur, zoals u het noemt.
U heeft de stad Urbicande volledig opnieuw bedacht en gebouwd...
Nee, nee, men heeft me slechts de helft laten bouwen.
U bent te bescheiden. Als weinig anderen heeft u uw stempel op de stad gedrukt. Of het moesten Lucio Costa en Oscar Niemeyer hier in Brasilia zijn...
Welke indruk maakt Brasilia op u nu u hier geweest bent?
Eh... mooie vormen... Maar het is zo uitgestrekt... zo leeg...
Oh, ja hoor!
U had toch ook die visie, dat verlangen naar een zuivere, monumentale ordening...
Ja, misschien... Het is allemaal zo oud...
En ik was zo jong...
Meneer Robick, hartelijk dank voor het interview Brasilia zal u niet vergeten.
Pff... Wat je zegt.
É vamos ao esporte! Dentro de alguns minutos direto do Maracanã o clássico Flamengo e Fluminense. Com vocês Rio de Janeiro!
ZZZZ

Épilogue imaginaire La fièvre d'Urbicande

Uit: (A Suivre) 239, p. 106-108. Copyright Schuiten/Peeters/Casterman, 1997.

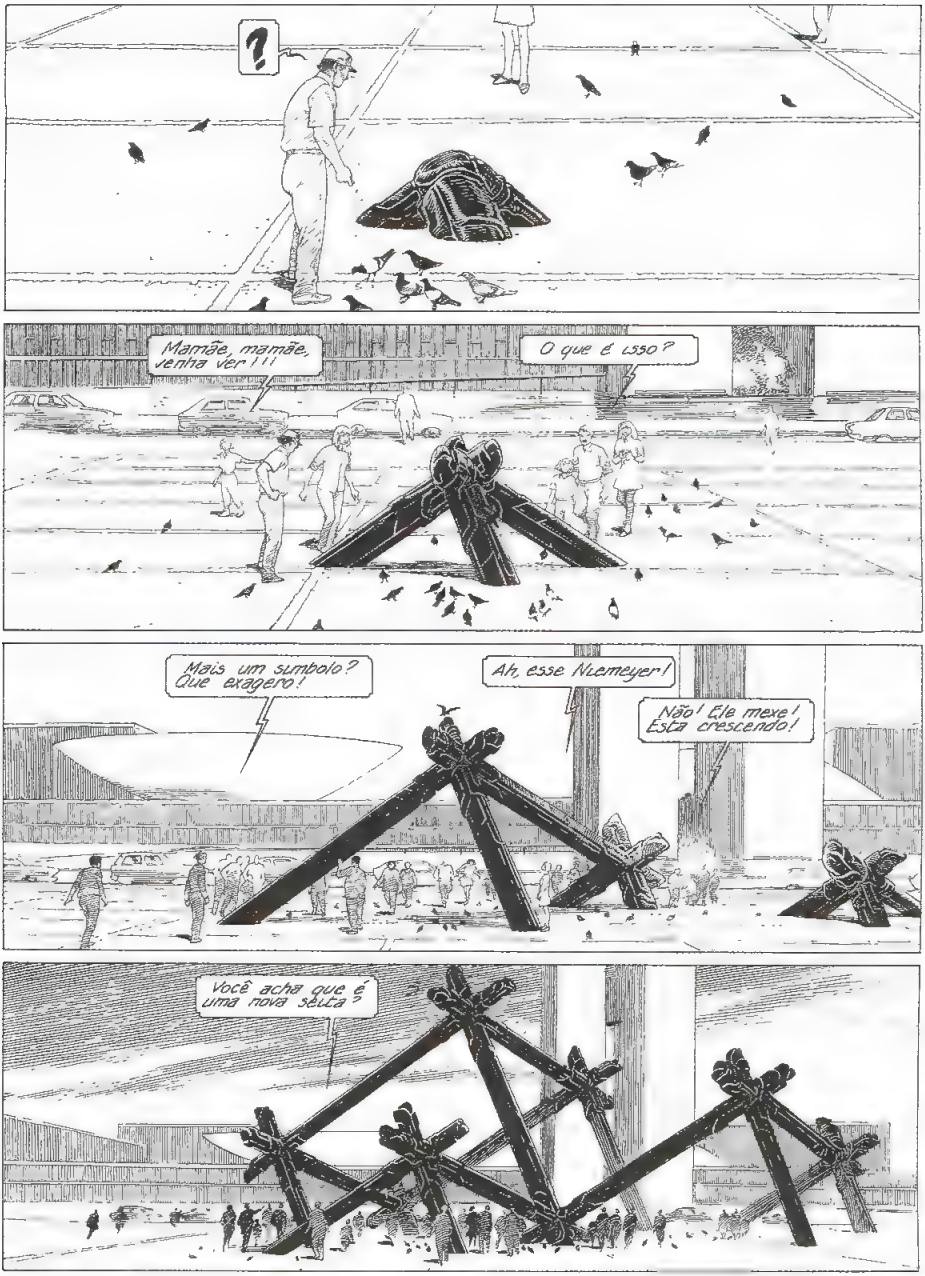
?
Mamãe, mamãe, venha ver!!!
O que é isso?
Mais um símbolo? Que exagero!
Ah, esse Niemeyer!
Não! Ele mexe! Está crescendo!
Você acha que é uma nova seita?

***François Schuiten* (1956) en Benoît Peeters (1956)** *bouwen al vanaf begin jaren tachtig aan de fantastische multi-mediastripreeks* De duistere steden *(Casterman). De volgende drie platen verschenen eerder in het al lang uitverkochte laatste nummer van* (A Suivre) *en vormen een denkbeeldige epiloog bij het* Duistere Steden-*boek* De koorts van Urbicande *(Casterman, 1985).*

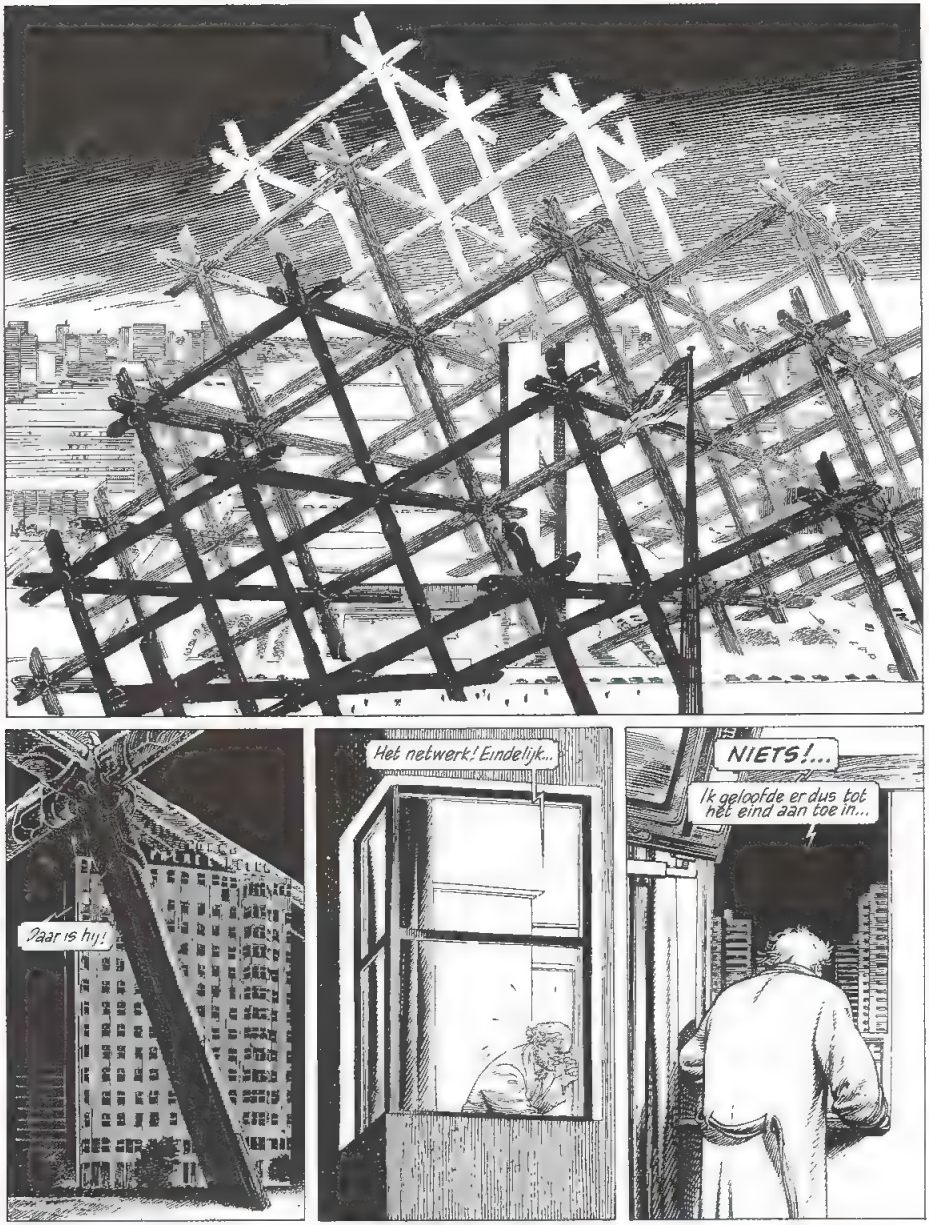

Als extraatje hieronder de vertaling van de Portugese teksten op plaat 2 en 3: 'En over naar de sport' Binnen enkele minuten vindt in het Maracana-stadion de wedstrijd Flamengo-Fluminense plaats. Hallo, Rio de Janeiro' / Mama, mama, kom kijken'" / Wat is dat? / Nog een symbool? Wat overdreven! / Ach, die Niemeyer' / Nee' Het beweegt... omhoog' / Denkt u dat het een nieuw instrument is?'" Website: www.urbicande.be/htm.

Achter het masker van Hergé

Stanislas wil geen klare-lijntekenaar zijn

Zo'n jaar geleden lastte Big Balloon op het laatste nippertje de uitgave van het eerste deel van Victor Vallei af. Daarmee leek het werk van Stanislas Barthélemy (1961) voorgoed verloren voor het Nederlandstalig publiek. Met De avonturen van Hergé levert de inventieve stripmaker echter alsnog een fraai visitekaartje af.

Stanislas en Hergé, op zich ligt de combinatie niet meteen voor de hand. De tekenstijl van de Parijzenaar mag dan heel wat weghebben van die van de schepper van Kuifje, de wortels ervan liggen toch ook zichtbaar elders. Bovendien werkt Stanislas – naast zijn werk als stripmaker ook als illustrator actief – in meerdere stijlen, iets wat van Hergé niet kan worden gezegd. Maar het meest onwaarschijnlijk is de associatie nog, vanwege Stanislas' status als een van de oprichters van de Franse uitgeverij L'Association. L'Association is voor de Franse auteurstrip wat De Bezige Bij ooit was voor de Nederlandse literatuur. Een eigenwijs bedrijfje gerund voor en door stripmakers. Een uitgeverij waar elke gedachte aan een standaardomvang van stripalbums geldt als een gruwel, en waar experimenten mogelijk zijn waaraan geen enkele andere grote uitgeverij zich meer de vingers durft te branden. Stanislas herinnert zich de drijfveer achter de oprichting van L'Association, nu bijna tien jaar geleden, nog goed.

"We vonden dat de strip te vulgair, banaal en commercieel was geworden. In de boekhandels kwamen we bijna nooit meer originele boeken of interessante tekenaars tegen. Hoewel de kansen op succes nul leken, zijn we toen L'Association begonnen. Niemand verwachtte dat het avontuur langer dan zo'n boek of drie zou duren. Maar het liep eigenlijk meteen heel goed. Het beantwoordde duidelijk aan een behoefte bij het publiek. Inmiddels is L'Association een gevestigde naam en komt begin december dat krankzinnige project *Comix 2000* eraan. Zelf ben ik er tegenwoordig niet meer zo mee bezig; het is nu vooral Jean-Cristophe Menu die het werk doet."

Hoe ben je bij* De avonturen van Hergé *betrokken geraakt?

"Het oorspronkelijke idee stamt van scenarist Jean-Luc Fromental. Hij had *Maus* gelezen en vond zo'n biografie in stripvorm fantastisch werken. Bovendien wist hij dat Hergé een veelbewogen leven had geleid. Hij heeft daar eens met zijn vriend en collega José-Luis Bocquet over gesproken en samen hebben ze het idee toen verder uitgewerkt. Ik kwam in beeld toen Fromental en Bocquet moeite hadden om een geschikte tekenaar voor hun scenario te vinden. Ze zochten iemand met het uithoudingsvermogen en de tijd om het project te volbrengen. Een tekenaar die bovendien in Hergés stijl kon werken, maar ook zijn eigenheid kon behouden. Mijn serie *Victor Vallei* was net door uitgeverij Les Humanoïdes Associés stopgezet, dus ik was wel in voor een nieuw, groot project. Yves Boniface, de drijvende kracht achter uitgeverij Reporter, heeft ons toen met elkaar in contact gebracht. Hij wist dat Fromental en Bocquet met het scenario rondliepen en hield erg van mijn werk. Overigens is Boniface deze zomer aan een hartkwaal overleden en heeft hij de publicatie van *De avonturen van Hergé* niet meer mogen meemaken. Daarom hebben wij het boek aan hem opgedragen."

Wat vond je van het idee voor het boek toen je het voor het eerst hoorde?

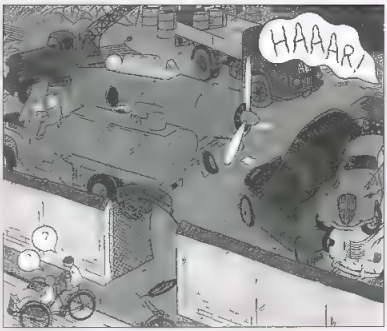

"Aanvankelijk wist ik niet precies wat het zou gaan worden. De meeste stripbiografieën van stripmakers zijn grappig bedoeld, zoals die van Chaland over Jijé, andere zijn juist weer belerend. Dat spreekt me geen van beide aan. Gelukkig wisten Fromental en Bocquet me ervan te overtuigen dat het geen lollig verhaaltje of schoollesje zou worden, maar een speels gebrachte verzameling scènes uit het leven van Hergé, zonder grote lappen tekst met uitleg. Geen opportunistisch productiewerk, maar de persoonlijke visie van drie – met Boniface erbij eigenlijk vier – auteurs."

Wat spreekt je het meeste aan in het leven van Hergé?

"Allereerst vind ik zijn werk natuurlijk fascinerend. Vooral de eerste helft daarvan, voordat hij zich omringde met al die medewerkers op zijn studio. Dan draagt het nog duidelijk zijn eigen stempel, daarna wordt het mij wat te gladjes, te perfect. Met *Kuifje* is Hergé toch een soort *monstre sacré* van het Europese beeldverhaal. Een maatschappelijk verschijnsel, vanzelfsprekend voor iedereen. Je ziet het aan de Franse taal: eerst zei men *rocambolesque*, nu *tintinesque (wat fantastisch of onwaarschijnlijk betekent: bijv. tintinesque avonturen, red.). Kuifje* is onderdeel van het dagelijks taalgebruik. Dronken mensen zijn ook wel *comme Tournesol* en slechte zangeressen heten *Castafiores*. Dat is werkelijk buitengewoon. Als iemand zo'n succes heeft, wordt je nieuwsgierig. Dan ga je je afvragen wat voor persoon het was. Wat zit er achter het werk?
Daarnaast is Hergé ook interessant als persoon. Hij was nieuwsgierig en stelde zichzelf vragen. Hij is nooit blijven stilstaan, maar heeft zich altijd verder ontwikkeld. En hij interesseerde zich ook voor andere dingen dan zijn vak, zoals moderne kunst. Als jonge knaap had ik mezelf heilig voorgenomen hem te ontmoeten. Dat is er echter nooit van gekomen, omdat hij te vroeg stierf. Hoewel ik Hergé dus nooit heb ontmoet, vond ik hem wel altijd behoorlijk sympathiek."

Er waren inmiddels al heel wat publicaties over het leven van Hergé. Waren jullie niet bang om met* De avonturen van Hergé *in herhaling te vallen?

"Niet echt. Over bekende mensen verschijnen altijd tonnen publicaties. Nieuwe biografieën hoeven niet per se nieuwe feiten op te leveren, als er maar een originele invalshoek uit spreekt. Wij vonden het leuk om het leven van Hergé te vertellen in de taal waarvan hij zelf ook gebruik heeft gemaakt, het stripverhaal. Daarbij hebben we ons aan de feiten gehouden – serieuze zaken, maar ook luchtige momenten – en ook de mythe rond Hergé proberen recht te doen. Maar zelfs met onze verzinsels hebben we zo dicht mogelijk willen aansluiten bij het beeld dat we van de persoon Hergé hadden. Wanneer Hergé bijvoorbeeld Edgar Jacobs ontmoet bij het theater en Jacobs later luidkeels zingend over straat loopt, blijft het waarschijnlijk dat het echt zo is gegaan. Ook zouden ze die bekende decorstukken, zoals de fakir en de man met het koeiehoofd, daar heel wel kunnen hebben gezien om ze later in *Kuifje* te verwerken. Ons uiteindelijke doel was: de lezer een indruk geven van het karakter van de persoon Hergé. Alsof de lezer een middag met Hergé zou hebben doorgebracht en Hergé zijn masker had laten zakken."

Was het moeilijk om de geschikte stijl voor het boek te vinden?

"Dat viel erg mee. Eigenlijk heb ik gewoon gewerkt in de stijl van *Victor Vallei*. Het enige verschil was, dat ik me aan de uiterlijke herkenbaarheid van echt bestaande personen moest houden. Bij je eigen personages ben je vrijer met het oproepen van grimassen en expressieve koppen, terwijl bekende figuren én herkenbaar én expressief moeten zijn. Maar dat was eigenlijk het enige verschil met *Victor Vallei*.
Wel was ik bang dat ik door het tekenen van de Hergé-biografie voorgoed op de grote hoop klare-lijntekenaars terecht zou komen. Van die nostalgische tekenaars die steeds in de jaren vijftig blijven hangen en zich tevreden stellen met het tekenen van 2 CV'tjes en aanverwante zaken. Dat nostalgisch achter zo'n voorbij tijdperk aanhoilen staat me tegen. De Hergés, Tillieuxs en Franquins tekenden wat zij om zich heen zagen. Zij tekenden hun wereld en waren helemaal niet nostalgisch. Alleen als je er nu twintig, dertig jaar later naar kijkt, heeft hun werk een charmant retro-aanzien. Maar toen ze het maakten, was het eigentijds. Ik wil ook graag alles blijven tekenen, net zo goed het heden, met computers enzo, als de Middeleeuwen. Dat etiket van klare-lijntekenaar vind ik te beperkt."

Tijdens het lezen van* De avonturen van Hergé *moest ik regelmatig aan de École Pigalle denken, de zelfbenoemde stroming van fijnzinnige tekenaars als Dupuy, Berbérian en Pétit-Roulet die allemaal in de Parijse wijk Pigalle hebben gewerkt. Beschouw je jezelf als lid van deze groep?

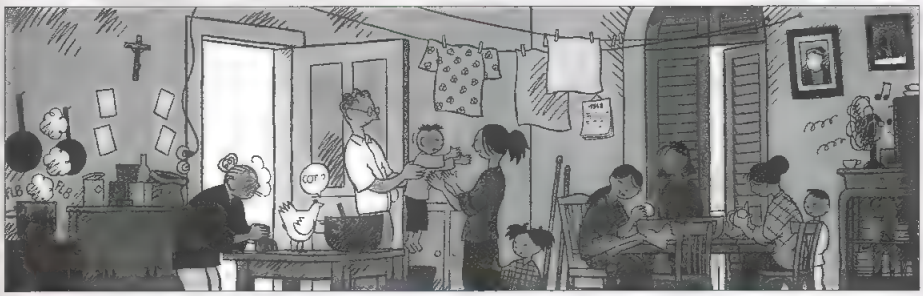

"Niet als lid, hooguit voel ik een zekere verwantschap. Ten eerste tekent niet iedereen uit die groep meer strips; er zitten vreselijke *bourgeois*-illustratoren bij. Bovendien besteed ik meer aandacht aan details dan bijvoorbeeld Dupuy en Berbérian, die een veel meer gestileerde richting opgaan. Qua thematiek zie ik evenmin sterke overeenkomsten. Ik houd erg van het klassieke beeldverhaal: Hergé, Martin, Jacobs, Cuvelier. Verhalen met een begin, een midden en een eind, intriges, avontuur, wat je ook terugvindt in *Victor Vallei*. Met van die steriele beschouwingen over een stedeling die zich vragen stelt over zijn bestaan heb ik niet veel op. Als ik strips lees, doe ik dat als een vorm van ontsnapping, een terugkeer naar mijn jeugd."

Maar op stilistisch vlak is de overeenkomst toch opvallend? Die mensen van de École Pigalle hebben allemaal goed gekeken naar het werk van Joost Swarte en Ever Meulen. En wat staat er in de literatuurlijst achterin De avonturen van Hergé? 30/40, het legendarische boek van Joost Swarte bij uitgeverij Futuropolis...

"Inderdaad. Het is ook zo dat ik het werk van Swarte en Ever Meulen bewonder – en hier en daar ook wel dat van François Avril en Dupuy-Berbérian. Allemaal mensen die echt met één lijn proberen te werken. Geen rasters, geen arceringen, maar één lijn, stilering. Bij zo'n aanpak kom je gauw op dezelfde soort oplossingen uit. Als je dan bijvoorbeeld een gezicht tekent, wordt de neus al snel een driehoek, de ogen puntjes en de wenkbrauwen kleine streepjes. Dat zijn bijna vanzelfsprekende grafische oplossingen.

Overigens was het Fromentals suggestie om Swartes *30/40* in de literatuurlijst op te nemen. Per slot van rekening staat daarin al een kort verhaal dat *Les aventures de Hergé* heet en dat in zekere zin een voorloper is van ons boek. Het is dus een soort eerbetoon; voor het tekenen van *De avonturen van Hergé* heb ik er verder niet naar gekeken."

Waarom kies je voor die enkele lijn? Wat spreekt je aan in die eenvoud?

"Ik wil alles wat oppervlakkig is elimineren en alleen de nuttige dingen opnemen – zonder dat de tekeningen plat of triest worden. De beelden moeten wel smoel houden en een zekere energie uitstralen. Ik wil dus zo efficiënt mogelijk werken, maar tegelijkertijd een bepaalde charme behouden. Ik zeg niet dat ik dat altijd weet te bereiken, maar het is wel waarnaar ik streef.
Het interessante aan die stilering is dat je meer moet interpreteren dan bij een realistische tekening. Je moet nieuwe vormen bedenken aan de hand van de bestaande vormen. Je kunt het vergelijken met wat Simenon probeerde in de literatuur. Hij zei altijd dat wanneer hij een verhaal af had, hij het pak papier tussen twee vingers hield en schudde. De nutteloze woorden vielen er dan vanzelf uit. Alleen het essentiële bleef over. Je ziet het ook bij Le Corbusier en de architecten van het Bauhaus – ik ben gediplomeerd interieurarchitect en heb me zodoende uitgebreid met hun werk beziggehouden. Zij kiezen ook voor een minimale stijl, een functionaliteit die voortkomt uit de industriële wereld, de pakketboten, vliegtuigen, en dergelijke. Zij huldigden de beroemde uitspraak van Adolf Loos: elke versiering is een misdaad. Elk ornament zou de pure vorm teniet doen. Die functionaliteit spreekt me erg aan – gekoppeld aan het streven mooie dingen te maken."

Wat zijn je toekomstplannen?

"Ik wil erg graag *Victor Vallei* voortzetten. Gelukkig wil uitgeverij Reporter er nu mee verder. *Victor Vallei* speelt voor een belangrijk deel in dezelfde periode als *De avonturen van Hergé*, de naoorlogse periode. De hoofdpersoon is soms getuige, soms deelnemer bij de belangrijke gebeurtenissen van deze tijd. Zijn belevenissen staan centraal, terwijl scenarist Laurent Rullier en ik ook aandacht kunnen besteden aan de dekolonisatie, het McCarthy-tijdperk in de V.S. en alledaagse zaken als de opkomst van de formica in de keukens, de mode, de liedjes op de radio, etcetera."

Kun je iets meer vertellen over het nieuwe deel?

"Het basisidee is simpel: er is een schat in een nazi-duikboot en die duikboot raakt zoek aan het eind van de oorlog. Stukje bij beetje komt Victor Vallei de duikboot op het spoor, wat hem in de Caraïben brengt. Het speelt tegen de achtergrond van de naoorlogse samenleving in een notendop: er lopen nog heel wat ex-collaborateurs vrij rond, temidden van gangsters en ex-verzetsmensen. Laurent en ik doen ons best om de gangsters zo aardig mogelijk te maken. We willen dat goed en kwaad door elkaar lopen. Sommige respectabele burgers zullen enorme schurken blijken te zijn. De werktitel is *De lachende duivel*."

Wanneer zal deze nieuwe Victor Vallei verschijnen?

"Voorlopig nog niet. Ik moet hem nog tekenen. Voor die tijd werk ik met Rullier eerst nog aan de *come-back* van *Guus Slim*. Het is nog niet helemaal zeker, maar uitgeverij Dupuis heeft serieuze interesse *(én Dupuis vertaalt bijna al haar titels uit het Frans, red.)*. We hebben de synopsis en de eerste proefpagina's inmiddels af. Het verhaal speelt in de jaren zestig en is wat ongecompliceerder dan *Victor Vallei*. Waar Victor Vallei nog weleens een hele scène pratend in een kroeg doorbrengt, bevat onze versie van *Guus Slim* meer actie, meer humor, autoachtervolgingen en sex. Het wordt minder waarheidsgetrouw en meer strip."

Toon Dohmen

Stanislas

Draagt bij aan Comix 2000: Drie pagina's over de twintigste eeuw.

Vindt van tekstloze strips: Het is een behoorlijk lastige stijloefening. Je kunt de aandacht van de lezer niet met tekst vasthouden. Iemand als Tardi zet in bijna elk plaatje wel een leesteken; zonder dergelijke teksten kan de lezer het soms lastiger volgen

Heeft als favoriete tekstloze strip: *La mouche* van Lewis Trondheim Geweldig Het begint al met die geniale openingspagina's, één grote zoombeweging vanuit de kosmos naar de bodem van een vuilnisbak. Daarna weet hij met drie keer niks – het leven van een bromvlieg – de aandacht van zijn lezers vast te houden. En dat zonder tekst; de lezer wordt echt gebeeld door wat er in de beelden gebeurt.

Verwacht van Comix 2000: Het ziet eruit als een soort groot woordenboek Alleen daarom al zal iedereen die het in de boekhandel ziet liggen, het willen inkijken Die mensen worden dan meegezogen in een ware maalstroom van creativiteit. Als terugblik op de twintigste eeuw is het bovendien interessant voor iedereen die zich betrokken voelt bij de mensheid Historici en sociologen zullen er later ook zeker op teruggrijpen Geen twijfel mogelijk

Agenda

Tegenwoordig zou hij goed zijn voor hoog opgetrokken wenkbrauwen, maar in de jaren vijftig klonk Kick Wilstra's lijfspreuk 'Doelbewust voorwaarts' heel gewoon. De roemruchte stripvoetballer van **Henk Sprenger** – vernoemd naar de legendarische spelers *Kick* Smit, Faas *Wilkes* en Abe *Lenstra* – bood de jeugd in de wederopbouwjaren gezond vertier, zoals dat heet. In later jaren tekende Sprenger onder meer de krantenstrips *De voetballessen van Piet Keizer* en de science-fictionstrip *Piloot Storm*. Een overzicht van het werk van Henk Sprenger is nog **tot begin januari** te zien bij: Galerie Lambiek, Kerkstraat 78, Amsterdam, 020 – 626 75 43, lambiek@lambiek.net.

Het weekeinde van **11 en 12 december** is Turnhout wederom het toneel van de **Stripgidsdagen**. Dit jaar is het thema van dit sympathieke festival Nederland. Onder enig voorbehoud staan op het programma: lauweren voor Bronzen Adhemar-winnaar Erik Meynen, een expositie rond de Nederlandse strip en eentje rond het fenomeen mail art. Voor het eerst sinds jaren zal *ZozoLala* ook van de partij zijn.
Meer informatie: peter.vanlaarhoven@solvay.com.

Dat Japan een bloeiende stripcultuur heeft, weten de meeste striepliefhebbers zo langzamerhand wel. Bij de Kunsthal Rotterdam zijn ze er inmiddels ook achter, zoals mag blijken uit de expositie **Manga, manga! De kunst van Japanse strips**, die daar **van 22 januari tot en met 26 maart** te zien is. Aardig aan de tentoonstelling is dat ook voorbeelden van ándere manga te zien zijn dan de sex- en geweldvarianten die hier de import domineren, bijvoorbeeld 'jitsuma manga' (met praktische tips voor het dagelijks leven) en 'benkyò manga' (studieboeken in stripvorm). Kunsthal Rotterdam, Museumpark, Westzeedijk 341, 010 – 440 03 01, communicatie@kunsthal.nl.

Het meest prestigieuze stripfestival ter wereld vindt nog steeds plaats in het Franse **Angoulême**. Van **26 tot en met 30 januari** is het weer zover Het programma van het evenement is zo uitgebreid, dat we hier alleen even de voornaamste exposities noemen: Crumb, Giraud-Moebius, Schulz, tien jaar L'Association en een overzicht van de stripcultuur in Québec. Meer informatie via de VVV van Angoulême (tel. 0033-5-45978650) of via internet. www.bdangouleme.com.

De keuze van... Peter van Laarhoven

Peter van Laarhoven is medewerker van de Bronzen Adhemar Stichting die elke twee jaar de Stripgidsdagen te Turnhout, België organiseert. In 1995 stelde hij Formaline *samen, een bijna driehonderd pagina's tellende bundel, die een internationaal podium van small-press artiesten presenteert. Een jaar later richt hij met Benoit Houbart en Philip Marcel uitgeverij La Cafetière op. Het fonds herbergt o.a. Lian Ong, Mark Hendriks en Jean Bourguignon. Als hij echt wat kwijt moet geeft hij, zoals het een small press liefhebber betaamt, zelf een blaadje uit* Worm: write Once, Read Many: small press, alternative comics & mail art info zine.

'Zoals bij veel Belgen vertaalt mijn persoonlijke stripgeschiedenis zich geografisch en chronologisch in *Donald Duck* magazine, *Suske en Wiske*, *De Rode Ridder* en *Kari Lente*. Pas daarna arriveerden *Batman* en*Superman*, *Kuifje* en*Nero*. Daarna jaren een grote leegte, niets meer dat het vermelden waard is. Totdat ik in de eerste nummers van *Wordt Vervolgd* Tardi ontdekte. Ik was er volledig van ondersteboven. Een techniek en een verhaallijn waar ik van onder de indruk was. Hij kan het nog steeds, de lezer overdonderen, mij in elk geval. Dat brengt me direct bij mijn keuze: *Soldaat Varlot* door Tardi en Daeninckx. Dit is letterlijk waanzin op papier, schitterende waanzin. Anderen die ik in dat rijtje plaats zijn Marcel Ruijters met *Troglodytes* en Gary Spencer Millidge met *Strangehaven*. De keuze zou niet tot één boek beperkt mogen blijven.'

Karin van Wylick

PrikBord

Na Suske en Wiske krijgt nu ook **Kuifje** zijn eigen **musical.** Cabaretier en schrijver Seth Gaaikema gaat de tekst schrijven voor een voorstelling die is gebaseerd op de albums *De zeven kristallen bollen* en *De zonnetempel.* Het gaat om zowel een Nederlands als en Franstalige versie, die beide in september 2001 hun première moeten beleven.
De produktiemaatschappij zoekt nog acteurs voor de voorstellingen, dus wie altijd al eens in de huid van zijn favoriete held wilde kruipen, krijgt nu de kans. In februari zijn de audities. Tevens wordt gezocht naar vier foxterriërs die de rol van Kuifjes hond Bobby moeten vertolken. Op termijn moet er ook een Engelstalige versie van de musical verschijnen. Het projekt kost voorlopig zo'n 6,5 miljoen gulden. Seth Gaaikema wil ook een cd uitbrengen met zeemansliederen van kapitein Haddock. HvS

De Franse uitgever Les Humanoïdes Associés houdt zich sinds kort ook bezig met de Amerikaanse markt. Onder een tot **Humanoids Publishing** verbasterde naam geven de Fransen rechtstreeks werk uit van onder meer Bilal en Gimenez. Daarbij wordt voor de meeste uitgaven vastgehouden aan de Franse albumtraditie met glanspapier en harde kaft. Ook voor de Nederlandse lezer kan het initiatief van Les Humanoïdes Associés interessant zijn, want veel van haar uitgaven verschenen tot voor kort in vertaling bij Big Balloon. Nu die uitgever het de laatste tijd laat afweten, kunnen de Engelstalige edities van Humanoids Publishing een leuk alternatief vormen voor wie het Frans onvoldoende beheerst. Bovendien zijn de Engelstalige edities redelijk geprijsd. Helaas wordt dit effect door de boekendollar bij import deels weer teniet gedaan. PvG

De **Stripdagen in Den Bosch** zijn als jullie dit lezen al weer twee maanden achter de rug. Traditiegetrouw melden we jullie nog de winnaars van de **jaarprijzen.** De prijs voor het beste Nederlandse album ging naar Peter van Dongen met het eerste deel van *Rampokan.* Als beste buitenlandse album werd *Mijnheer Johan* gekozen, van het Franse duo Dupuy en Berbérian. Het beste jeugdalbum werd *Ludo: Ondergronds avontuur* van Lapière, Bailly en Mathy. HvS

Het **Brusselse stripmuseum** zou in grote **financiële nood** verkeren. Naar verluid kampt het museum met een schuld van 30 miljoen frank, een slordige 1,6 miljoen gulden. De directie is bij verstek al veroordeeld wegens een huurschuld
Tijd om eens te informeren hoe het met de **Nederlandse plannen** voor een **stripmuseum** staat. Al jaren horen we vanuit Groningen dat de financiën 'bijna rond' zijn. Neem daarbij dat *Zone 5300* de Stripmuseumprijs van tienduizend gulden die vorig jaar door de organisatie werd uitgeloofd nog steeds niet heeft ontvangen, en begrijp dat de twijfels over de komst van het museum bij ons begonnen te rijzen.
Een telefoontje maakte ons niet veel wijzer. Ons werd medegedeeld dat er achter de schermen hard werd doorgewerkt, dat de opening is uitgesteld tot najaar 2001 en dat er afspraken met de gemeente Groningen zouden zijn gemaakt een mediastilte te betrachten. "Ik wil dus niet geciteerd worden in *ZozoLala*", aldus de woordvoerder van de organisatie. "Ik wil op geen enkele wijze in de publiciteit."
Nou vooruit dan maar, dachten wij.
Wel wilde de organisatie ingaan op de kwestie-*Zone 5300.* Dat geld was nog niet overgemaakt, omdat het blad eerst moet aangeven waaraan het het geld wil uitgeven. "Dat was een van de voorwaarden van de prijs."
Ook het andere Nederlandse plan voor een museum, het **Nederlands Centrum voor het Beeldverhaal** in Haarlem, is uitgesteld. De opening had dit najaar moeten plaatsvinden, maar is uitgesteld tot volgend voorjaar. We houden jullie op de hoogte. HvS

Dat Big Brother niet synoniem hoeft te zijn met gegluur naar opgesloten Veronicajongeren in Almere, bewijst Bert Bleek met zijn **Big Brother is watching me.** Met deze autobiografische strip vertelt Bleek over zijn eigen, maar vooral ook over zijn broers jeugd in de Achterhoek. Waarom is die broer eigenlijk zo belangrijk, vraag je je steeds af. Uiteindelijk blijkt dat de waaghalzerige Arjan met zijn motor verongelukt. Zowel tekenstijl als vertelmodus ('toen deed ik dit en dat') doen denken aan Peter Pontiacs verzamelde werk, al is de toon soms een beetje oubollig. Bleek doet niets om de stijlimitatie te verbergen, sterker nog, op de eerste pagina zien we hoe de tekenaar 'P.P.' hem stimuleert zijn verhaal te tekenen. Wie wil weten hoe het is om op te groeien in de Achterhoek ('Dan wordt ut ook höge tied da'k de erepuls 'ns goa schill'n!!') kan met deze veelbelovende, drieëenveertig pagina's tellende eigenbeheer-uitgave zijn voordeel doen. Informatie bij Bert Bleek, telefoon: 024-3230522. GZ.

Stripwinkel Panda houdt er mee op. Een van de oudste stripantiquariaten van Nederland houdt het na dertig jaar voor gezien. Uitbater Hans Matla kan de druk-

DE BEST VERKOCHTE STRIPS VAN DE MAANDEN SEPTEMBER & OKTOBER 1999

SERIES

1 **Largo Winch 10: .... en sterven**
2 **Lt. Blueberry 24: Geronimo de Apache**
3 **Franka 16: Succes verzekerd**
4 **Suske en Wiske 261: Het berenbeklag**
5 **Heinz 20**
6 **De familie Doorzon 24: D 2000**
7 **De Havik 4: Aan boord gegijzeld**
8 **Lucky Luke: Marcel Dalton**
9 **Bob Morane 34: De gele schaduw gestraft**
10 **Rooie Oortjes cartoonalbum 15**

"Strips ingelijst": Gaap, veel spraakmakender zal dat Groninger stripmuseum wel niet worden (Graag discussie)

Mister Blueberry: wat een kracht spreekt er uit die tekeningen: Geronimo!

OVERIG *)

Wyoming Doll (Franz) 1
Soldaat Varlot (Tardi) 2
Het uitstel 2 (Gibrat) 3
Snelheidsbegrenzer (Blain) 4
Wild Bill is vermoord (Hermann) 5

De "gestripte dagen" van Den Bosch 1999: geen sfeer, minder aanbod (of is het nog even wennen?)

De Zer-Lijst komt tot stand dankzij de volgende winkels: Het B-Gevaar, Balloon Express, De Boekenhalte, Eppo, Franka Gilles de Geus, Gobelijn, Het land van langvergeten, Lambiek, Leidse Stripshop, Mieke's Stripteek, Noord, Paard van Troje, Plok strips en ch.. dingst, De Poort, Snoek, De Striep, 't Strippie.
Ook her commentaar is afkomstig van de deelnemende winkeliers
*) De lijst "overig" bevat one-shots, tweeluiken en trilogieën

ke werkzaamheden niet meer combineren met zijn andere bezigheden als uitgever, verzamelaar en gezinshoofd. De hele inboedel gaat in de uitverkoop. En die is met het verschijnen van deze *ZozoLala* al begonnen. HvS

Dat het rommelde bij **Betapress** was in kleine kring al een tijdje bekend. Dat de tijdschriftendistributeur het leeuwendeel van zijn activiteiten op stripgebied per januari 2000 overdoet aan boekendistributeur **Van Ditmar**, mag desondanks een verrassing heten. Beide bedrijven maken deel uit van het Audax-concern. De beslissing dat de verspreiding van strips toch meer thuishoort bij een boeken- dan bij een tijdschriftendistributeur komt van de concerndirectie, die hoopt op schaalvoordelen en synergie. In de praktijk zullen vooral de algemene boekhandels gemakkelijker aan de Betapress-titels (o.a. strips van Dargaud, Talent, Le Lombard) kunnen komen. Voor de stripspeciaalzaken en de andere verkoopkanalen zal er weinig veranderen, verwacht Van Ditmar-directeur Wilco Wolfers. Zo loopt het tijdperk ten einde waarin de grootste stripdistributeurs Aldi- en Betapress alleen al qua naam nauwelijks van elkaar te onderscheiden waren. Nu de rest van het bedrijfsprofiel nog. TD

Bij uitgeverij Bries is een erg leuk boekje verschenen van **Mark Horemans** (tegenwoordig gehuld in het pseudoniem Ray Man). **Xenotinta**, is een tekstloos boekje waarin een rode bal voor de nodige opschudding zorgt in een grijze wereld. Mooi getekend en verzorgd uitgegeven. Voor 6 gulden of 105 frank te bestellen bij Bries: bries@ping.be.
Eveneens bij Bries verkrijgbaar zijn de net uitgekomen boekjes *At the top* en *Touching heaven* van Willem Verburg. De boekjes horen bij elkaar en becommentariëren elkaars gebeurtenissen. Het setje kost 15 gulden of 270 frank. HvS

Nog niet zo lang geleden ging de telefoon bij Charles Schulz. Of meneer Schulz nog leeft, wilde een klein meisje weten. 'Tien seconden geleden lag-ie nog naast me in bed,' wist de verbouwereerde echtgenote van de schepper van *Peanuts* te antwoorden. 'Dan ben ik bang dat ik de weddenschap verloren heb,' concludeerde het meisje. Bijna een halve eeuw tekent Charles M. Schulz nu de belevenissen van Charlie Brown, Snoopy en de andere onsterfelijk geworden personages uit de cast van *Peanuts*. Schulz is al zo lang actief, dat zijn aanwezigheid – getuige het bovengenoemde telefoontje – door menigeen amper meer wordt opgemerkt. Alleen daarom al is de bloemlezing **Peanuts. A golden celebration** geredigeerd door **David Larkin** een welkome uitgave (Uitg. HarperCollins; $ 45.00; ISBN 0-06-270244-0). Bovendien is het boek prachtig verzorgd, bevat het veel extra's in de vorm van lezersbrieven, biografische gegevens en amusante anekdotes. Maar het meest indrukwekkend blijven toch de honderden klassieke *Peanuts*-stroken – geselecteerd door Patrick *'Mutts'* McDonnell die deze bundel tot een bijzonder geslaagd eerbetoon maken. TD

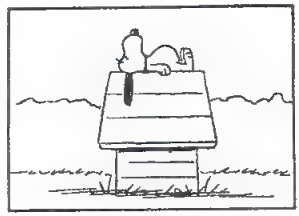

Na jarenlang in diverse regionale kranten als dagstrip te zijn gepubliceerd, is **Heinz** er op een nogal stomme manier abrupt uit geknikkerd. Het was een lezer van het Eindhovens Dagblad, een van de kranten waarin *Heinz* dagelijks optrad, opgevallen dat sinds enige tijd oude afleve ringen werden herdrukt. Toen hij daar de krantenredaktie op wees, waren de poppen aan het dansen. Het afdrukken van oude stroken was namelijk geen redaktioneel beleid. Windig en De Jong, de auteurs van de strip, bleken al sinds augustus te lijden aan gebrek aan inspiratie en waren er als wanhoopsdaad toe over gegaan enkele oude afleveringen, die eerder in *Sjors & Sjimmie* zijn gepubliceerd en ook in boekvorm zijn verschenen, als dagstroken aan te leveren. Toen dat onopgemerkt bleef, was de verleiding voor de beide auteurs kennelijk te groot en hebben ze ongeveer twee maanden lang dagelijks oud werk ingeleverd. Dat moest natuurlijk een keer fout gaan. Inmiddels hebben meerdere kranten de publikatie van *Heinz* gestaakt of overwegen zij dit te doen. PvG

This desert life, de nieuwste CD van de Amerikaanse groep *Counting crows*, heeft een hoesje en binnenwerk meegekregen van de hand van **Dave McKean**. Merkwaardig is, dat de afbeelding op de voorkant van de CD gelijk is als de omslagtekening die McKean eerder maakte voor het door hem geïllustreerde kinderboek *The day I swapt my dad for two goldfish*. Prima muziek, overigens. PvG

Na respectievelijk twintig en vijftien jaar is er een einde gekomen aan de strips De Familie Doorzon en Joop Klepzeiker in het weekblad **Nieuwe Revue**. Het tijdschrift bedacht een nieuwe lay-out en de opmaker vond dat de strips net zo goed over twee strookjes (een halve pagina) verdeeld konden worden.
Stripmakers Gerrit de Jager en Eric Schreurs waren onaangenaam verrast door de mededeling van hun werkgever. "Ik heb die derde en vierde strook toch niet al die jaren voor Jan Lul zitten tekenen?", reageert De Jager. Net als Schreurs kon hij

ZEG SINTERKLAAS, WAAR IS ZWARTE PIET EIGENLIJK?
DIE HEB IK MOETEN ONTSLAAN!
WAAROM?
HIJ HAD ZONDER OVERLEG MET OUWE PEPERNOTEN GESTROOID!

het concept van zijn strip niet meer kwijt in een tot de helft teruggebracht aantal plaatjes. Beide auteurs kozen er dan ook voor een spin-off van de oorspronkelijke strip te maken: *De Familie Kantoorzon* en *Kleppie* (een soort jeugd van...) "Ik moest ineens een andere formule bedenken", vertelt Schreurs. "Wij zijn niet bij de beslissing van de redactie betrokken. Ik ben er dan ook niet echt blij mee. Na vijftien jaar een succesvolle strip gemaakt te hebben, vind ik het een rare beslissing. Inmiddels heb ik er toch wel weer lol in. Ik wil het beste van *Kleppie* maken. Ik weet echter nog niet of ik de oorspronkelijke strip *Joop Klepzeiker* ooit nog zal oppakken." De Jager is dat laatste in ieder geval wel van plan. "Ik wil *De Familie Doorzon* nog wel maken voor albums. Al zullen die een ander concept hebben. Niet langer een album vol losse grappen, maar een albumvullend verhaal vol cliff-hangers, zoals ik ooit met Doorzons Relatieboot heb gemaakt. Ik zoek nog een tijdschrift om de strip in voor te publiceren." Overigens is er nog een kleine kans dat de strips terugkeren in het blad.
"Eind december wordt de nieuwe formule van Nieuwe Revue geëvalueerd", zegt De Jager. "Mochten de lezers massaal zijn gaan klagen, dan is er nog een kans dat de oorspronkelijke series worden voortgezet. Ik baal in ieder geval erg van de situatie. In januari zou de serie twintig jaar bestaan. Dat lustrum haal ik nu niet." Ook de strip *Dirk en Desirée* van Hein de Kort is niet aan de vernieuwingsdrift van de opmaakredactie van Nieuwe Revue ontkomen. De Kort was voor de deadline van deze *ZozoLala* echter niet bereikbaar voor een reactie. HvS

Afgelopen zomer sloot uitgeverij Casterman in alle stilte haar Nederlandse filiaal in Dronten. Dat het Waalse Casterman Nederland verliet was al opzienbarend nieuws, maar *peanuts* bij het bericht dat de familie Casterman de volledige uitgeverij in de uitverkoop heeft gedaan en alleen nog verder gaat met de exploitatie van de gelijknamige drukkerij. Sinds eind oktober is uitgeverij **Casterman** eigendom van de Franse gigant **Flammarion**, op stripgebied actief met *Fluide glacial*. *Kuifje* komt naar Parijs, kopten de Franse kranten triomfantelijk. Wat voor gevolgen de verhuizing heeft voor het fondsbeleid van Casterman Benelux, moet worden afgewacht. De uitgeverij was niet voor commentaar bereikbaar. De stripmakers die bij Casterman publiceren, zijn niet onverdeeld gelukkig met de turbulente ontwikkelingen bij hun uitgever. Zij zijn bij de hele verkoop niet geraadpleegd. In een open brief zeggen zij het gevoel te hebben 'met minachting' behandeld te zijn. TD

De overname van Casterman door Flammarion doet zich in de Franse stripcultuur al meteen voelen. Normaal gesproken zouden **Boucq** en **Jodorowsky** namelijk begonnen zijn aan het derde deel van de Casterman-strip *Maankop*. Maar omdat de instabiliteit bij de uitgeverij al enige tijd in de lucht hing, start het duo nu eerst een nieuwe serie bij Les Humanoïdes Associés. Op eerste pagina's van de strip worden de vader van de hoofdpersoon, een oude pistolero, en zijn moeder vermoord. Vanaf dat moment hangt de wraak in de lucht. De serie gaat *Bouncer* heten en het eerste deel staat gepland voor de herfst van 2000. TD

We hebben ons best gedaan, maar ook onze juichende recensies over **Incognito** konden de neerwaartse spiraal niet keren, zoals in de vorige ZozoLala kon worden gelezen. Zoals het hoort, is ook de laatste editie van dit tijdschrift van hoge kwaliteit en bevat onder andere bijdragen van Lode Devroe, Mark Hendriks, Nix en een mysterieuze strip van Jorg Vos getiteld *De verboden tuinen*. Het onderschrift 'wordt vervolgd' onder de kettingstrip Het lieve leven is geen typefout, omdat deze serie zal worden afgesloten in de Incognito-reeks en wel door Peter Pontiac. GZ

Met de heruitgave van **Jeep** heeft de Stichting Hans G. Kresse weer een stukje vaderlandsche stripgeschiedenis aan de vergetelheid doen ontkomen. *Jeep* is een tijdschrift, dat in 1945 kort na de bevrijding van Noord-Holland verscheen en

niet verder kwam dan één nummer.
Het richtte zich op de in Nederland gestationeerde geallieerde officieren en soldaten en was Engels-talig. Het blaadje werd uitgegeven door dezelfde equippe die tijdens de bezetting het ondergrondse tijdschrift *Metro* had verzorgd en waartoe onder meer Marten Toonder en Hans Kresse als illustratoren behoorden. Van beide heren is ook in *Jeep* tekenwerk terug te vinden, waaronder een weinig subtiele spotprent van Kresse waarin een Jap –

DE COLLECTIONEUR
door ANTON DAMEN en MARC VAN BROECKHOVEN
GOEDENDAG MENEERTJE. U HAD HET MONSTERBOEK COMICS 2000 VIA HET INTERNET BESTELD? DAAR KOMT DAN NOG f 2000 AAN PORTOKOSTEN BIJ, VANWEGE DE ENORME OMVANG VAN DIT PAKKET.
TWEEDUIZEND GULDEN ?!!!
JA.. DE NAAM ZEGT HET AL.
MAAR DIT BEDRAG KOMT VIA ONZE P.T.T.-AANMOEDIGINGSPRIJS GEHEEL TEN GOEDE AAN DE MAKERS VAN HET ALBUM EN IN HET BIJZONDER BENNO VRANKEN.
OH
BIJ BENNO.
MAG IK U VAN HARTE FELICITEREN, MENEER VRANKEN?
SUCCES!! UITGAAN!!

zoals dat toen heette – het moet ontgelden. Al bladerend is niet erg moeilijk voor te stellen, waarom *Jeep* niet verder is gekomen dan een eerste nummer. Eigenlijk zijn alleen de trucfoto's van Hitler nog een beetje leuk. Desondanks is de heruitgave tot in de puntjes verzorgd, compleet met een los bijgevoegd verantwoordingsblad met aanvullende informatie en een kartonnen omslag met een lint in de vaderlandse driekleur. Geheel de uwe voor *f* 35,— (*f* 30,— voor donateurs van de stichting). *Jeep* is liefdevol initiatief, maar uitsluitend interessant voor heren van stand voor wie de strip bij de Toonder-periode is blijven stilstaan. Nadere informatie is verkrijgbaar bij de Stichting Hans G. Kresse, Sonsbeeksingel 3, 6814 AA Arnhem. PvG

Dat Hanco Kolk en Peter de Wit niet alleen tekenden, maar af en toe ook hun eigen werk in eigen beheer uitbrachten met uitgeverij De Plaatjesmaker wisten we al langer. Nieuw is het initiatief **Pincetreeks** waarmee ze ook werk van andere tekenaars uitgeven. De reeks is geïnspireerd op de Franse serie 'Collection Patte de Mouche' van uitgeverij L'Association. Elke maand zullen er twee deeltjes (24 pagina's, steunkleur en op A6-formaat) in de winkel liggen, voor de schappelijke prijs van *f* 7,95. Inmiddels zijn er al vier afleveringen verschenen, waaronder *Hippie* van Barbara Stok en *De Foto* van Mark Retera. Nog in voorbereiding zijn verhalen van Dick Matena, Gerrit de Jager, Jos Collignon, Jean-Marc van Tol en ook Daan Jippes zal na lange tijd weer eens een stripboek maken na zijn Disney-avonturen in Amerika. GZ

Bart Bethlehem is een enthousiast verzamelaar van de Nederlandstalige **Hip-comics** en heeft een handzame catalogus over dit onderwerp samengesteld. Hip-comics verschenen van 1966 tot 1971 en waren bedoeld om het Nederlandse publiek kennis te laten maken met toen nog vrij onbekende Marvel-superhelden als *De X-mannen* en *Spinneman*. De catalogus ontleent haar bestaansrecht vooral aan de zwart-wit reprodukties van alle *Hip comics*-covers, die in de laatste editie van Matla's stripcatalogus niet meer voorkomen en in de voorlaatste editie onherkenbaar klein waren afgedrukt. De Hip-comics catalogus is een leuk boekje voor wie in het onderwerp geïnteresseerd is. Te bestellen bij De Boekenhalte, Assendorperstraat 103, 8012 DH, Zwolle. PvG

De doorsnee *Kuifje*-liefhebber zal er niet zo'n boodschap aan hebben en zich liever vermaken met *De avonturen van Hergé*. Maar zij die in *Kuifje* meer zien dan aanstekelijk amusement en de strip ook als maatschappelijk verschijnsel waarderen, zullen zeker benieuwd zijn naar **Tintin et les héritiers. Chronique de l'après Hergé** van de Belgische stripjournalist **Hugues Dayez.** (Éd. Luc Pire; FF 129). Dayez richt namelijk de schijnwerper op de erven-Hergé, die zoals bekend alles wat met Kuifje te maken heeft gretig in klinkende munt omzetten. Meer nog dan als een klassiek stripfiguur zien de erven *Kuifje* als een lucratief A-merk, dat qua naamsbekendheid kan wedijveren met Coca Cola en soortgelijke grootheden. In zijn boek biedt Dayez achtergrondinformatie over deze commerciële club en geeft hij bijvoorbeeld aan waarom van *Kuifje en de Alfa-kunst* alleen een luxe schetsversie mocht verschijnen zonder een door Benoît Peeters en Bob de Moor uitgewerkte variant daarvan. TD

Keer op keer gaan de meeste hebbedingetjes op stripgebied aan de neus van de Nederlandse striphebber voorbij. Zo ook de cassette van **Gibrat**, die in augustus door de in *Canal BD* samenwerkende Franstalige stripwinkels werd uitgebracht in een oplage van 5.000 stuks. De cassette hoort bij het tweeluik *Het uitstel* uit de Collectie Vrije Vlucht van Dupuis en vormt een soort kaft rond beide boeken, die kan worden opengeslagen. Gibrat tekende er een speciale kleurenomslag voor en voegde er nog een schoolschriftje aan toe, waarin allerlei schetswerk is opgenomen. Het geheel was te koop voor een zacht prijsje van BF 250 en is terwijl u dit leest ongetwijfeld stijf uitverkocht. PvG

In memoriam Greg (1931-1999)

Met het verscheiden van Michel Regnier, beter bekend onder zijn pseudoniem Greg, is een van de voormannen van het Europees beeldverhaal verloren gegaan. Op 29 oktober jongstleden kwam een einde aan zijn meer dan vijftig jaar lange carrière als stripmaker. Greg heeft grote invloed gehad op de ontwikkeling van de Franse strip in de jaren zestig, zeventig en tachtig. Hij was verbonden aan alle belangrijke stripjeugdbladen uit de zogenoemde 'gouden periode'. Aan *Spirou* als scenarist van Franquins *Robbedoes*, voor wie hij onder andere de klassieke albums *Z van Zwendel* en *QRN op Bretzelburg* schreef. Aan *Pilote* waar hij werkte als tekenaar en schrijver van *Olivier Blunder*, maar vooral aan *Tintin*. Onder Gregs bezielende leiding als hoofdredacteur van dit weekblad (van 1966 tot 1975) verschenen stuk voor stuk klassiek geworden jeugdseries van strip hand: *Bernard Prince* (met Hermann en Dany), *Comanche* (met Hermann), *Roze Bottel* (met Dany), *Bruno Brazil* (met Vance) en *Luc Orient* (met Paape). Greg gooide het roer bij Tintin radicaal om en haalde vele auteurs binnen die van grote invloed waren op de vernieuwing van het Europees beeldverhaal, zoals Pratt en Auclair.

Gregs oeuvre is ongekend groot: meer dan 250 albums. Hij schreef scenario's voor Blanc Dumont, Cuvelier, Derib en Tibet. Het aantal successeries waar zijn naam aan verbonden is, lijkt schier eindeloos: *Kees en Klaas*, de *Marsupilami* en *Colby* zijn nog maar enkele bekende titels die niet onvermeld mogen blijven. Greg was een meesterverteller, zoals het Europees beeldverhaal er maar weinig heeft gekend. Samen met generatiegenoot Charlier gaf hij de avonturenstrip in de jaren zestig en zeventig een eigen gezicht. Westerns, detectives of humorstrips, Greg beheerste alle facetten van het vak. Hij was een duizendpoot, die behalve als stripmaker ook als uitgever en als scenarioschrijver voor tekenfilms zijn brood verdiende. Het leverde hem de nodige prijzen en onderscheidingen op. Greg heeft decennia lang een breed publiek weten te vermaken met zijn verhalen. En dat is geen geringe verdienste.

Geachte redactie,

Jean Marc Van Tol, John Reid en Bast aan Geleijnse maken naast hun allesomvattende beschouwingen over mens en wereld (*Fokke & Sukke en het geheim van de grap*, Zozo_ala 108) ook melding van het feit dat hun "bewustzijn over (auteurs)rechten ontstond toen ze een contract van Big Balloon onder ogen kregen". In schrille bewoordingen worden vervolgens de schandelijke praktijken opgesomd van die vermaledijde uitgeverij die werkelijk alle rechten van weerloze auteurs opeist. Gelukkig is *SjoSji* overleden, zodat de auteurs er nu wel "onderuit kunnen", zo_aten de nieuwbakken auteursrechtdeskundigen weten. We moeten helaas vaststellen dat het pril ontloken bewustzijn bij Van Tol cs niet heeft geleid tot enige significante kennis van het betreffende onderwerp. De werkelijkheid is dat Big Balloon nooit rechten opeist van schrijvers of tekenaars, waar het hun eigen werk betreft. Er is slechts sprake van een licentie die voorzien in het recht om een deel van het auteursrecht te exploiteren. En dat op basis van afspraken die in een contract zijn neergelegd en door beide partijen akkoord zijn bevonden. Niks afstaan van rechten. Het 12 pagina's tellend contract waar de geestelijke vaders van *Fokke en Sukke* het over hebben, zijn vier A viertjes waarin de afspraken rond een voor publicatie in *SjoSji* staan vermeld. Daarin neemt de uitgever een (betaalde) optie op toekomstige exploitaties zoals album-uitgave en syndication. Indien de auteur daar geen behoefte aan heeft (of de rechten al elders laat exploiteren), wordt het optie-contract genegeerd en komt er een simpele afspraak op basis van eenmalige publicatie. In het geval van de plaatsing van afleveringen van *Fokke en Sukke* in *SjoSji* heb ik destijds chef-redacteur Dirk Snoodijk geadviseerd om geen optie te nemen op het werk van Van Tol cs, omdat ik een boekuitgave van *Fokke en Sukke* meer geschikt vond (en vind) voor een uitgeverij als De Harmonie. Aldus geschiedde.

Nu de auteurs naar eigen zeggen "helemaal uit zinnig" bij dezelfde Harmonie zijn terechtgekomen, zou het de moeite waard zijn om het auteurscontract van die uitgeverij in ogenschouw te nemen. Het zou mij niet verbazen als uitgever Jaco Groot deze fiere licentie-overeenkomst hanteert als ondergetekende, namelijk het standaard auteurs contract dat de Vereniging Van Letterkundigen is overeengekomen met De Koninklijke Nederlandse Uitgeversbond.

Met vriendelijke groeten,

Cees de Groot
Uitgeverij Big Balloon BV

Wat een nare brief van de heer De Groot: 'allesomvattende beschouwingen', 'schrille bewoordingen', 'nieuwbakken auteursrechtdeskundigen' etc. Mijns inziens typerend voor de wijze waarop uitgever De Groot in ieder geval in de nadagen van *SjoSji* en *Striparazzi* omging met zijn (ex)auteurs: op afstand en uit de hoogte. Wij hebben hem nog nooit de hand mogen schudden. De heer De Groot heeft zich nooit de moeite getroost om al was het maar één keer, uit zijn voren toren af te dalen om zich alleen maar aan ons voor te stellen. De enige keer waarop we van het bestaan van de heer De Groot op de hoogte kwamen was via zijn naam onder het 5-pagina's tellende contract dat we in februari 1998 in duplo (dus 10 velletjes) kregen opgestuurd, nadat wij benaderd waren door Dirk Snoodijk voor publicatie van *Fokke & Sukke in SjoSji*. Oja, en natuurlijk toen zijn naam onder de brief stond waarin werd gemeld dat *Striparazzi* ermee opheft (februari 1999).

De heer De Groot doet voorkomen alsof we dankzij zijn welwillendheid en uitgeversinzicht bij Uitgeverij De Harmonie zijn terechtgekomen, maar dat is pertinent onjuist. Al in 1996 sloot De Harmonie een contract met ons voor de uitgave van ons eerste boekje (*Fokke & Sukke hebben altijd wat*, eerste druk maart 1997). De eerste publicatie van *Fokke & Sukke in SjoSji* vond pas plaats in april 1998.

De heer De Groot zegt dat hij chef redacteur Dirk Snoodijk heeft aangeraden geen optie te nemen op ons werk, maar ook dat is niet juist. waarom kregen we op 16 februari 1998 dan het contract opgestuurd? Voorzien van gele memo-papiertjes die op de diverse pagina's waren aangebracht waar we een krabbel moesten neerzetten zodat die arme tekenaars de rest van het contract niet hoefden door te worstelen? En waarom heeft het dan nog tot mei 1998 geduurd voor we op ons aandringen tot een simpele afspraak op basis van eenmalige publicatie kwamen?

Aan het einde sleept de heer De Groot onze huidige uitgever erbij. Zonder in details te willen treden kunnen we zeggen dat het contract van Uitgeverij De Harmonie nauwelijks vergelijkbaar is met dat van Big Balloon. Betalingen, royalties en percentage-bepalingen zijn stukken gunstiger voor auteurs dan die van Big Balloon. Op geen enkele wijze is er sprake van opties of licenties voor merchandising of syndication, of wat dan ook. Het contract met De Harmonie is slechts een boekencontract dat in andere handen de uitgave van een bundel regelt.

Maar dan nog, wat doet dat af van het feit dat het contract van Big Balloon zoals wij dat onder ogen kregen een 'slechte poging tot wurgcontract' (woorden van een echte auteursrechtdeskundige die we erbij destijds naar hebben laten kijken) genoemd kan worden?

Ik heb de redactie van *Zozo_ala* het bewuste contract van Big Balloon opgestuurd. Ook zij kunnen dan zien dat de heer De Groot de feitelijkheden daarover mooier afschildert dan ze in werkelijkheid zijn. In zijn brief spreekt hij van een 'licentie'. Het woord 'licentie' valt in het contract nergens. Vooral artikelen 6, 7, 8 en 9 van het contract zijn wurgend voor auteurs die ermee accoord gaan. Met deze artikelen wordt het contract weet Big Balloon zich verzekerd van alle merchandising en spin-offs die voor welke beelddrager dan ook in de toekomst rond de strip ontwikkeld zouden kunnen worden. Men noemt dit een 'exclusieve optie op het recht'.

'Een exclusieve optie op het recht' betekent dus concreet dat je voor de rest van je leven aan dit contract vast zit. De heer De Groot noemt dit een betaalde optie. Da's onwaar. Het is een gunst die de auteur aan de uitgever moet verlenen omdat hij zo blij moet zijn dat zijn werk in *SjoSji* mag staan. Ik citeer artikel 6. "De auteur erkent dat BIG BALLOON door middel van publicatie van HET WERK in naar aanleiding van artikel 1 genoemde uitgave een bijdrage levert aan de promotie van HET WERK respectievelijk van DE AUTEUR. Bij wijze van tegenprestatie verleent DE AUTEUR aan BIG BALLOON de opties als hieronder omschreven in de artikelen 7, 8 en 9."

Da's toch heel wat anders dan een "betaalde" optie. Da's een gunst uit eigen doos. Tekenaars die dit contract hebben getekend kunnen die stukken papier aansteken omdat Big Balloon niet meer in staat is tot publicatie van HET WERK in haar in artikel 1 genoemde uitgave, waardoor alle hieruitvoortvloeiende artikelen zijn komen te vervallen.

Deze overeenkomst is een oud VNU-contract uit de tijd dat *Sjors & Sjimmie Stripbad* oppermacht ging was en strips in honderdduizenden over de toonbank vlogen en auteurs dom werden genouden en er aan hun werk veel, heel veel, geld werd verdiend. Sinds ik dit contract onder ogen heb gekregen, ben ik gaan beseffen dat stripmakers eerst hun eigen werk maar eens op waarde moeten gaan schatten, wil en ze dat ook het publiek hun strips en cartoons op waarde schatten. Ikzelf raad collega tekenaars aan dit soort contracten NOOIT te tekenen.

Wanneer de heer De Groot met zijn boze brief probeert te betogen dat het contract van Big Balloon een overeenkomst is die uitgaat van respect en vertrouwen in auteurs, dan hoef ik eigenlijk alleen maar de vraag te stellen hoe het komt dat bijna alle tekenaars inmiddels weg zijn bij Big Balloon en hun heil hebben gezocht bij andere uitgeverijen, zoals De Harmonie. En het zijn niet de minsten waar ik over spreek, daar zitten stripschapspriswinnaars onder!

Jean-Marc van Tol

Het monster onder het bed
David B.
Droom van 12 september 94
Ik ben een kind 's Nachts zit er een monster onder het bed.
Ik ben er niet bang voor. Ik tem hem, hij is mijn vriend.
Vanavond ontvlucht ik het huis met hem.
Het bed probeert mijn familie te waarschuwen.
Ik ben gedwongen het te doden!
We sluipen de tuin in...

Le monstre sous le lit *Uit: Le Lapin 7, p. 35-38. Copyright David B /L'Association, 1995*

De tuin staat vol met mijn favoriete personages...
Sommigen van hen houden me tegen.
Anderen schieten me te hulp. Ze vechten.
Het gevecht vindt plaats in totale stilte.
Het monster neemt me in bescherming.
Hij dringt de geluidloze schermutseling binnen.

David Beauchard (1959) *is vooral bekend als een van de medeoprichters van de Franse uitgeverij L'Association.*

Het gevecht stokt...
en verandert in een landschap.
Het monster springt over afgronden, putten, bergen.
We komen bij de tuindeur, maar ik open hem niet.
Ontsnappen doe je niet via een deur.
Ik beklim de muur.
De deur en de muur leiden naar verschillende plekken.
Le monstre me supplie de l'aider à franchir le mur.
Hui, hui, hui.
Je le tire vers moi. Il est lourd.
C'est comme si je soulevais le jardin entier. Il s'ouvre.

Vanaf midden jaren tachtig publiceert hij surrealistische kinderverhalen voor een volwassen publiek. Een bloemlezing van David B.'s opmerkelijke droomstrips is te vinden in Le cheval blême *(L'Association, 1992)*

Het monster scheurt, hij brult.
Ik tuimel naar de andere kant van de muur, de afgescheurde hand van het monster in de mijne.
In mijn hand een kleine, zwarte bal. De ziel van het monster is gered.
Ik rek de stof van de bal uit, geef hem de vorm van het monster.
Ik snij mijn hielen open met een steen.
Ik maak het monster aan de wonden vast.
Ik volg de weg die zich voor me uitstrekt.

Momenteel concentreert de Parijzenaar zich op zijn veelgeprezen autobiografische stripreeks L'Ascension du Haut-Mal *(L'Association, vier delen tot nu toe). Website: www.kkn.com/davidb.*

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staan de prijs (Hfl/BF) en de uitvoering (slappe kaft/harde kaft) vermeld. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-*redaktie.*

Te verschijnen in december

Big Balloon

Looney Tunes kerstalbum (Diversen) 8,95/180; sk.
Sjors en Sjimmie 43: Volle bak (Wiroja's) 8,95/180; sk.
Storm - Kronieken van de tussentijd 4: De ruimte van Klein (Matena/Lodewijk) 12,95/240; sk, 35,00/645; hk.

Dupuis

Guust 19 (Franquin) 8,95/165; sk.
Michel Vaillant 62: De sponsor (Graton) 8,95/165; sk.

De Harmonie

Sigmund zesde sessie (De Wit) 17,50;sk.
Sigmund tweede sessie (De Wit) 14,95; sk. *Herdruk.*

Le Lombard

Bernard Prince 14: Gisteren en vandaag (Hermann/Greg) 16,95; sk. *Herdruk*
Kronieken van Panchrysia 5: Het offer (Ferry/Pombal) 11,25; sk. *De eerste druk van dit afsluitende deel van de kronieken bevat een extra katern van 16 pagina's met onuitgegeven tekeningen en interviews*

Panda

Eric de Noorman volledige werken band 14 en 15 (Kresse) 110,00; luxe. *De integrale uitgave in een oplage van 1000 exemplaren van Eric en Erwin de Noormanverhalen gaat verder.*
Heer Bommel Volledige werken: De dagbladpublicaties band 3 (Toonder) 120,00; luxe. *Derde band uit een reeks van 40, maar de vijfendertigste die uitgegeven wordt. Het einde is in zicht.*
Modesty Blaise band 10 (Romero/O'Donnell) 99,00; luxe. *Weer een integrale uitgave volgens het bekende recept, tiende van een serie van 22.*

Standaard

Kiekeboe 83: Lang zullen ze leven (Merho) 8,50/150; sk.
Nero 148: Windkracht 2000 (Sleen) 8,95/160; sk.
De Rode Ridder 176: Het drakengraf (Biddeloo) 6,95/130; sk.
Suske en Wiske 262: Het enge eiland (Geerts) 7,50/140; sk, 70,00/1295; luxe.
Urbanus 79: De ezel van Frankenstein (Linthout/Urbanus) 7,95/150; sk.

V.N.U.

Dagobert Duck album 62: De reisavonturen van Oom Dagobert (Rosa) 8,95/160; sk.
Donald Duck dubbelpocket 8 (Diversen) 14,95/275; sk.

Te verschijnen in januari

Dargaud

Betelgeuze 1: De planeet (Leo) 10,95; sk. *Eerste deel van de tweede Aldebarancyclus.*
Blake en Mortimer 14: het Voronov-complot (Juillard/Sente) 15,50; sk, 99,00 luxe, 275,00 luxe, groot formaat.
De jonge jaren van Blueberry 11: De missie der verdoemden. (Blanc-Dumont/Corteggiani) 10,95; sk.
Nieuwe avonturen van Roodbaard 32: Het pad van de Inka (Bourgne/Perrissin) 10,95; sk.

Le Lombard

Alvin Norge 1: Kimberley heeft mooie pixels (Lamquet) 10,95; sk.
Bruno Brazil 7: Kaaimannen in het rijstveld (Vance/Greg) 10,95; sk. *Herdruk.*
Rik Ringers 62: Stripmoorden (Tibet/Duchateau) 9,50; sk.
Vasco 17: Rienzo (Chaillet) 10,95; sk.

niet aangekondigd; toch verschenen:

Bewegend verschijnsel (Hartjes) Stichting Art Rock; 7,50; hk. *Mooi verzorgd (gesubsidieerd) "kunstboekje" van Maaike Hartjes over het concept "bewegend verschijnsel" in het licht van de eeuwigheid.*
Clara 1: De erfenis (Chauzy/Lapiere) Casterman; 24,95; hk. *Eindelijk weer een nieuwe auteur bij Casterman Benelux.*
Daniel Clowes (Diversen) BeeldBeeld; 19,95; sk. *Interview plus vertaling van Caricature, een van Clowes' sterkste korte verhalen.*
Jim Cutlass 7: De donkere nacht (Rossi/Giraud) Casterman; 19,95; hk.
Eva K. 3: De valstrik (Giroud/Baruti) Talent; 27,50; hk.
Farao 8: De verzwolgen reus (Hulet/Duchateau) Glenat; 9,95; sk.
Foufi: De hoogvlieger (Kiko) Arcadia; 22,50; sk. *Uit de oude doos van Robbedoes. Voor de liefhebber.*
Gilles de Geus 8: De zeven provinciën (Kolk/De Wit) Silvester; 19,95; sk. *Gek, dat het niet lukte de kleurenversie van de nieuwe Gilles op tijd voor Den Bosch af te krijgen. Gelukkig biedt deze dikke zwart-witversie op oblongformaat een prettig alternatief.*
Golden City 1: Wrakkenpiraten (Diversen) Blitz; 19,95; sk. *Pulpstrip, alsnog in het (prijzige) slappe jasje dat het verdient.*
Hippie! (Stok) De Plaatjesmaker; 7,95; sk.
De kiem van de waanzin 3: Morrydwen (Civiello) Talent; 27,50; hk. *Indrukwekkende fantasy van een soort Anton Pieck op LSD.*
Het kruis van Cazenac 1: De code (Stalner/Boisserie) Dargaud; 13,95; sk.
Los tres (Garcia/Klinkenberg/Mendo) lostres@dds.nl; 7,50; sk. *Veelzijdig bundeltje korte strips en andere vrolijkheid.*
Maaikes magazinetje 2 (Hartjes) 3,50; sk. *Minderwaardigheidscomplex? Lichamelijke klachten? Maaikes konijn Aart weet raad: plat als een pannenkoek op de grond gaan liggen, dat helpt.*
Mr. F.C. Ware (Diversen) BeeldBeeld; 19,95; sk. *Net als het boekje over Clowes een interview plus vertaalde strips. Meer informatie:* www.beeldbeeld.org.
Nash 4: Het witte broederschap (Diversen) Talent; 27,50; hk.
De nieuwe avonturen van Kick Wilstra (Typex) De Plaatjesmaker; 7,95; sk. *Nog een Pincet-boekje. Grinniken bij typex' versie van fiftiesheld Wilstra, die liever blijkt te bloemschikken dan penalty's nemen.*
De Rechter 3: Advocatureluurs (Van Muylwijck) 24,95; sk. *Deze "meesterlijke" strip kan bijna alleen maar beter zijn, dan de woordspelingen op de kaft suggereren.*
Ridder Walder 3: Dodelijke overwinning (Rahir) Talent; 27,50; hk.
Sherpa select (Diversen) Sherpa; 25,00; sk. *Na Monster nog een aardigheidje ter gelegenheid van het tweede lustrum van Sherpa. Korte strips van o.a. Mattotti, Baudoin en Krigstein. Zie Het Laatste Oordeel.*
Sirene 1 en 2 (Varanda/Ange) Blitz; 37,50; hk. *Historische strips met fantasytrekjes. Vooralsnog verschilt de Millenniumreeks van Blitz/Talent amper van de rest van het Talent-fonds.*
Tao Bang 1: De zevende cirkel (Diversen) Arboris; 11,95; sk.
Vliegende Tijgers 4: Rode ster (Molinari/Nolane) Talent; 27,50; hk. *De Vliegende Tijgers tegen de Jappen. Dat dit soort strips nog gemaakt wordt.*
Wanted 4: Goud onder de scalp (Girod/Roca) Talent; 27,50; hk.
Zéro absolu 2: Tweede bedrijf (Cesano/Marazano/Bec) Talent; 27,50; hk.
Onomatopeia (Horemans) Bries; 6,50; sk. *Tekstloos tussendoortje van Mark Horemans over fantasiewezens die de strijd aanbinden met geheimzinnige gekleurde objecten.*

UNO MUNDO WERELDSTRIPS

In het buitenland verschijnen stapels prachtige strips die ons taalgebied amper bereiken. Kwaliteit kent echter geen grenzen. Daarom hieronder een selectie van de meest opvallende buitenlandse titels van de laatste twee maanden.

Tekstloze strips

Combustion (Lanier) Fantagraphics; 7.95; sk. *Chris Laniers krasserige tekeningen zijn wat minder toegankelijk dan die van Thomas Ott of Eric Drooker; het maakt zijn eerbetoon aan geweldloos verzet niet minder oprecht.*

Comix 2000 (Diversen) L'Association; FF 365; hk. *Import via Het Raadsel.*

Éliminations (Willem) Les réquins marteaux; FF 64; sk. *De oude vos flikt het 'm nog steeds. 52 Provocatieve strips over politieke moorden, gevat in een briljant omslag.*

Deutsche Neue Welle

Adolf 2 (Moers) Eichborn; DM 29,80; hk. *Verrassend: een tweede deel van Walter Moers' cultstrip over de fictieve lotgevallen van de neurotische ex-dictator na WO II.*

Les bandes dessinées

Acryliques (Mattotti) Canaletto; FF 240; sk. *Catalogus met schilderwerk van de Italiaanse kleurenvirtuoos, ingeleid door Pieter van Oudheusden.*

L'Association du Haut-Mal 4 (David B.) L'Association; FF 79; sk. *Vierde aflevering van David B.'s opmerkelijke reeks over opgroeien in de jaren zeventig.*

Les Barbutins 1: La rhino du Barbutin vert (Le Gall/Colas) Delcourt; FF 49; hk. *Kinderstrip. Tussendoortje van de maker van Theodoor Cleysters.*

Black Hills 1: La danse des fantômes (Marc-Renier/Swolfs) Glénat; FF 68; hk. *Een nieuwe kijk op de western door twee gevestigde auteurs.*

Blotch 1: Le roi de Paris (Blutch) Fluide Glacial; FF 54; hk. *Geen half-ware 'Avonturen van Hergé' maar de volledig fictieve geschiedenis van de antipathieke stripmaker Blotch. Harde grappen van Stanislas' L'Association-collega Blutch.*

La caste des Métabarons (Giménez/Jodorowsky) Les Humanoïdes Associés; FF 79; hk. *Interviews met en schetsen van het succesduo van de Metabaronnen.*

Chien rouge/Chien noir (Bézian) P.M.J. Éditions; FF 115; sk. *Modern leven volgens de maker van o.a. Dodendans en Adam Sarleck. Adembenemende zwart-witbeelden.*

Le controleur de vérité (Vanoli) L'Association; FF 65; sk. *De tekenstijl van Vincent Vanoli is uit duizenden herkenbaar. Verscheen eerder in Lapin 5.*

Donjon Potron-Minet -99: La chemise de la nuit (Blain/Sfar/Trondheim) Delcourt; FF 58; hk. *Deze derde subreeks van Donjon begint bij deel -99 en zal doorlopen tot 0. Meligheid alom, dus. Blain (De snelheidsbegrenzer) neemt de tekeningen voor zijn rekening.*

Les exilées (Khélif/Farès) Amok; FF 95; sk. *Twee gedichten van de Algerijn Nabile Farès stemmig verbeeld door Kamel Khélif.*

Gare centrale (Duffour/Trondheim) Rackham; FF 39; sk.

La gloire d'Albert (Davodeau) Delcourt; FF 78; hk. *Thriller over extreem-rechts in de provincie. De getalenteerde maker van De vrienden van Saltiel en De stroman bouwt gestaag voort aan een geëngageerd oeuvre.*

Gnognottes (Menu) L'Association; FF 119; sk. *Korte antwoorden van Jean-Cristophe Menu op de vraag: wat is het stripverhaal?*

Le grand incendie (Taniguchi) Casterman; FF 65; sk. *Eerste deel van driedelig Japans relatiedrama. Van de tekenaar van het ingetogen L'homme qui marche.*

L'histoire de la dernière image (Fred) Dargaud; FF 83. *Nieuw boek van de schepper van Philémon. Niet zijn beste, vinden de Franse critici.*

La minute de bonheur (Hui Phang/Duffour) L'Association; FF 20; sk. *'Iedere dag is uniek/ieder uur bijzonder/elke minuut subliem.' En nog prachtige beelden erbij ook. Mooi nieuw minioekje uit L'Associations Patte de Mouche-reeks, de aanleiding voor de Pincet-reeks De Plaatjesmaker.*

Paroles de taulard (Diversen/Corbeyran) Delcourt; FF 69; sk. *Scenarist Corbeyran werkte zijn ontmoetingen met bajesklanten om tot korte verhalen. O.a. Baudoin, Mathieu, Bézian en Davodeau nemen het tekenwerk voor hun rekening.*

Péché mortel 4: Autopsie d'un mensonge (Béhé/Toff) Vents d'Ouest; FF 78; hk. *Of het gereorganiseerde Casterman dit vierde deel van Doodzonde nog zal vertalen, is zeer de vraag.*

Alack Sinner: La fin d'un voyage (Muñoz/Sampayo) Casterman; FF 65; sk. *Casterman herdrukte tevens enkele oude korte Sinner-strips onder de titel Souvenirs d'un privé.*

Le transperceneige 2 (Rochette/Legrand) Casterman; FF 70; sk. *Up to date gebrachte variant op het klassieke IJstrein van Rochette en Lob.*

The Comix

Art school superstars (Grennan/Sperandio) Fantagraphics; $ 9.95; sk. *Kunstacademiestudenten vertellen over hun drijfveren. Pop art-achtige portretten.*

At the top (Willem Verburg) Bries; $ 5.00; sk. *Na lang wachten is-ie er eindelijk: Plus en Minus op weg naar de bergtop. Vormt één geheel met het bijgeleverde Touching heaven, dat At the top van commentaar voorziet.*

Good-bye, Chunky Rice (Thompson) Top Shelf Productions; $ 14.95; sk. *Fabel over de vriendschap tussen een muis en een schildpad. Ontroerend en oogstrelend debuut van Craig Thompson.*

Jay & Silent Bob: Chasing Dogma (Fegredo/Smith) Oni Press; $ 11.95; sk. *Twee slackers tegen de rest van de wereld. Geschreven door de man achter de film Clerks.*

Mutts: Sundays (McDonnell) Andrews McMeel; $ 12.95; sk. *De zondagse kleurenversies van McDonnells tamelijk briljante krantenstrip.*

Opus Vol. 1 (Windsor-Smith) Fantagraphics; $ 39.95; hk; $ 59.95; luxe. *Fraai prentenboek van de virtuoze fantasy-tekenaar.*

Preacher: Salvation (Dillon/Ennis) DC Vertigo; $ 14.95; sk. *Zevende Preacher-bundel.*

We're depressed (Beyer) Waterrow Books; $ 45.00; hk; $ 250.00; luxe. *Deze liefhebbersuitgave in sabbelveilige kinderboekuitvoering bewijst dat Beyer er sinds zijn hoogtijdagen bij Raw niet vrolijker op is geworden.*

Draai met je tijd mee

42.000 stripverhalen **30.000** stripbladen

3.000 auteurs **2.500** foto's

nu op

één schijfje

ook dit nog inbegrepen

De meest uitgebreide Nederlandstalige stripdatabank op CD-ROM, met Matla's Negende Dimensie compleet, en méér ; alle nieuwe strips met winkelprijzen tot oktober 1999 ; informatie over auteurs, waardevolle stripboeken en drukverschillen ; eenvoudig beheer van je stripverzameling, manco's en dubbelen ; waardeberekening door een druk op de knop ; jaarlijkse aanvullingen : versie 2 verkrijgbaar vanaf december 1999

geen problemen

dankzij de vereenvoudigde installatieprocedure, op een 100% IBM compatibele PC met minstens Windows 95; technische ondersteuning en registratie via fax , post of e-mail

overal verkrijgbaar

bij de gespecialiseerde stripzaak ; een volledige basisversie kost fl 130 ,- 2.350 BEF
fax ons voor informatie op (0032) (0)52-30.57.21 of e-mail : amber-vm@ping.be
je kan het ook gewoon gaan bekijken op www.ping.be/brabantstrip

Verzamel ze, Ruil ze en Speel ze!

Pokémon™*
is nu een
trading card game!

Verzamel en speel met je
favoriete **Pokémon**!

Meer info?
Contacteer PS Games
INT-31-492-538-487
www.ps-games.nl

Pokémon™*

SAMMELKARTENSPIEL

www.wizards.com/Pokemon

©1995, 1996, 1998, 1999 Nintendo, Creatures, GAME FREAK.
Pokémon ist ein offizielles Warenzeichen von Nintendo, Spielzeughersteller und Medien.
Wizards of the Coast ist ein eingetragenes Warenzeichen von Wizards of the Coast, Inc. ©1999 Wizards of the Coast, Inc.

PS GAMES